

Harald Natvik

**Arbeidsskoleloven av 1928:
Straff eller behandling**

-behandlingsoptimisme møter virkeligheten

Masteravhandling i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitet i Bergen

2008

Forord

Flere personer og instanser har hjulpet meg ved denne masteroppgaven og jeg ønsker å takke dem alle for deres hjelp og støtte.

Først og fremst ønsker jeg å takke min veileder Frode Ulvund ved Universitetet i Bergen. Han har vært tålmodig overfor meg og alltid tilgjengelig. Gode råd har aldri vært langt unna og han har dessuten vist en stor kunnskap og dybde innenfor mitt historiske felt og problem. Det er jeg veldig takknemlig for og har satt stor pris på veiledningen jeg har fått. Gode råd og veiledning har jeg også fått av Astri Andresen ved Universitet i Bergen. Videre ønsker jeg å takke min samboer og forlovede Ida A Larsen og flere av mine medstudenter som har gitt meg mye støtte. En spesiell takk rettes til Thomas E. Slettebø som har hjulpet meg en del opp gjennom årene med historiefaget, og også denne oppgaven. En takk må også rettes til personalet ved det Juridiske Bibliotek på Dragefjellet i Bergen.

Jeg ønsket å skrive en oppgave som tok for seg et område som få historikere hadde fokusert på. Disse nærmere 500 ungdommene som ble behandlet ved Berg Arbeidsskole fra 1952 til 1965 hadde en historie å formidle, i likhet med alle andre som var involvert ved initiativet, planleggingen og gjennomføringen av en lovreform med store ambisjoner. Denne historien fant jeg interessant og engasjerende, og jeg håper at mitt arbeid vil ha en verdi ut over min egen utdanning og forskning.

Bergen, mai 2008

Harald Natvik

Bildet som illustrerer fremsiden er fra Arbeidsskolen på Berg, og er hentet fra Sem og Slagen bygdebok, bind 2

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
1.0 Innledning	5
BARN OG UNGE: STRAFF ELLER BEHANDLING.....	8
2.1 Den individualpreventive tenkingen og særreaksjoner fra slutten av 1800 - tallet.....	9
2.2 Individualpreventive tiltak mot barn og unge i Norge; Vergerådet.....	12
2.2.1 Vergerådsloven blir til.....	12
2.2.2 Vergerådet; samfunnsvern eller barnevern?.....	13
2.2.3 Fra vergeråd til arbeidsskole	19
2.3 Ungdomsanstalter i utlandet	20
2.3.1 Idéimport	20
2.3.2 Borstal og reformskolene	21
2.3.3 Borstalskolenes problemer og fall.....	26
2.3.4 Fra Borstal til den norske arbeidsskole	27
INITIATIVET TIL ARBEIDSSKOLELOVEN	29
3.1 Et første forsøk: Bredtveit lære hjem.....	30
3.2 Kriminalistforeningen 1926; Initiativtakerne	31
3.2.1 Det statistiske grunnlaget - Direktør for Botsfengselet Hartvig Nissen.....	33
3.2.2 Det fengselsfaglige perspektiv - Ekspedisjonssjef Arne Omsted.....	36
3.2.3 Det pedagogiske perspektiv - Skolehjembestyrer F. W. Landmark.....	44
3.2.4 Det medisinske perspektiv - Formann i Norsk Psykiatrisk Forening: Hans Evensen. 50	
3.2.5 Sammendrag.....	52
ARBEIDSSKOLELOVEN BLIR TIL	55
4.1 Lovbehandling 1926 - 1951.....	56
4.1.1 Straffelovkomiteen ble forbigått	56
4.1.2 Loven ble vedtatt i 1928.....	57
4.1.3 Bredtveitutvalget 1939	62
4.1.4 Loven blir endelig justert i 1951	67
LOVEN MØTER VIRKELIGHETEN: ARBEIDSSKOLEN STARTER OPP.....	70
5.1 Berg Arbeidsskole etableres	71
5.1.1 Pedagogikk og psykologi - personalet ved Arbeidsskolen.....	72
5.1.2 Elevene ved Arbeidsskolen	74
5.2 Behandlingstilbudet: Yrkesopplæring og undervisning.....	76
5.3 Kontroll og disiplin.....	83

5.4 Behandlingsresultatene og diskusjonen rundt dem	88
5.5 Arbeidsskolens siste leveår	94
KONKLUSJON: STRAFF ELLER BEHANDLING?.....	96
Lovtillegg.....	103
Omsteds utkast til lov 1926.....	103
Lov av 1.juni 1928 om oppdragende behandling av unge lovbrytere.....	106
Lov av 1.juni 1928 med senere endringer av 26.mai 1939 og 29.juni 1951	109
Litteratur.....	113
Tidsskrift	113
Trykte kilder	113
Lovmateriale.....	114
Elektroniske kilder	114
Riksarkivet	114

1.0 Innledning

” I en arbeidsskole undergis elevene sådan behandling som kan utvikle deres arbeidsevne og fremme deres moralske og fysiske utvikling.”- Lov av 1.juni 1928 om oppdragende behandling av unge lovbytere, §6

Et økt fokus på forebyggende arbeid, rettet mot barn og unge, vokste frem i Nord-Amerika og Europa fra midten av 1800-tallet. Det ble etter hvert et viktig kriminalpolitisk satsningsområde i flere land. I Norge ble dette tydeliggjort ved barnevernets tilblivelse på slutten av 1800-tallet og andre tiltak iverksatt fra myndighetenes side.

Straff og behandling ble gjennom nye reformer fra slutten av 1800-tallet til etter den andre verdenskrig, lansert som to motpoler av datidens kriminalister. Senere har flere stilt kritiske spørsmål omkring et skille av de to. Behandling og vern av barn og unge ble av initiativtakerne fremmet som et gode for dem selv og samfunnet, men for mange av individene fremstod det ofte som straff tildelt ovenfra de sosiale lag. For senere historikere fremstod slike tiltak ofte som samfunnsvern, og ikke til barn og unges beste.

Arbeidsskoleloven var en del av den generelle kriminalpolitiske utviklingen i Europa, hvor det nye målet var å hindre at lovbytere ble *residivister*, vanekriminelle som utgjorde en stor belastning for samfunnet, både økonomisk og sikkerhetsmessig, gjennom deres livsførsel, livssituasjon og kriminelle handlinger.

Arbeidet med den nye norske loven startet på midten av 1920-tallet. Initiativtakerne var alle sentrale medlemmer av Den Norske Kriminalistforening og flere av dem hadde tilknytning til Justisdepartementet. Deres fokus ble tidlig lagt på hvor viktig det var for den nye tiltenkte lovreform å ha en så lang behandlingstid som mulig overfor unge lovbytere.

Argumentet som ble fremholdt var at dersom behandlingen av unge lovbytere skulle ha en permanent og varig effekt, måtte behandlingstiden tilrettelegges etter dette. Dermed ble det bestemt at behandlingen skulle ha en til dels ubestemt tidsramme, opp til to eller tre år. Dette var en meget streng reaksjon overfor denne gruppen. Andre lovbytere, som ikke havnet inn under den nye reformen, fikk i stedet ved like lovbrudd en tidsbestemt straff på noen få måneder, og i enkelte tilfeller kun betingede straffer.

Hovedpunktet ved loven var at den skulle være en ny reaksjonsform overfor unge lovbytere med fokus på oppdragelse og behandling, og slik være et alternativ til vanlige soningsdommer. Enn så lenge det ikke gjaldt straff, men behandling, kunne prinsippet om at straffen skulle samsvare med lovbruddet strekkes til det ytterlige.

Reaksjonsformen måtte ha et individualpreventivt innhold. Hovedfokus skulle legges på yrkesopplæring og praktisk arbeid innenfor Arbeidsskolen, samt noe teoretisk undervisning i allmennfag og mekanikk. Dette behandlingsinnholdet skulle hindre de unge lovovertrederne i å begå nye fremtidig lovbrudd.

Intensjonen var at Arbeidsskoleloven og Arbeidsskolen, i likhet med barnevernet i Norge, skulle være en oppdragende part overfor en gruppe med lett påvirkelige barn og unge. Systemet skulle nå *behandle* individer i stedet for å *straffe* dem. Personer med pedagogisk og psykologisk bakgrunn og utdanning, skulle stå for behandlingen. Murer, gitter og fengselsbygninger skulle byttes ut med hybel, frihet og utdanning.

Frivillige forsøk hadde blitt utprøvd før med vekslende resultat. Arbeidsskoleloven skilte seg fra tidligere reformforsøk overfor unge kriminelle i Norge, ved at behandlingen ble tildelt gjennom en rettslig domfellelse. Det skulle derfor være en tvangsbehandling rettet mot de personene initiativtakerne og Justisdepartementet mente ville tjene på et lengre opphold i en behandlingsanstalt, fremfor en kortere soningsdom i fengselet. Utvelgelsen ble i praksis overlatt til domstolene, sakkyndige og ledelsen ved den nye tiltenkte behandlingsanstalten.

Behandlingsinnholdet innenfor fengselsmurene var i følge Justisdepartementet i 1928 ikke tilfredsstillende nok til å hindre fremtidige lovbrudd av allerede straffedømte ungdommer. Statistikk utarbeidet av kriminalister i samtiden støttet denne påstanden.

På bakgrunn av de eksisterende reaksjonsformene og deres påviste mangler, ønsket Justisdepartementet å utvikle et nytt behandlingssystem der man tok sikte på en rehabilitering av ungdommer i en tidlig fase av deres *forbryterkarrierer*. Intensjonen var å behandle *sykdommen* hos nybegynnere, og dermed forebygge fremtidige kriminelle handlinger før negative karaktertrekk og vaner hadde blitt kroniske.

En individualpreventiv behandling overfor individet hadde gjennom blant annet ved Vergerådsloven av 1896 og Straffeloven av 1902 blitt satt på agendaen i Norge. Tanken var at straff eller behandling måtte ha et preventivt innhold for individet og til samfunnets beste. Særskilte ungdomsanstalter i utlandet viste gode statistiske resultater, med mindre tilbakefall til nye kriminelle handlinger etter endt opphold enn hva vanlige soningsdommer kunne vise til. Spesielt det engelske *Borstal systemet* stod frem som et internasjonalt fyrtårn innenfor det kriminalpolitiske miljøet i Europa.

Den norske stats ansvarsområde og ambisjonsnivå økte ytterligere ved opprettelsen av Arbeidsskolesystemet.

I hvilken grad var barne- og ungdomsvernets oppkomst på starten av 1900-tallet til barn og ungdoms beste, og kan en skille tvangsbehandlings tiltak overfor barn og unge fra samfunnsvern og straff? Er et slikt skille mellom straff og behandling mulig når det blir innført gjennom tvang? Opplevde den utpekte gruppen slike tiltak selv som behandling og oppdragelse, eller som straff? I hvor stor grad nådde behandlingstanken frem i det praktiske arbeidet i de ulike institusjonene og hva kan resultatene fortelle oss om planleggingen og gjennomføringen av tiltakene?

En hypotese i denne oppgaven er at Arbeidsskolen hadde tre hovedpilarer som stod sentralt i påvirkningen av lovens tilblivelse og utforming; 1) individualprevensjonstanken, 2) Vergerådsloven og 3) idéimport fra utlandet.

Min hypotese er at de tre nevnte pilarene var de viktigste faktorene til at Arbeidsskolen kom til og ble utformet slik den ble. De viktigste prinsipper og erfaringer ble hentet fra tre hovedpilarer som står frem som dens grobunn. Ut i fra deres samspill vokste Arbeidsskoleloven, behandlingsoptimismen rundt den nye lovreform og forventningene til hva denne nye reaksjonsformen ville gi samfunnet.

Nevnte problemstillinger vil bli belyst gjennom en undersøkelse av Arbeidsskolelovens tilblivelse og Arbeidsskolens praktiske virksomhet. Undersøkelsen vil fokusere mot initiativet, planleggingen, tilretteleggingen og gjennomføringen av loven.

Hvilken reform ønsket initiativtakerne og hvorfor? Hvilke planer la de og myndighetene rundt denne, og hvordan ble den tiltenkte lov tilrettelagt for å kunne bli satt ut i liv? Hva ble de praktiske resultatene og erfaringene med gjennomføringen av Arbeidsskolelovens behandlingssystem da denne møtte virkeligheten? Hvorfor ble resultatene slik de ble?

Ut i fra denne analysen ønsker jeg å diskutere hvorvidt den nye lovreformen var straff eller behandling – skole eller fengsel.

Barn og unge: Straff eller behandling

2.1 Den individualpreventive tenkingen og særreaksjoner fra slutten av 1800 - tallet

Fokus på individualpreventive tiltak innenfor det norske rettsvesen vokste frem på slutten av 1800-tallet. Gjennom en rekke nye lover og lovreformer søkte profesjonsgrupper og myndighetene nye løsninger på kriminalpolitiske problemer. Fokus ble lagt på hvordan man skulle hindre nye kriminelle lovbrudd fra en allerede dømt forbryter. Til forskjell fra tidligere forsøk, søkte nå også samfunnet å begrense ungdomsrekrutteringen innenfor de kriminelle miljøene, noe som resulterte i nye tiltak rettet mot barn og unge. Vedtaket om verdens første barnelov i 1896 markerte et klart skille med tidligere tiltak overfor eldre barn og unge, og den ga samfunnet enda større makt overfor familien og den personlige sfære.

Det individualpreventive motiv har tre ulike funksjoner; a) uskadeliggjøring, b) avskrekking og c) forbedring eller resosialisering.¹ Forbedringsmetoden var særlig forbeholdt de yngste i samfunnet gjennom Vergerådsloven av 1896, frem til da Arbeidsskoleloven førte dette videre til aldersgruppen overfor noen tiår senere. Avskrekking var redskapet overfor de forbryterne som hadde begått en kriminell handling av mer tilfeldig art grunnet et øyeblikks fristelse eller som enda ikke hadde begått en forbrytelse. Den siste gruppen var de vanekriminelle som verken kunne forbedres eller avskrekkes. Disse personene ble oppfattet som en fare for samfunnet og straffens formål var da i følge de herskende oppfatninger å uskadeliggjøre dem. Dette ble oppnådd ved å holde dem innesperret så lenge det tilsynelatende var en fare for nye lovbrudd. Individualprevensjon innenfor det norske rettsvesen kan beskrives ut i fra at man tidligere fokuserte "bakover" ved at straffen skulle representere det lovbruddet man hadde begått til å nå vende "fremover" mot et fokus på individets resosialiseringmuligheter. Et større fokus på hvordan å hindre fremtidige kriminelle handlinger førte med seg større behandlingmuligheter innenfor rettsvesenet og andre institusjoner.

Bernard Getz, styremedlem av Den Norske Kriminalistforening stiftet i 1893 og riksadvokat, var en av hovedmennene bak Vergerådsloven av 1896, Fattigloven og Løsgjengerloven av 1900 og Straffeloven av 1902. De fire nevnte lovene står frem i ettertiden som de fire kanskje viktigste reformene innenfor individualpreventiv tenking i Norge fra slutten av 1800-tallet opp mot mellomkrigstiden.. Videre hadde også Getz en stor påvirkning på andre lover i samme tidsrom. Dette gjør at Bernard Getz står frem som en av de viktigste personene i Norge og internasjonalt i denne tiden på den kriminalpolitiske agenda. Gjennom

sitt virke som formann for straffelovskomisjonen var Getz sentral i å få den tredje skoles kriminalpolitiske ideer ut i livet.² Bernard Getz og Francis Hagerup, de to hovedansvarlige for Vergerådsloven av 1896 og Straffeloven av 1902, tilhørte begge den såkalte ”*tredje skole*” og dens ideologi. Den tredje skole representerte en kombinasjon av synspunkter fra den italienske skole med sitt fokus på straff som sosialt forsvar og den franske skole med sitt fokus på å forhindre skadevirkninger.³ Den tredje skole fikk sitt opphav ved den første verdenskongress i Den Internasjonale Kriminalistforening i Amsterdam i 1889. Straffen og lovens hovedoppgave skulle i følge denne ideologi være å motvirke ytterligere lovbrudd fra lovbrysterens sin side, og dermed stod individualisert straffeutmåling og fokus på forebyggende arbeid sentralt. Vergerådsloven og Straffeloven med sine betingede dommer og prøveløslatelser var tro mot disse prinsippene, og Straffeloven av 1902 ble den første av de europeiske straffelover som ble utformet ut i fra den tredje skoles ideologi.⁴

Allerede 1887 åpnet straffeprosessloven for påtaleunntatelse for de forbryterne som retten mente med fordel kunne holdes utenfor fengselet. Tidligere kunne en idømme en bot ved mindre alvorlige forbrytelser dersom loven åpnet for dette i enkelte tilfeller, men nå fikk man mulighet til å gi en påtaleunntatelse for enkelte. Videre åpnet en lov fra 1894, som i følge Ragnar Hauge senere ble innarbeidet i Straffeloven, også muligheten om betinget dom i Norge som gjorde det mulig å la soningen falle bort så lenge den dømte ikke begikk nye lovbrudd i løpet av prøvetiden.⁵ Dette gjorde at den norske rett hadde mulighet til å holde enkelte personer utenfor fengselet dersom dette var formålstjenlig ut i fra den forståelsen at fengselet for enkelte ville være en negativ påvirkning og bare tjene en videre forbryterkarriere.

Videre innførte også Løsgjengerloven 31.mai 1900 tidsubestemte reaksjoner for løsgjengere, omstreifere og ”drukkenbolter”. Løsningen overfor disse individene skulle være et opphold på kursted eller tvangsarbeidsanstalt i inntil 18 måneder eller, ved gjentakelse, 3 år. Her skulle de lære seg gode arbeidsvaner og påvirkes i retning av en lovlydig tilværelse.⁶ Intensjonen til den nye Løsgjengerloven representerte en utvikling i behandlingen av de som falt inn under samfunnets sanksjoner i følge historiker Frode Ulvund. I følge Ulvund bar den nye loven preg av omsorg og behandling, ikke bare refselsler som tidligere. Loven beveget seg

¹ Støkken, 1972, 3

² Hauge, 1996, 218

³ Hauge, 1996, 183-200

⁴ Hauge, 1996, 207-220

⁵ Hauge, 2002, 4, 3.1.2

⁶ Hauge, 2002, 4, 3.1.2

bort fra utelukkende avskrekking i lovens innhold til å inkludere behandling for alkoholikere.⁷ Løsgjengere som tidligere hadde blitt straffet uten advarsel fra politiet, skulle nå få først advarsler og tilvising på arbeid før eventuelle straffevedtak ble bestemt. I følge Ulvund ble denne behandlingstanken ikke realisert i praksis.

Med Fengselsloven fra 1900 ble det åpnet opp for løslatelse på prøve før straffen var sonet. Dette skulle i følge Straffelovskommisjonen av 1900 kunne virke som et ”kraftig oppdragende Middel” for de innsatte, samt at det også medvirket til ”for de Svage og med Frihetens brug afvennende Forbryternaturer at skabe en Overgang fra Livet indenfor fængslets Murer til Livet udenfor.”⁸

Straffeloven av 1902 avløste Kriminalloven fra 1842 og ble av flere fremtredende strafferettstenkere som Franz von Litz og Heinrich Lammasch betegnet som en milepæl i strafferettens utvikling og fremtidens vei.⁹ Først og fremst var loven viktig i samtiden fordi den la vekt på straffens betydning for å hindre fremtidige lovbrudd. Den nye loven åpnet opp for individualisert straffeutmåling i det norske rettsapparatet. Kriminalloven av 1842 la vekt på forholdsmessighet mellom lovbrudd og straff, ingen forskjellsbehandling av lovbrøyteren og begrensing av vilkårligheten fra dommerens side. Derfor var også selve straffeutmålingen strengt regulert i loven ut i fra forbrytelsen man hadde blitt dømt for. Man vektla det avskrekkende middel først og fremst. Straffeloven av 1902 brøt med denne rettspraksisen og fokuserte heller på hvilken reaksjonsform som var best egnet for hver enkelt til å forhindre fremtidige lovbrudd fra lovbrøyteren. Dette var selve kjernen i det nye individualpreventive arbeidet. Man hadde en maksimumsstraff som ikke kunne overskrides, men overlot resten av ansvaret og avgjørelsen rundt straffeutmålingen til dommerens skjønn.¹⁰

Ubestemte tidsstraffer ble også introdusert i 1902 som en reaksjon gjennom den nye Straffeloven. I Straffelovens § 65 kunne særlig farlige forbrytere holdes i fengsel så lenge det ble ansett nødvendig, helt i tråd med den tredje skoles ideologi om den siste gruppen av kriminelle som verken kunne forbedres eller avskrekkes. Den eneste restriksjonen var at vedkommende ikke kunne holdes i fengsel lengre enn det tredobbelte av den maksimumsstraff som var fastsatt for lovbruddet.

I 1929 ble adgangen til tidsubestemte reaksjoner utvidet. De lovbrøyterne man anså å være utilregnelige og de med nedsatt tilregnelighet kunne idømmes sikring. Det var ulike tiltak fra påtalemyndighetene, alt fra anbringelse i sinnssykehus, institusjon, forvaring i

⁷ Ulvund, 2005, 55

⁸ Hauge, 2002, 4, 3.1.2

⁹ Hauge, 2002, 4, 3.1.2

fengsel, tilsyn eller alkoholforbud. Argumentasjonen var at det var fare for at lovbrysteren kunne begå nye lovbrudd. En slik forvaring kom i tillegg til vanlig straff og inkluderte også de med ”mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner”.

De sosial - og kriminalpolitiske reformer fra 1890-tallet og frem til andre verdenskrig var således preget av den tredje skoles kriminalpolitiske ideer. I følge kriminologen Ragnar Hauge var reaksjonsformene primært fokusert mot å beskytte samfunnet mot lovbrysterne. Dette var jamført med datidens syn på arvehygiene, og smittefaren samfunnet måtte motarbeide for å forhindre en videre oppblomstring av kriminelle handlinger. Derfor var det også viktig å åpne opp for et individualpreventivt arbeid innenfor rettssystemet. Dermed kunne retten selv bestemme hvorvidt lovbrysteren trengte forbedring, avskrekkelse eller uskadeliggjøring.¹¹

I undersøkelsen av Arbeidsskoleloven vil påvirkningen fra den individualpreventive tenkingen i samtiden være sentralt.

2.2 Individualpreventive tiltak mot barn og unge i Norge; Vergerådet

2.2.1 Vergerådsloven blir til

Særreaksjoner ovenfor de yngre i samfunnet har man kunnet dokumentere så langt tilbake som på 1600 tallet. Motivene og argumentene bak slike særreaksjoner har sitt opphav i ulike teorier omkring kriminalitet, og samfunnets ansvar og rolle overfor ulike individer og grupper fra ulike sosiale lag. Kriminalloven av 1842 hadde for eksempel særreaksjoner ovenfor barn og ungdom opp til 18 år. Barn under 10 år ble holdt borte fra Straffeloven, mens barn under 15 år hadde begrenset straffeansvar og mildere straffer enn voksne.¹² Ungdom opp til 18 år ble heller ikke straffet like hardt som de voksne. Endringer i Straffeloven av 1874 innførte nye særreaksjoner overfor barn mellom ti og fjorten år. Denne gruppen kunne dømmes til oppdragelsesanstalt i stedet for fengsel dersom retten mente det var formålstjenlig. I praksis ble bare 140 barn av 640 dømt til oppdragelsesanstalt i perioden 1895-99 i Norge.¹³ Selv om de ble møtt med særreaksjoner gjennom tidligere lover, skulle de ikke lenge etter få en egen lov. Gjennom Vergerådsloven av 1896 fikk myndighetene muligheter til å skille denne gruppen ut gjennom en egen lov, statens plikter og ansvarsområde ble klart formulert, i tråd med den tidligere omtalte individualpreventive tanken.

¹⁰ Hauge, 2002, 4, 3.1.2

¹¹ Hauge: 2002, 4, 6

¹² Dahl 1978, 84

¹³ Andresen 1997, 274-279

Vergerådsloven, ”*forsømte barns behandling*” la grunnlaget for at Norge ble det første landet i verden med et offentlig barnevern. Allerede i Fattigloven fra 1845 slo lovens § 1 fast at foreldreløse barn skulle underholdes av kommunen, samt at ukonfirmerte barn skulle sikres oppdragelse og undervisning. Man skulle etablere redningsanstalter for de forsømte og vanartede barn.¹⁴ Disse ble lite brukt, særlig før 1874.

Selv om Fattigloven og andre tiltak i større grad involverte den norske stat med oppdragelsen og disiplineringen av Norges barn, så var det først i 1896 at de yngste fikk sin egen lov. Vergerådsloven fra 1896 ga det offentlige et større ansvarsområde ovenfor de yngste i samfunnet. Det forebyggende arbeid mot barn og ungdomskriminalitet ble satt i fokus, og barn skulle reddes fremfor å straffes gjennom rettsapparatet. Man gikk prinsipielt bort fra straff til oppdragelse. Vergerådsloven tok ikke bare for seg de barna som tidligere hadde blitt behandlet eller eventuelt straffet i rettsapparatet gjennom sine kriminelle handlinger, men også den gruppen som man mente lå i fare for å komme inn under samfunnets straffe- og disiplineringsansvar. Vergerådene skulle derfor ta for seg barn innenfor tre grupper: de *kriminelle*, *forsømte* og *vanartete*. Moralsk utglidning i hjemmet, forsømmelse av foreldreplikten, tegn på kriminell atferd og klare disiplinproblemer i skolen ga grunnlag i følge lovens bestemmelser for inngrep fra vergerådene side.¹⁵ En slik inndeling av barna etter ulike grupperinger kan beskrives som diffus, og det var i realiteten vergerådene og deres medlemmer som skulle avgjøre hvem som falt innenfor hvilken gruppe. Den kriminelle lavalder ble oppjustert fra 10 år til 14 som et ledd i Vergerådsloven, og den gjaldt for barn opp til 16 år. Den ble senere oppjustert til 18 år i 1928 slik at man fikk dekket alle aldersgrupper opp til Arbeidsskolens ansvarsområde med de fra 18 til 23 år. I følge lovens bestemmelser, skulle vergerådene bestå av syv medlemmer. Kommunens underdommer og prest, samt fem medlemmer foreslått av formannskapet, hvor det skulle være én prest og minst én kvinne, men ikke mer enn to av den sistnevnte gruppe.

2.2.2 Vergerådet; samfunnsvern eller barnevern?

Det synes å være en bred enighet innen forskningen at ”samfunnsvern” var et sentralt motiv innenfor utformingen av de lover og institusjoner som preget arbeidet med barn og unge fra slutten av 1800 tallet og inn i det nye århundre. Det er dog en uenighet rundt om hvorvidt

¹⁴ Andresen, 1997, 272-273

¹⁵ Thuen, 1992, 99

barnas – og ungdommenes beste kom frem i lovverket og i praksis. Det er gjort større historiske arbeid om Vergerådsloven og vergerådene rundt denne problemstillingen. Lignende arbeid rundt Arbeidsskoleloven har vært en mangelvare. Samtidig gjenkjenner en flere av de samme prinsippene og motivene i Arbeidsskoleloven som man kan identifisere i Vergerådsloven, og de to lovene synes å være basert på de samme prinsippene.

Hvor viktig har vergerådene vært for utformningen av arbeidsskolen, og finner man parallelle problemstillinger?

Forskningslitteraturen har stilt seg spørsmålet om Vergerådsloven og tiltakene knyttet opp mot denne loven, var motivert av en kriminalpolitisk agenda og profesjonsinteresser innen rettsvesen og skoleverk, fremfor et genuint behov og initiativ for barnas beste. Dette spørsmålet er også sentralt i min oppgave om Arbeidsskolen. Forskningslitteraturen skiller i stor grad mellom motivene bak lovforslagene, og hva som ble lovens praktiske resultat. Dette er problemstillinger som i høyeste grad er aktuelle rundt lovgivningen og opprettelsen av Arbeidsskolen i Norge.

Jurist Tove Stang Dahl, hevdet i sitt arbeid *Barnevern og samfunnsvern* fra 1978 at Vergerådsloven var et resultat av sterke profesjonsinteresser innen rettsvesen og skoleverk fremfor et genuint behov i Norge grunnet de sosiale forholdene industrialiseringen og urbanisering resulterte i.¹⁶ Arbeidet hennes fra 1978 er et hovedverk om Vergerådsloven. Loven ble i følge Dahl i realiteten et segregasjonsinstrument for skoleverket i sitt arbeid med enhetsskolen etter Folkeskoleloven av 1889. Påstanden hennes er at myndighetene hadde behov for et instrument til å få bort enkelte barn fra folkeskolene etter at skolegangen ble obligatorisk for alle, og at skolestyrene som fremste innklager etter politiet til vergerådene støttet opp rundt dette. Enhetsskolen hadde en verdi man måtte beskytte, og Dahl hevdet videre at Vergerådsloven vokste frem etter samspill mellom profesjonsinteresser fra jurister og pedagoger hvor pedagogene gikk ut som den seirende part.

Dahl hevdet at Vergerådsloven ikke var i trå med barnas interesse, ved at den ikke kunne sies å ha oppfylt enkelte forutsetninger som hun mente var grunnleggende. De tre forutsetningene var: 1) fravær av straff i tiltakene 2) tilstedeværelse av faktiske oppdragelsestilbud og 3) at lovens klienter i hvert fall i noen grad oppfattet tiltakene som hjelp eller tilbud. Hun konkluderte derfor med at barnevernet i stedet for ble et samfunnsvern med bakgrunn i den utvikling hun mener å kunne påvise fra Vergerådsloven ble fattet i 1896

¹⁶ Dahl, 1978: 9-11

og dens arbeid i praksis i årene etter. Hun tok her hensyn til forholdene på skolehjemmene og fra sentralt hold i stortinget, samt i vergerådene.¹⁷

På bakgrunn av en gjennomgåelse av budsjettsakene i perioden etter Vergerådsloven ble vedtatt og satt i kraft, at barnevernet ble født under en et visst økonomisk overskudd og vilje til å satse på det nye systemet. I følge Dahl skulle kort tid etter sparepolitikken komme til å råde rundt de budsjetter som hadde en direkte påvirkning på driften av slike anlegg, og dermed deres praktiske muligheter til å følge opp alle de intensjoner og formål barnevernet hadde blitt født under. Hun pekte på at forhandlingene med oppdragelsesanstaltene om deres overgang til skolehjem ble harde, og at bare de helt nødvendige økonomiske krav ble imøtekommet fra statens side.¹⁸

Utviklingen av barnevernet i Norge må i stor grad og sees i lys av hvilke muligheter man hadde til å gjennomføre reformene praktisk ut i fra samtidens sosiale, politiske og økonomiske forhold. Et av Dahl sine viktigste argumenter for at Vergerådsloven og barnevernets utvikling i størst grad var et samfunnsvern fremfor et barnevern, finner vi i hennes analyser rundt driftsbudsjettene og politikeres fokus i samtiden om at det først og fremst dreide seg om *kriminalpolitikk* fremfor *sosialpolitikk*. Dahl viser til Hagerup, en av Vergerådslovens sentrale aktører, som også den som førte an i det prinsipielle forsvar overfor reformene som kriminalpolitikk fremfor sosiallovgivning: ”Det er ikke bare et spørsmål om å fremme et formaal, som i og for seg er smukt og humanitært, men det dreier sig her om et absolut nødvendig statsformaal.”¹⁹

Både utgifter til anlegg og drift av anstaltene måtte derfor i følge Dahl sammenlignes med utgifter til fengsler og ikke til sosiale institusjoner som strengere skolehjem med en døveskole eller åndssvakeskole.²⁰ Dahl argumenterte videre for at en fra sentralt hold i samtiden var meget fornøyd med de resultater en så ut i fra en samfunnsverntanke. Det ble uttalt i samtiden, i følge Dahl, at det arbeid myndighetene hadde tatt opp med grunnlag i loven av 1896 var ”et velsignelsesrikt arbeid for vort samfunn” og at ”de gode forventninger man stillede til denne reform er overtruffet i en glædelig grad”. En av stortingsrepresentantene, som i følge Dahl, mente at han var den blant stortingsrepresentantene som stod nærmest til de klasser hvis barn befolknet anstaltene, karakteriserte vergerådsinstitusjonen i kombinasjon med

¹⁷ Dahl 1978, 170-190

¹⁸ Dahl 1978, 172-173

¹⁹ Dahl, 1978, 178

²⁰ Dahl, 1978, 178

skolehjemmene som ”noget af det bedste som har været sat i gang paa skolen og oppdragelsens område”.²¹

De nevnte uttalelser fra sentralt hold, den utviklingen og praktiseringen av lovverket hun mener hun kan påvise i barnevernet, samt en analyse av driftsbudsjettene rundt anstaltene i denne perioden, gjør at Dahl konkluderer at Vergerådsloven ble et segregasjonsinstrument for folkeskolen og slik ikke var i trå med barnas interesser.

Samfunnsforsker Rune Slagstad legger seg på samme linje som Dahl i hans verk *De nasjonale strateger* fra 1998, og konkluderer lik Dahl at verken kriminalitetsutviklingen eller sosiale problemer i norsk sammenheng var så påtrengende at det allerede i 1890 årene trengte nye løsninger.²² Slagstad gir likevel de prosesser man så i samtiden en annen beskrivelse enn samfunnsvern. ”Tidens reformer var normalitetsreformer med utskilling av de avvikende. Det dreide seg ikke om samfunnsvern, men om normalitetsvern.”²³ Det dreide seg ikke om uskadeliggjøring av individer, men en normaliseringsprosess hvor man ville skape en normal. Dette ble gjort ved å definere hvilke handlinger og sosiale situasjoner som avvek fra dette begrepet. Slagstad argumenterer for sitt syn ved å peke på at samfunnskollektivet fikk myndighet gjennom reformer som Vergerådsloven til inngrep overfor avvikende individer, eller de som kunne bli det. I følge han var det ikke ”et regime som ble formet i forsvar mot systemtruende opprørskrefter. Dets etablering gjaldt trekk ved det folkedannende prosjekt – den enhetsskapende normalitet.” Folkeskoleloven la basis for en ny normalitetsdiskurs, og desto mer denne enheten ble utbygd: ”desto større bliver da Samfundets Forpligtelse til at sørge for, at forældrene har Sikkerhed for, at deres Børn ikke i Skolen udsættes for skadelig påvirkning”.²⁴

Slagstad så videre på betydningen av behovet for å skille ut klientgruppene fra hverandre i vergerådene, fra de mindre vanskeligere til de vanskelige og deres moralske smittefare. Dette var i følge han en naturlig prosess hvor en ny vitenskapelig profesjon – psykiatrien – ble gitt fullmakt i dette arbeidet. Den slags prosesser kan ut i fra et normalitetsvern forstås som en videre utskilling av klienter.

Leder av Norges Barnevernssamband gjennom 16 år, Gerd Hagen, har i *Barnevernets historie* fra 2001 lik Tove Stang Dahl sett på barnevernets historie og de reformer som ga Norge et offentlig barnevern. Hagen presiserte i større grad enn Dahl at Vergerådsloven var vanskelig å realisere i praksis, og argumenterer for dette ved at forutsetningene for gode

²¹ Dahl, 1978, 179

²² Slagstad, 1998, 124

²³ Slagstad, 1998, 125

resultater ikke var til stede. Hagen mente i større grad enn Dahl at Bernard Getz sine motiver var å utforme en barnevernlov som satte barnets behov i fokus og sikret barn og foreldre en betryggende saksbehandling. I praksis fungerte det ikke slik i følge Hagen, og hun pekte på at loven krevde et administrativt apparat som ikke fantes i de fleste kommuner, og mente at det også var vel så viktig at et annet system som fattigvesenet med sine lange tradisjoner fortsatte sin virksomhet. Videre var hun enig med Dahl og Slagstad at vergerådene la for stor vekt på kriminalpolitiske synspunkter, og viser til dommeren sentrale rolle i vergerådene. Synet blant *folk flest* var at det var en form for domstol.²⁵

Pedagog Harald Thuen tok for seg oppdragelsesanstalter i Norge fra 1840-1950 i hans kapittel "Oppdragelse eller straff" i Petter Aasen og Alfred Ofdedal Telhaug (red) utgivelse fra 1992, *Takten takten, pass på takten*. Thuen konkluderte med at oppdragelsesanstaltene ble etablert som et *supplement* til skolen og som et *alternativ* til fengselet. I dette lå det i følge Thuen at anstaltene kunne lette skolen for dens tyngste byrder. Ovenfor det eksisterende fengselsvesen mente Thuen at etableringen av slike anstalter representerte en kritikk som reiste tvil om fengselets innhold for barn og unge.²⁶ Thuen hevdet at oppdragelsesanstaltens norske historie gir næring til Foucaults perspektiver hvor anstaltene var "den første læreskole i ren disiplin". Thuen mente at fra starten i midten av 1800 tallet og frem til etterkrigstiden, så kunne man identifisere et kjernetema knyttet til straffen, samt at straffen slik den kom til uttrykk i oppdragelsesanstaltene hadde et betydningsinnhold som var uforenelig med oppdragelse. Thuen sitt forskersyn og konklusjoner kan derfor sammenlignes med Dahl sine og man finner en enighet i deres syn at de tiltak en observerte ikke kunne forenes med oppdragelse og barnas beste.

Historiker Astri Andresen skilte i artikkelen *Lovgivning om barn og kontroll over barndommen* fra 1997 i stor grad mellom den gruppen barn som kom under Vergerådsloven uten å ha begått kriminelle handlinger, og de som tidligere hadde blitt dømt gjennom Straffeloven. Skulle en undersøke disiplineringstiltak ovenfor unge i denne perioden, så var den slags differensiering viktig. Andresen hevder at det var viktigere å få barna ut av den livssituasjon de var i, enn å isolere dem fra samfunnet. Med denne påstanden, legger hun til grunn at bare et mindretall av vergerådsbarna fra 1900-1904 ble institusjonalisert og at integrasjon var en viktigere strategi for vergerådet. Andresen argumenter videre for sin påstand ved å påpeke at dersom isolasjon hadde blitt vurdert til å være selve nøkkelen i

²⁴ Slagstad, 1998, 125

²⁵ Hagen, 2001, 65

²⁶ Thuen, 1992, 104

arbeidet med vergerådsbarna, så skulle man samtidig tro at man hadde bygget ut flere skolehjemsplasser og vist en større økonomisk satsing på dette området av behandlingen. Andresen sa seg enig i Dahl sin påstand om at skolehjemmene og deres innhold stod som lovens vesentlige poeng, men begrenser dette til å gjelde for de barn som hadde blitt betegnet som kriminelle.²⁷

Andresen ser på Vergerådsloven i lys av at den samtidig innskrenket foreldres frihet og rettigheter og rettet søkelyset mot barn heller enn mot foreldrene. Deler av lovgivningen fungerte i følge Andresen ”som redskap for økt offentlig kontroll med barnet selv. De vanskelige barna ble ikke lengre overlatt til foreldrene å tukte, men til det offentlige å oppdra – uten at tukt og oppdragelse nødvendigvis var vesensforskjellig”.²⁸ Intensjonene bak lovgivningen om de forsømte og ”slemme” barn var i følge Andresen både å eliminere trusler mot samfunnet og å verne barnet for barnets egen del. ”Et klart skille mellom samfunnsvern og barnevern synes kunstig” er påstanden, og var heller ikke alltid mulig. Barnevern inneholdt ofte et element av samfunnsvern, særlig for politikerne med bakgrunn i deres langsiktige samfunnsmessige interesser. Astri Andresen hevder også at begrensingen av antall kvinner i vergerådene kunne være et uttrykk for en bekymring for en for sterk innflytelse av kvinner i vergerådet, men at man samtidig trengte én til å formidle kvinnesynspunkter i sakene. I 1934 ble denne begrensingen opphevet.²⁹

Historiker Tone Rygg kritiserte Dahl i hennes hovedfagsoppgave *Den som er med på leiken -: vanarta og kriminelle vergerådsborn i Bergen 1901-1913* fra 1997, for å ha et for ensidig syn på barnevernets utvikling. Rygg pekte på at Dahl sine studier i for stor grad var preget av Michael Foucault sine disiplineringsteorier hvor sosiallovgivningen ble fremstilt som et disiplineringstiltak ovenfor arbeidsklassen med de klassepreg en slik teori vil innebære.³⁰ Rygg mener at Dahl sitt arbeid kan gi oss et bilde av intensjonene bak lovverket, men at arbeidet må avgrenses til nettopp dette. Rygg fokuserte i stor grad på vergerådernes praksis på mikronivå i hennes oppgave. Rygg ville gjennom sitt arbeid med Bergen Vergeråd fra 1901-1913 gi oss en større kunnskap rundt hvordan lov og praksis rundt formålene og intensjonene bak Vergerådsloven kan variere, ved å gjøre en empirisk undersøkelse av møtene mellom de viktigste aktørene på lokalt nivå. Andresen viste også en stor interesse for hva empiriske undersøkelser kunne fortelle om vergerådene sin behandling, eller mer korrekt sagt hva forhandlingene mellom de forskjellige aktørene forteller oss rundt vergerådernes og

²⁷ Andresen, 1997, 280

²⁸ Andresen, 1997, 294

²⁹ Andresen, 2001, 483

aktørenes praktiske hverdag. Barna og deres foreldre forholdt seg ikke passive til Vergerådsloven, og ”om de ikke påvirket lovtekstene, var de i noen grad med på å forme måten lovene ble praktisert på”.³¹ Dette fikk en belyst i større grad gjennom slike empiriske undersøkelser.

Den 17.juli 1953 kom det en ny Barnevernslov som avløste den til tider kritiserte Vergerådsloven av 1896. Denne nye loven endret flere av de tidligere reaksjonsformene overfor barna som falt inn under vergerådene og deres behandling. Tidligere hadde vergerådene fokusert i stor grad på tvangsoppdragelse i skolehjem, barne- og ungdomsanstalter som i samtiden var tiltenkt å være et sentralt og viktig middel for å hindre moralsk utglidning, og da de unge lovbruyteres framtidige forbryterkarrierer. Praksisen med institusjonsanbringelse var i følge jurist og kriminolog Ragnar Hauge noe som i liten grad underbygget dette og det virket snarere demoraliserende på de individene som ble plassert der.³² Grunnet kritikken og problemene valgte en ved utformingen av den nye barnevernsloven i 1953, å se på anstaltanbringelse som en siste utvei og heller fokusere på ulike støtte – og behandlingstiltak overfor barna og familien. Videre ble det bestemt at det normalt skulle gies påtaleunntatelse overfor individer i aldersgruppen 14 til 18 år, og at sakene skulle videresendes til barnevernsnemnda.

2.2.3 Fra vergeråd til arbeidsskole

Arbeidsskoleloven videreførte de individualpreventive tankene innenfor den kriminalpolitiske utviklingen fra slutten av 1800 – tallet til en spesielt utvalgt gruppe i samfunnet; gutter fra 18 til 23 år. Den nye loven videreførte prinsipp fra Vergerådsloven av 1896 og den nye Straffeloven av 1902. Loven satte i likhet med Vergerådsloven fokus på å behandle en gruppe som fremstod som særlig utsatt. Vergerådene hadde ved flere tilfeller valgt å tvangsoppdra barn i anstalter, mens Arbeidsskoleloven ønsket å tvangsbehandle ungdom på en egen skole eller anstalt. Enkelte historikere som Tove Stang Dahl mente at straffen slik den kom til uttrykk i oppdragelsesanstaltene i vergerådene hadde et betydningsinnhold som var uforenelig med oppdragelse. Det var ikke et barnevern med omsorg og behandling, men et apparat som tillot myndighetene større inngrep overfor de lavere sosiale klasser. Det var samfunnsvern, ikke barnevern.

³⁰ Rygg, 1997, 18

³¹ Andresen, 1997, 295

³² Hauge: 2002, 4, 12

Hva så med det nye reformforsøket overfor de litt eldre? Arbeidsskoleloven skulle ikke være straff, men behandling. Klarte denne nye reformen å innføre et nytt behandlingssystem som skilte bort straffen i opplæringen, oppdragelsen og behandlingen, eller var det i realitet straff skjult bak nye lovnader om en straffefri behandling? I hvilken grad var ideene og prinsippene bak Arbeidsskoleloven hentet fra vergerådsloven? Var Arbeidsskoleloven en forgrening av Vergerådsloven med hensyn til endringene i Vergerådsloven i 1928 som hevet aldersgrensen til nettopp 18 år?

Oppdragelsesprinsippet, forebyggende tiltak, institusjonalisering og oppsyn av råd etter endt opphold, ettervernet, er alle prinsipper som kan sees som en videreføring inn i en ny lov og reform. To år tidligere, enn da den nye Barnevernlov av 1953 kom, besluttet altså Justisdepartementet å realisere Arbeidsskoleloven fra 1928 som tok sikte på tvangsoppdragelse av ungdommer på en anstalt. Departementet hadde i 1951 ikke bare utenlandske erfaringer å støtte seg opp til, men også erfaringer i Norge med vergeråden. Hvorfor valgte en å bruke denne formen for behandling eller straff overfor den eldre aldersklasse, når et annet departement valgte å lage en ny barnevernlov som fokuserte mindre på nettopp tvangsoppdragelse eller behandling? Selve oppdragelsen og behandlingen var tiltenkt å være forskjellig fra lignende forsøk i Norge, men det var fremdeles en oppdragelse og behandling som ble ført med tvang gjennom en rettslig dom.

2.3 Ungdomsanstalter i utlandet

2.3.1 Idéimport

Kom reformforsøkene i Norge som et resultat av et klart nasjonalt behov for slike reformer, eller først og fremst gjennom idéimport og reformvilje blant profesjonsinteresser i departementet, komiteer og foreninger? Tove Stang Dahl konkluderte med at Vergerådsloven av 1896 var et resultat av idéimport, og at det på slutten av 1800-tallet ikke var noe som tilsa at det var et behov for en slik lov i Norge. Selv om behovet var langt mer synlig i andre land med større urbanisering, så ble likevel Norge det første landet med et offentlig barnevern.

Påstanden fra min side, er at Arbeidsskolen og dens innhold i stor grad kom som et resultat av idéimport fra utlandet kanalisert gjennom initiativtakerne til loven. Initiativtakerne til loven var medlemmer av et større internasjonalt fellesskap gjennom deres deltagelse innenfor Den Norske Kriminalistforening; en forening som delte sine synspunkter med andre internasjonale kriminalister og holdt internasjonale møter siden slutten av 1800-tallet.

Derfor er det nødvendig å diskutere betydningen av idéimport innenfor kriminalpolitisk tenking i Norge og hvordan dette elementet påvirket det norske sosialpolitiske arbeidet gjennom ulike reformer.

Samtidig som man hadde idéimport i Norge, eksporterte også Norge sine ideer til utlandet gjennom egne reformer og nye lovtiltak. Kriminalistmiljøet var i stor grad et internasjonalt fellesskap hvor nasjonale og internasjonale foreninger påvirket hverandre gjennom deres ideer og ikke minst praktiske tiltak overfor de problemene man diskuterte i fellesskap. Det kanskje klareste eksempelet på ideeksport fra Norge til utlandet var den nye Straffeloven av 1902. Selv om flere av de individualpreventive prinsippene i den nye Straffeloven av 1902 var kommet som et resultat av et større internasjonalt fellesskap, var Norge det første landet som satte så mange av dem ut til liv i en større lovreform.

Hvor stor påvirkning hadde lignende reformer fra utlandet på det norske initiativet og gjennomføringen av lovreformen? Loven ble endret i 1939 og 1951, og hvor stor rolle spilte erfaringer, metoder og ideer fra utlandet på disse endringene?

2.3.2 Borstal og reformskolene

Utvikling som ledet til Arbeidsskoleloven av 1928 i Norge kan spores tilbake til Borstal-anstaltene i England og de amerikanske reformskolene. Borstal-anstaltene videreførte prinsippene om en oppdragende behandling med frihetsberøvelse av til dels ubestemt varighet for yngre kriminelle til Europa. Disse prinsippene ble først innført i USA fra midten av 1800-tallet gjennom oppkomsten av ulike *Reform Schools*. I likhet med Borstal-anstaltene i England og Arbeidsskolen i Norge, var selve utvelgelsen av ungdommene til reformskolene basert på en karaktervurdering av personene. En slik vurdering ble basert på grunnlag av sosiale avvik en mente å kunne påvise. Slike avvik kunne være avbrutt skolegang, karakterløshet, kriminelle handlinger, bruk av alkohol, voldelige episoder osv. Slike avvik fra normaliteten ble i Statene beskrevet som ”*An indicent in a more or less extended career of anti-social activity*”³³ Dersom guttene i det hele tatt hadde blitt dømt eller siktet for en spesifikk kriminell handling, så var dette som oftest småtyveri. Punktet om at man kunne intervenere uten en rettslig dom er et prinsipp som i større grad ble videreført til Vergerådsloven i Norge. De jentene som ble tatt inn under reformskolene i USA ble, nesten uten unntak, tatt inn på bakgrunn av en tidlig seksuell debut, frivillig eller ikke.

³³ Schlossman, 1998, 335

Selve innholdet i reformskolene i USA skilte seg fra en soningsdom i et fengsel. Innholdet varierte fra reformskole til reformskole, men generelt var skolene mindre avhengig av ren fysisk disiplinering av de innsatte. Reformskolene satte i større grad fokus på akademisk tilbud og utdanning, hvor sakkyndige brukte datidens vitenskapelige metoder for å klassifisere de innsatte elevene og skolen brukte mer tid på oppfølging og dokumentering av en elev etter at han eller henne hadde avsluttet sitt opphold ved reformskolen.

Det eksisterte omkring hundre slike reformskoler i USA ved starten av 1900-tallet. Rundt 80 prosent av ungdommene på disse reformskolene var gutter, og enkelte av skolene hadde så mange som tusen innsatte.³⁴ Reformskolene var større enn de europeiske da en i større grad bygget nye bygninger og institusjoner USA, mens myndighetene brukte eksisterende bygg i Europa. Dette så man også i Norge hvor Berg arbeidsskole ble opprettet i bygg som hadde blitt brukt under den tyske okkupasjonen under den andre verdenskrig som fangeleir. På midten av 1800-tallet var gjennomsnittsalderen ved innsettelse i en reformskole i USA rundt 14 år for guttene, mens jentene var noe eldre. Den gjennomsnittlige innsettelsestiden var rundt to år. Utviklingen i USA fra starten av 1900-tallet og noen tiår fremover var følgende: Gjennomsnittsalderen ved innsettelse gikk opp, mens oppholdstiden ved reformskolen ble kortet ned. Gjennomsnittsalderen var da 16 år for gutter, mens oppholdstiden hadde blitt kuttet med ett år.³⁵

Ettersom det eksisterte et stort antall reformskoler i USA fra midten av 1800-tallet og inn i det nye århundret, så vil en ha flere ulike eksempler på de vellykkede og de mislykkede skolene og prosjekter. De ulike reformskolene skilte seg også en del fra hverandre ut i fra ulikt behandlingsinnhold. Noen reformskoler valgte å fokusere sitt oppdragende innhold på gårdsarbeid og produksjon, mens andre fokuserte på industrielt arbeid. *Ohio Farm School*, senere kalt *Ohio Boy's Industrial School* (BIS), var fra midten av 1800-tallet den mest kjente reformskolen i USA. I følge ledelsen der skilte denne reformskolen seg fra tidligere skoler ved to punkt: Skolen hadde større sosial kontakt og engasjement mellom de innsatte og de ansatte ved at man bodde i samme område. Det andre punktet var at de innsatte lærte hvordan man kunne leve et uavhengig liv gjennom sine erfaringer med gårdsarbeid og produksjon. Denne behandlingstanken fra reformskolen sin side, gjorde at arbeidet der ble omtalt positivt, men skolen opplevde større problemer noen år senere med dårlig økonomi og manglende støtte i regjeringen. Ledelsen fikk så sparken, man skiftet navn til *Ohio Boy's Industrial School* i 1884 og en ny politikk ble satt på agendaen. Dette førte videre til at man adopterte en

³⁴ Schlossman, 1998, 334

³⁵ Schlossman, 1998, 335

behandlingspraksis mer lik de andre reformskolene i Statene. En slik behandlingstanke og innhold inkluderte større avstand mellom de innsatte og ansatte, fabrikkproduksjonsrelatert arbeid og hardere disiplin. Den nye ledelsen bygget heller ikke ut sovearealene til de innsatte selv om antallet økte stadig. Løsningen ble heller tidlige prøveløslatelser. Fokuset ble ved flere av disse reformskolene satt på hvordan en kunne bruke arbeidskraften hos elevene til å kutte ned på kostnadene, samtidig som man holdt dem borte fra samfunnet. Derfor produserte skolene artikler som kunne selges på markedet, og den billige arbeidskraften elevene representerte var løsningen til en god økonomisk drift.

I England hadde en i likhet med amerikanerne hatt flere tidligere reformskoler, men *Borstal training system* skulle bli et nytt prosjekt som skilte seg fra tidligere erfaringer. Borstal navnet kom fra byen Borstal i Kent hvor den første saken ble tatt opp og gjennomført. Borstal-anstaltene skulle bli styrt av staten, i motsetning til tidligere filantropiske anstalter i England. Videre skulle Borstal-systemet ta inn personer fra 16 år opp til en alder av 21 år, inkludert ungdommer som kunne beskrives som vanekriminelle. Et av de viktigste prinsippene var frihetsberøvelse av til dels ubestemt tid. Behandlingsperioden kunne variere fra ett til tre år, avhengig av når man mente at den innsatte var blitt reformert. Guttene hadde mulighet til å slippe ut etter 6 måneder dersom fengselskommisjonen mente at dette var forsvarlig, mens jentene kunne komme ut på prøve etter 3 måneder. Anstalten kunne også kalle ungdommene tilbake til Borstal-anstaltene dersom dette var nødvendig. Prinsippet om frihetsberøvelse av til dels ubestemt tid hadde man allerede benyttet seg av i Statene de siste 30 årene, ved eksempelvis *New York's Elmira Reformatory*. Dette nye engelske forsøket fikk sin første utvikling gjennom *Gladstone Committee on Prisons* høringene i 1894-95.³⁶ Ved disse høringene ble det fremvist statistikk som viste at antall kriminelle handlinger ofte økte fra midten av tenårene til midten av tyveårene. Herbert Gladstone argumenterte dermed for at regjeringen måtte innføre en reform som tok sikte på å kjempe i mot denne utviklingen og krevde dermed større sosialt ansvar på dette området. Gladstone ville sende ungdommer til en Borstal-anstalt gjennom rettslig dom. Frem til da hadde ungdommene blitt møtt med vanlige disiplineringstiltak som ubetingede og betingede dommer. Løsningen måtte i følge Gladstone være en ny type reformskole, styrt av staten.

Opprettelsen av Borstal-anstaltene i England ble ikke gjort uten en større politisk diskusjon og uenighet på slutten av 1800-tallet. I følge Sean McConville i hans kapittel *The*

³⁶ McConville, 1998, 141

Victorian Prison i *The Oxford History of the Prison* fra 1998, var meningene svært delte rundt diskusjonen om opprettelsen av Borstal training system. McConville hevdet at Gladstone brukte sin posisjon som leder for høringene for å trumfe gjennom forslaget med støtte fra tidligere parlamentsmedlem Edmund Du Cane, selv om enkelte andre var uenige i dette nye reformforsøket. Tidligere partifelle og Home Office Permanent Under Secretary, Sir Godfrey Lushington var en av de største kritikerne av forslaget om en til dels ubestemt behandling for ungdom. Han uttalte at det var naivt å tro at de innsatte eller samfunnet ville se forskjellen på tidligere reformskoler og Borstal-anstaltene bare fordi man forandret navnet. Videre påstod han at slike reformskoler hadde et innhold ganske likt et vanlig fengsel, selv om institusjonene selv tilbakeviste dette. Sir Lushington mente også at dette reformforsøket ville bli møtt med samme stigmatisering som tidligere reformskoler. Han var ingen tilhenger av å utvide oppholdet i en institusjon for ungdom, uansett hvilke prinsipper en slik institusjon skulle bygges på.³⁷ Gladstone sitt forslag om Borstal-anstaltene vant frem til slutt. Ti år senere begynte arbeidet med å lovfeste reformforsøket etter at Gladstone ble utnevnt som Innenriksminister. Frem til 1908 hadde reformforsøket blitt utprøvd gjennom en mindre og begrenset forsøksperiode. Resultatene hadde vært gode i følge Gladstone, og den 21. desember 1908 ble endelig *Borstal training system* lovfestet med hjemmel i ”*Prevention of Crime Act*”.³⁸

I følge McConville var Borstal-anstaltene preget av en streng nesten militærlik tradisjon frem til 1922 da man fikk en radikal forandring ved ansettelsen av Sir Alexander Paterson som *Commissioner of Prisons and Director of Convict Prisons*. Paterson hadde i 1908 blitt utnevnt som assisterende direktør for Borstal-foreningen, og hadde tidligere jobbet for liberale reformer av fengselsvesenet.

Paterson var en nøkkelfigur i denne perioden ved at han erstattet en militærlik disiplin som inkluderte delegerende autoritet med et større personlig ansvar for hver enkelt. Hans utnevning i 1922 ble kritisert av de som ikke støttet hans progressive og mer liberale ideer rundt fengselsvesenet. Paterson forandret systemet ved å hente inspirasjon fra engelske privatskoler, så kalte *Public schools*, ellers kalt *Private boarding schools*. To av Paterson senere mest berømte uttalelser var: ”You cannot train lads for freedom in an atmosphere of

³⁷ McConville, 1998, 141-142

³⁸ Bredtveitutvalget, 1939, 4

captivity and repression.”³⁹ og “Men are sent to prison as a punishment, not *for* punishment.”⁴⁰

Paterson mente i følge McConville at personer kunne forandre sin atferd og personlighet, men ikke gjennom tvang. Den riktige måten å gjøre dette på var å gi dem et større ansvar for egen situasjon. Videre måtte behandlingen fokusere på oppmuntring og motivering av den enkelte. Han forandret også selve strukturen på Borstal-anstaltene ved å gi hver celleblokk navn, en egen *housemaster* og større fokus på lojalitet gjennom forskjellige sportsprogram og sosiale aktiviteter. Paterson innførte også en kvinnelig *matron* ved hver avdeling som ga guttene en feminin innflytelse. En slik strukturforandring gikk i ett med prinsipper man hadde sett ved de engelske privatskolene på 1800-tallet. Videre skulle alle ansatte gå kledd i sivile klær, og de skulle ta kontakt med de innsatte. Dette var i følge McConville revolusjonerende tanker på 1920-tallet. Før ansettelsen av Paterson og de påfølgende strukturforandringene, så hadde det vært ulovlig for en ansatt å snakke med en innsatt uten at dette inkluderte å gi en direkte ordre. I 1924 innførte Paterson lengre campingturer i frimarken for ungdommene, noe som ble en stor suksess. På disse campingturene var det ingen som prøvde å rømme og Borstal-skolen fikk stor støtte i offentligheten for arbeidet en gjorde.

Borstal anstaltene opplevde stor suksess i mellomkrigstiden grunnet disse strukturforandringene som Paterson var ansvarlig for. I følge McConville var inntrykket i media og den generelle offentlighet at systemet fungerte. Systemets renomé er sentralt for min oppgave, da det var i dette tidsrommet Borstal-anstaltene stod frem som det fremste foregangsbildet i Norge for initiativtakerne til den lignende norske lovreform, både gjennom deres resultater og fokus på yrkesopplæring. Dette har en stor påvirkning på hvorfor Arbeidsskoleloven ble utformet slik den ble, og når dette skjedde.

Paterson ble ikke bare kjent for hans reformer innenfor Borstal-systemet, men også for mange andre reformer innenfor fengselsvesenet og fangebehandlingen på 1920 og 1930 – tallet. Flere nye metoder ble brukt innenfor fangebehandlingen, og de ga alle større frihet og ansvar overfor fangen. Det var mange eksempler på dette: Egne fasiliteter for barbering ble tillatt i fengselet. Før dette hadde man ikke tillatt barberblad i fengselet. Paterson fikk også innført syv timers arbeidsdag innenfor murene, og bedret jobbmuligheter for fangene under soning. Fanger fikk også en mindre lønn for den jobben de utførte.⁴¹

³⁹ McConville, 1998, 142

⁴⁰ <http://www.infed.org/thinkers/paterson.htm>

⁴¹ <http://www.infed.org/thinkers/paterson.htm>

Borstal-anstaltene og den tidligere positive atmosfæren rundt reformen opplevde en nedgang etter 1945. Sir Paterson døde i 1947, og ble gjort til ridder grunnet hans rolle og påvirkning på Borstal- og fengselssystemet i England. Etter hans død opplevde Borstal-systemet at de innsatte i større grad enn før begikk lovbrudd etter endt opphold. De neste tiårene var preget av dårligere resultater og mindre tro på systemet. Borstal-anstaltene ble til slutt nedlagt i 1982 av daværende statsminister Margaret Thatcher.⁴²

2.3.3 Borstalskolenes problemer og fall

Den britiske faglitteraturen har fra 1960-tallet vært opptatt av å analysere problemene Borstalskolene opplevde etter den andre verdenskrig og den negative utviklingen en kunne påvise gjennom tilbakefallsstatisikk. Roger Hood, tidligere direktør for senteret for kriminalpolitisk forskning og professor innenfor kriminologi, gikk gjennom Borstal-systemets utvikling i boken *Borstal re-assessed* fra 1965 og viser hvordan tilbakefallsstatistikken ble verre med årene som gikk. Hood slår fast at Borstal-systemets anseelse nådde sitt høydepunkt i 1930 årene som et resultat av meget gode tilbakefallstatistikker. Av de lovbrøterne som ble løslatt fra Borstalskoler i 1936, unngikk hele 70% av dem nye domfellelser i løpet av de neste to årene. Resultatene etter den andre verdenskrig stod i skarp kontrast mot de resultatene man mente å kunne påvise i mellomkrigsperioden. I 1960 unngikk bare 36% av de som ble løslatt fra Borstalskolene nye domfellelser i deres prøvetid. I følge Hood var lovbrøterne i etterkrigsårene vanskeligere å påvirke til å endre deres atferd og antall rømminger økte. Derfor valgte fengselsmyndighetene i England, i følge Hood, å vektlegge lukkede institusjoner i stedet for å øke antallet åpne institusjoner. I følge Hood virket det som Borstal-klientellets harde kjerne var særlig resistent overfor opplæring og annen påvirkning i Borstalskolene, noe som førte til et dårlig pedagogisk miljø og høyere tilbakefall blant ungdommene som helhet.

Hood hevdet videre at blant den harde kjerne i Borstalskolene var kulturen og tradisjonene mer lik et fengsel enn en reformskole. Denne gruppen var preget av antisosiale personligheter, og hadde stort sett blitt isolert fra andre grupper, noe som forverret situasjonen for denne gruppen. I 1966 presenterte også Hood en undersøkelse av hjemløse Borstal-gutter, og statistikkene han kunne vise til var negative.⁴³ I følge undersøkelsen ble 60% av det totale Borstalklientellet dømt på nytt innenfor det engelske rettssystem innenfor en to års periode etter endt opphold. Hood sin gruppe med hjemløse Borstal-gutter kom verre ut i statistikken

⁴² McConville, 1998, 144

⁴³ Hood, 1966, 11

da hele 75% ble gjendømt for nye lovbrudd, og 45% av dem flere enn én gang. Konklusjonen til Hood var ett år senere at denne gruppen representerte et av de største problemene man hadde ved Borstalsystemet og ettersynet av dem. Hood sin konklusjon skilte seg derfor ikke fra den han presenterte i 1965: "Although, on the surface, the Borstal system has made vast progress in the last thirty years, there is little evidence to show that it has come any nearer to the solution of the "hard core" of its inmates".⁴⁴

Roger Hood reflekterte videre rundt egne resultater, og kom med kritikk overfor praksisen med å sende gutter med lengre historikk fra ulike institusjoner fra før av til et langt behandlingsopphold i Borstalskoler;

"The most conspicuous group of failures consists of boys with lengthy previous institutional experience.[...] Among them must be a considerable number who will become habitual prisoners. Long institutionalisation is a definite handicap. It tends to produce a type of personality unable to make satisfactory personal relationships or cope with the problems of decision making in the open community. It would seem self-evident that young offenders with lengthy institutional experience who show all the symptoms of institutionalisation are poor prospects for a further spell in Borstal. Their placid acceptance of institutional standards is at variance with the attempts in Borstal to develop personal initiative and selfresponsibility. It is obviously extremely difficult to persuade a boy that this is a completely new institutional experience demanding a constructive effort on his part to obtain release."⁴⁵

Roger Hood sine refleksjoner og resultatene han presenterte har mange likheter med hva lignende norske og skandinaviske arbeid har kommet frem til. På 60-tallet så man en stor oppblomstring av slike undersøkelser i alle landene hvor myndighetene hadde lignende oppdragelsesanstalter for kriminell ungdom, og resultatene var entydige; det var lite som tydet på at til dels ubetingede frihetsstraffer med oppdragende innhold var mer effektivt enn kortere soningsdommer i et vanlig fengsel. Disse resultatene og en videre diskusjon rundt forskningsarbeidet blir tatt opp i oppgavens siste kapitler.

2.3.4 Fra Borstal til den norske arbeidsskole

Reformskolene i USA og Borstalskolene i England innførte prinsippet om en oppdragende behandling med frihetsberøvelse av til dels ubestemt varighet, som et alternativ til vanlige

⁴⁴ Hood, 1965, 217, 218

⁴⁵ Hood, 1966, 74 - 75

soningsdommer for yngre kriminelle gutter. Statistikk fra England viste gode resultater med Borstal-systemet i samme periode som Justis – og politidepartementet begynte sitt arbeid med den norske loven på slutten av 20 – tallet. Derfor er det nødvendig å se på hvordan det engelske systemet ble omtalt i lovforarbeidet i 1928.

Innholdet i behandlingstilbudet til de innsatte varierte fra de amerikanske reformskolene, det engelske Borstal-system og Arbeidsskoleloven i Norge, men hovedtanken var den samme; Intensjonen var å kunne gi de unge guttene en oppdragende behandling som ville hindre fremtidige lovbrudd etter endt opphold ved en institusjon. Ungdom uten moral og selvinitiativ skulle få dette gjennom en institusjonell behandling og opphold. Resultatene ble målt gjennom statistikk og undersøkelser av hvor mange som hadde begått lovbrudd etter endt opphold.⁴⁶

I Norge ble spesielt Borstalskolene fra England trukket frem som et forbilde og mulig løsning da man tok for seg problematikken rundt den økende kriminalitet blant ungdom. De engelske Borstalskolene stod frem som et klart forbilde for det norske arbeidet med en lignende reform for samme aldersgruppe, men var det resultatene eller behandlingsinnholdet som ble fremhevet? Hvor kritiske var initiativtakerne til statistikken som de selv fremhevet i lovforarbeidet?

⁴⁶ Bødal, 1969, 174

Initiativet til Arbeidsskoleloven

3.1 Et første forsøk: Bredtveit lære hjem

Bredtveit lære hjem var resultatet av det første forsøket i Norge hvor fokuset ble lagt mot å gi kriminelle ungdommer en oppdragende behandling med yrkesopplæring, som alternativ til kortere frihetsstraffer. Initiativet ble tatt av Justisdepartementet i 1916, men ble et samarbeid mellom private interesser og departementet, styrt av en privat lære hjemsforening. Departementet valgte å bruke eksempler fra USA til å følge i arbeidet med et eget lære hjem i Norge.⁴⁷ I 1916 sendte den daværende sekretæren i Justisdepartementet, Otto Morgenstjerne, en utredning til den departementale barnevernkomiteen som hadde blitt opprettet året før. Denne utredningen var grunnlaget for en egen lære hjems – og vernebevegelse i Norge i følge Kåre Bødal.⁴⁸ Det ble besluttet å opprette et eget lære hjem på Bredtveit som skulle virke karakterdannende for ungdommene. Gjennom dette forsøket ville en gi ungdommene et alternativ til korte frihetsstraffer, og dermed sette fokus på å motarbeide kriminaliteten før de ble vanekriminelle. Privatpersoner stod bak finansieringen, og lære hjemmet ble opprettet gjennom private innsamlinger og bestemmelsene om påtaleunntatelse for behandling ble tatt inn i Straffeloven. Det kom til flere ”Lære hjems – og verneforeningen” rundt om i landet og man samlet inn over en million kroner. En tomt på Bredtveit ved Grorud ble kjøpt før Bredtveit lære hjem kunne bli tatt i bruk i 1920. Bestemmelsene som ble tatt inn i Straffeloven var at unge lovbrøtere under 21 år som trengte oppdragelse og opplæring, kunne bli gitt et opphold på Bredtveit lære hjem. Dette ble tatt inn som et ledd i en påtaleunntatelse, og oppholdet var frivillig for den unge lovbrøter. Ungdommene kunne bli holdt der så lenge anstaltens styre bestemte, dog ikke lengre enn 3 år. Dersom det ikke var nødvendig med et opphold på et lære hjem, så kunne man få tilsyn av en verneforening som et ledd i en påtaleunntatelse eller betinget dom.

Bredtveit lære hjem ble nedlagt bare to år senere i 1922. I følge Ragnar Hauge fikk man snart økonomiske problemer, og ikke minst var erfaringene på lære hjemmet ikke særlig gode: ”De unge oppdaget snart at en kortvarig ubetinget fengselsdom var mindre belastende enn et langvarig opphold på lære hjemmet – og disiplinærproblemer og rømninger kom til å høre med til dagens orden.”⁴⁹

Lære hjemsoppholdet forutsatte at ungdommene hadde et til dels frivillig ønske om å være der, og det endte ofte i at ungdommene avbrøt oppholdet etter kort tid, noe institusjonen

⁴⁷ Hauge, 2002, 4, 3.2.1

⁴⁸ Bødal, 1962, 20

ikke kunne gjøre noe med. Det mislykkede prosjektet førte likevel ikke til at selve reformtanken var mislykket i følge Justisdepartementet, men at systemet og redskapene anstalten hadde tilgjengelig ikke var gode nok. Det var fremdeles enighet blant kriminalistene i Den Norske Kriminalistforening og i de ulike departementene at en rekke korte frihetsdommer bare gjorde ungdommer fengselsvante. Derfor var det heller ingen tvil i følge dem at det var nødvendig med et nytt reformforsøk. Man ville lære av de feilene man hadde gjort ved Bredtveit lærehjem og gi institusjonen de redskapene man trengte for å kunne behandle ungdommene effektivt over en lengre periode. Det som stod igjen i følge Ragnar Hauge, som en arv fra episoden med Bredtveit lærehjem, var endringene i Straffeloven. Personundersøkelse og tilsyn med lovbrutere var blitt lovhjemlet, og man hadde utvidet mulighetene til å sette vilkår ved påtaleunntatelse og betinget dom.⁵⁰

Justisdepartementets komité av februar 1930 kommenterte følgende om problemstillingen:

”Man minnes uvilkårlig at et tidligere forsøk på å ta sig av unge lovovertredere med oppdragelse og arbeidsopplærelse er mislykket nettopp på Bredtveit. Visstnok må det antas at Arbeidsskolen unngår de hovedfeil som var mest skjebnesvangre for Bredtveit lærehjem. Disse feil bunnet i selve systemet, som ikke ga lærehjemmet myndighet til å gjennomføre sin vilje mot elevenes, idet disse simpelthen kunne gå sin vei såfremt de var misfornøiet, og ikke ønsket å underkaste sig hjemmets forskrifter og regime...”⁵¹

Departementet sin løsning på problemet var dermed å forsterke skolen sine muligheter til å gjennomføre sin vilje mot elevenes, og slik ha muligheter til å få dem til å underkaste seg skolens autoritet. Dersom behandlingen skulle ha en klar og permanent virkning på individet, så måtte den tiltenkte anstalt ha muligheten rent praktisk til å drive behandlingen uavbrutt helt til den selv mente at formålet var nådd. Løsningen ble en ny lov hvor ungdommene kunne bli oppdratt og behandles under tvang over lengre tid: Arbeidsskoleloven.

3.2 Kriminalistforeningen 1926; Initiativtakerne

Den Norske Kriminalistforening med sine medlemmer hadde hatt en sentral rolle i flere av lovreformene som preget det kriminalpolitiske bildet i Norge fra slutten av 1800-tallet frem til etter etterkrigstiden. Foreningen var en arena hvor kriminalister med ulik fagbakgrunn kunne formidle sine synspunkter rundt kriminalpolitiske spørsmål i samtiden. De som deltok innenfor dette fellesskapet hadde alle en kriminal- og sosialpolitisk interesse og jobbet gjerne

⁴⁹ Hauge, 2002: 4, 3.2.1

⁵⁰ Hauge, 2002: 4, 3.2.1

innenfor ulike felt og arena som hadde kontakt med fengselsvesenet eller andre anstalter. Nasjonale foreninger hadde tette bånd til internasjonale foreninger og dette miljøet hadde egne internasjonale konferanser helt siden den første verdenskongress i *Den Internasjonale Kriminalistforening* i Amsterdam i 1889. Ideologien som preget det norske kriminalistarbeidet innenfor denne foreningen fra slutten av 1800-taller og inn i det 1900-århundre, var som tidligere nevnt den såkalte ”tredje skole”.

I følge Ragnar Hauge var perioden fra starten av 1900-tallet frem til etterkrigstiden i Norge preget av at straffejuristene innenfor domstolene, fengselsvesenet, universitetet og Justisdepartementet ble ansett som eksperter innenfor det kriminalpolitiske området. Initiativene og utformingen av lovene ble tatt av juristene, og slik flere av Den Norske Kriminalistforenings sine medlemmer. Etter hvert ble psykiatere involvert. Straffelovgivningen lå i denne perioden utenfor partipolitikken i følge Ragnar Hauge.⁵² Arbeidet med Arbeidsskoleloven fra 1928 er et eksempel på dette hvordan medlemmer i Den Norske Kriminalistforening tok initiativet og utformet loven. Fra 1950-tallet og utover ble andre profesjonsgrupper mer innflytelsesrike i følge Ragnar Hauge, der i blant psykologer, sosiologer og psykiatere.

Det var flere deltagere ved Kriminalistforeningens møte i 1926, men fire særlig sentrale figurer innenfor opprettelsen av Arbeidsskoleloven i 1928 var Hartvig Nissen, Landmark, Hans Evensen og Arne Omsted. Jeg vil nå presentere dem og deres initiativ og se på hvordan de argumenterte for en særegen strafferettslig behandling av unge lovbrøyttere. I hvor stor grad var initiativet fra kriminalistforeningens medlemmer påvirket av idéimport, individualpreventive motiv og erfaringer fra vergerådernes arbeid?

Fire av innleggene ved møtet i 1926 ble brukt i lovforarbeidet i 1928, og de konkluderte alle med at det var ønskelig og nødvendig med en særegen lov overfor unge lovovertrедere. Ikke alle var enige om hvordan behandlingen best mulig burde tilrettelegges. Hvor stor påvirkning hadde deres tidligere erfaringer fra lignende barne – og ungdomsarbeid, fengselsanstalter og utenlandske erfaringer på deres arbeid med initiativet til loven? Hvilket innhold skulle den nye lovreform ha, og hva fokuserte de på i sin argumentasjon?

⁵¹ Bødal, 1962, 21

⁵² Hauge, 2002, 4, 3.1.3

3.2.1 Det statistiske grunnlaget - Direktør for Botsfengselet Hartvig Nissen

Direktør for Botsfengselet Hartvig Nissen, 1874–1945, hadde en sentral rolle i arbeidet med lovforslaget til Arbeidsskoleloven. Han ble utdannet jurist og hadde jobbet innenfor det norske fengselssystemet i lengre tid. Hartvig Nissen sitt innlegg i kriminalistforeningen, i 1926, *Er det grunn til å gjennomføre en særegen strafferettslig behandling av unge lovorvertrædere*, stod sentralt i lovforarbeidet. I følge Hartvig Nissen var svaret ja, og det kan synes som at spesielt hans statistiske undersøkelser veide tungt i departementet. Departementet var enig i hans posisjon og ut i fra kildene kan det virke som at de tilla hans arbeid stor vekt. I Justiskomiteen sin innstilling til Odelstinget ble det statistiske materialet fremhevet som grunnlag for hvorfor det var nødvendig med en lovreform overfor en spesiell gruppe. Nissen hadde identifisert denne gruppen for dem, og komiteen ønsket å holde denne gruppen utenfor fengslene og i stedet gi dem en oppdragende behandling, slik at de ikke ville utvikle seg til å bli stadig tilbakevendende forbrytere.⁵³

Nissen sitt statistiske arbeid viste hvilke aldersklasser som var sentrale for rekrutteringen til ulike kriminelle miljø. Nissen sitt statistiske materiale og gjennomgang av ungdomskriminaliteten, viste at det var en stort antall unge gutter som først etter fylte 18 år havnet under strafferettslige forfølgninger. Statistikken viste også at tilbakefallet var større desto lengre man var kommet inn i forbrytterrekkene. I England hadde Borstal-anstaltene kommet som et resultat av lignende statistisk arbeid og initiativ på slutten av 1800 - tallet som det Nissen presenterte for Justisdepartementet tretti år senere. Nissen sin statistiske arbeid bestod av mannlig ungdom i aldersgruppen mellom 18 og 21 år, men han ga også sin støtte til barnevernkomiteen som ønsket å utvide sitt ansvarsområde til å inkludere ungdommer opp til 17 år. I følge Nissen var behovet for en annen behandling av kriminell ungdom på midten av 20-tallet så sterkt at det kunne beskrives som det viktigste reformkrav innenfor strafferettspleien. Det var umulig i følge han å legge en fremtidig fengselsplan uten å inkludere spørsmålet om hva en skulle gjøre med kriminelle ungdom. Det var bestemt nødvendig å vedta regler for en særlig behandling av kriminelle ungdom over 18 år. Dersom dette ikke ble gjennomført, så ville behandlingen av unge tilbakefallsforbrytere fortsette i samme spor som tidligere, og ungdommen ville gå gjennom den ene mindre straffen etter den andre før storparten av dem var tapt.⁵⁴ Det første skrittet var i følge Nissen en utvidelse av

⁵³ Inst. O. IX, 1928, 2

⁵⁴ Ot.prp.nr.13, Nissen, 1928, 20

vergerådernes virkefelt ved å inkludere 16 og 17 åringer inn under Vergerådsloven.⁵⁵ Det neste steget måtte være å bygge opp en ny ”etasje” for de litt eldre ungdommene som dermed ikke ville komme inn under en utvidelse av vergerådernes ansvarsområde.

Nissen sine statistiske undersøkelser ble gjennomført etter en samtale med Arne Omsted, og tok sikte på å gi en oversikt over de ungdommene som fremdeles ville være for gamle til å bli behandlet av vergerådene. Nissen sin viktigste kilde i sitt arbeid var *kriminalstatistikken* som dekket belegget frem til 1922. Denne statistikken hadde begrensinger da den ikke ga direkte opplysninger om hvor mange som ble dømt til avsoning av fengselsstraff, men Nissen mente at man ville få et noenlunde korrekt bilde ved å sammenligne de domfelte med de som ble dømt til betinget straff. Videre brukte Nissen også fengselsstyrets årbøker for ytterlige opplysninger, samt styrets tellekort for opplysninger om hvor mange av ungdommene i aldersgruppen som var i fengsel for første gang, eller som hadde flere opphold bak seg der.⁵⁶ Nissen viste at det var et stort antall tilbakefallsforbrytere i de unge aldersklasser. Fra 1920 til 1925 var tilbakefallet på 34% av dem under 18 år, 44% på dem mellom 18 og 21 år og 49% på dem på 21 eller 22 år.⁵⁷ Undersøkelsen viste videre at bare halvparten av dem sonet mer enn to uker, og et lite antall mer enn to måneder. En annen undersøkelse gjort av Nissen fra 1909 viste lignende statistikk fra 1901 og 1902; 40% tilbakefall for de mellom 14 – 17 år, 28% tilbakefall for de mellom 18 og 20 år og 23% tilbakefall for de mellom 21 og 24 år. Dette var alle ungdommer som hadde fått korte frihetsstraffer.⁵⁸ Nissen konkluderte her med at korte fengselsstraffer nok kunne hjelpe de forbryterne som bare trengte en kraftig advarsel, i tråd med individualprevensjons- prinsippet om avskrekking. Disse dommene var betydningsløse for de som trengte mer enn en advarsel. Disse ungdommene hadde behov for en planmessig behandling med arbeid, oppdragelse og karakterpåvirkning, hevdet Nissen:

”Man skulde tro at dette var ganske innlysende. Og dog lar domstolene disse unge gutter som vender tilbake gang efter gang, få småstraff efter småstraff i stedet for meget hurtig å la dem komme inn i botsfengselet, som gir dem den behandling som for tiden er den beste for dem i landet.”⁵⁹

⁵⁵ Ot.prp.nr.13, Nissen, 1928, 1

⁵⁶ Ot.prp.nr.13, Nissen, 1928, 5

⁵⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen, 6

⁵⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen, 11

⁵⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen, 7

Nissens arbeid viste at tilbakefallsrisikoen ble høyere desto flere dommer man hadde fått, og dermed ”jo lengre ned på skråplanet desto større tilbakefall. Tallene viser det nær sagt håpløse i først å gripe inn langt ute i den kriminelle løpebane i stedet for å legge alvorlig vekt på arbeidet med nybegynnere.”⁶⁰

Et viktig poeng i hans arbeid var at bare en liten del av dem som avsonet dom i Norge etter fylte 18 år, hadde vært i skolehjem. Skolehjemmene var en del av vergerådsarbeidet som hadde pågått siden starten av 1900-tallet i Norge. Ved disse skolehjemmene kunne barn og unge bli sendt for å bli gitt en oppdragelse dersom vergerådet mente at deres verger ikke var skikket. Statistikken fra 1914 opp til 1926 viste at bare 11% av de mellom 18 og 20 år som ble dømt for første gang hadde vært i skolehjem. Bare 3% av de mellom 21 og 22 år hadde hatt et opphold i et skolehjem. Dermed styrket dette Hartvig Nissen sin påstand om at vergeråd og skolehjem hadde en forebyggende innflytelse på ungdom i faresonen. Erfaringene var gode ut i fra et resultatfokuset perspektiv. I følge Nissen selv var svakheten med bruken av den tilgjengelige statistikken at han ikke hadde en generell oversikt over hvor mange fra skolehjem eller fra vergerådene som hadde blitt dømt for forbrytelser. Størstedelen av de som hadde fått en dom og som gikk igjen i rettssystemet senere, var ungdom som ikke hadde kommet inn under vergerådene tidligere, men som nå ville bli inkludert dersom den foreslåtte utvidede vergerådsordningen opp til 18 år ble godkjent.⁶¹ Videre ville en utvidelse opp til 23 år med en særegen strafferettslig behandling, inkludere enda flere og etter Nissen sin teori derfor hjelpe til på å begrense kriminaliteten. Videre mente Nissen at man ikke skulle utelukke ungdommer som hadde hatt et opphold i et skolehjem. Denne problemstillingen var det en del uenighet rundt i lovforarbeidet, noe jeg vil komme tilbake til senere. Ettersom Nissen var direktør for Botsfengselet, så synes det naturlig å vurdere hans arbeid med loven opp mot det behandlingsregimet han allerede var en del av. Straffen skulle ha ett formål, og motivet var å forhindre tilbakefall for individet gjennom et lengre opphold innenfor en behandlingsanstalt.

Nissen involverte seg også i diskusjonen rundt den øvre aldersgrense. Aldersgrensen nedad var allerede i 1926 satt gjennom den foreslåtte utvidelsen av vergerådsordningen opp til 18 år. Arne Omsted ønsket en aldersgrense satt ved 21 år slik som i utlandet, men Nissen brukte sin statistikk til å argumentere for en øvre aldersgrense ved 23 år. Ettersom Hartvig Nissen tidlig slo fast i sitt foredrag gjennom statistikk at samfunnet hadde et behov for en særegen strafferettslig behandling av unge lovbrytere, var spørsmålet kommet til hvordan man

⁶⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen, 13

⁶¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen 17

skulle motarbeide utviklingen. Dette overlot han i stor grad til Arne Omsted og andre sentrale medlemmer i kriminalistforeningen. Nissen sin oppgave var å konkludere på bakgrunn av statistisk materiell om det var grunnlag for en særegen behandling av unge lovbrøyttere. Han nøyde seg med å påstå at prøvetiden på en arbeidsskole burde være den samme som ved straff- og tvangsarbeid; 3 år. Videre konkluderte han med at han for øvrig var vesentlig enig med Omsted sitt forslag til lov om oppdragende behandling av unge lovbrøyttere.⁶²

3.2.2 Det fengselsfaglige perspektiv - Ekspedisjonssjef Arne Omsted

Arne Omsted var ekspedisjonssjef i Justisdepartementet og i likhet med Hartvig Nissen en sentral person innenfor fengsels- og tvangsarbeidvesenet i Norge. Han var i lengre tid bestyrer for Opstad tvangsarbeidshus før han ble involvert i lovarbeidet med Arbeidsskoleloven. Han holdt et innlegg ved Den Norske Kriminalistforenings møte, 18.-20.mai 1926, hvor han gikk gjennom utviklingen til den kriminologiske tenking internasjonalt de siste 50 år. Omsted sitt bidrag i lovforarbeidet var i stor grad å argumentere for saken på bakgrunn av utenlandske erfaringer og resultater. Han presenterte også en argumentasjon for lovens motiv gjennom medisinske termer og bilder i det han sammenlignet behandlingen av de unge lovovertredere med hvordan en lege korrekt skulle behandle en sykdom. Man skulle behandle den effektivt og gripe inn tidlig for å hindre at *sykdommen* satt seg, helst før den fikk sitt utbrudd. Dette motivet finner man igjen i behandlingsidealet som preget Vergerådslovens fokus på individuell preventivt arbeid, samt i Løsgjengerloven og Tvangsarbeid. Han argumenterte også tidlig i sitt innlegg for hvordan dette også hadde samfunnsmessige fordeler.⁶³

Omsted slo tidlig fast i sitt foredrag i kriminalistforeningen at samfunnet tidligere hadde vært opptatt av å undertrykke forbrytelsen gjennom straff, men at det nå var opptatt av å forebyggende forbrytelsen. I det repressive system grep samfunnet inn med sin straff etterpå med fokus på den kriminelle handling og fortiden, mens i et individualpreventivt system ville heller samfunnet fokusere på å forebygge forbrytelsen gjennom å prøve å behandle et individ og se fremover. Det sistnevnte hadde i følge Omsted store samfunnsmessige fordeler, både økonomiske og sikkerhetsmessige. Samfunnet kunne ikke unnvære straff i enkelte tilfeller, men Omsted brukte et språklig bilde som var angitt i hans eget motto:

”Paa samme maate som lægevitenskapen vor tid utretter mer ved forebyggende forholdsregler mot sygdommens opstaaen og utbredelse end ved medicinsk behandling av dem som er angrepen av

⁶² Ot.prp.nr.13, 1928, Nissen 20

sygdom, saaledes har i vor tid kriminalistene faat øinene op for hvor langt mer rationelt det er at forebygge at individet blir en forbryder end at vente til han i bund og grund er blit det, og da at straffe ham....[...]...Om et menneske er angrepet av en sykdom, er utsigten til helbredelse større, hvor lægen griper ind ved sygdommens utbrud, end om han først blir tilkaldt efterat ondet er blit kronisk. På samme maate forholder det sig med de forbryderske tilbøieligheter.”⁶⁴

Omsted så i likhet med andre kriminalister i samtiden vanekriminelle og deres situasjon som en kronisk sykdom som måtte forebygges og behandles på et tidlig som mulig tidspunkt. Derfor lå fokuset på de unge lovbyrterne.

Nissen sitt statistiske arbeid hadde allerede vist at tilbakefallet var større desto lengre ungdommene hadde kommet inn på forbryterbanen, og at fokuset derfor måtte settes mot nybegynnere i en tidlig alder. Omsted viste også til engelsk forskning fra de britiske fengslene i 1923–1924 hvor konklusjonen var at de *beste kreftene* måtte bli konsentrert mot de unge.⁶⁵ Ved de unge, så henviste Omsted til voksen ungdom, de som har fylt 18 år, ”men hvis legemlige og aandelige utvikling endnu ikke er avsluttet”.⁶⁶ Dette alderstrinnet var i følge Omsted kritisk grunnet deres svake natur, da en stor del av dem forlot barndomshjemmet og skulle stå på egne ben. Denne gruppen med voksen ungdom hadde i følge han selv mye til felles med barnet, og her kommer også en videreføring av oppdragelsesprinsippet i Vergerådsloven inn overfor de eldre barna. Den behandlingen denne gruppen nå fikk i samfunnet var korte frihetsstraffer som var lite effektive i følge flere av datidens kriminalister. I årene 1911 - 1912 fikk bare 4% av guttene under 21 år fengsel i over 6 måneder, mens 77% av dem fikk under 91 dager.

I følge Omsted var det kommet en knusende dom fra mange og kyndige hold rundt den korte frihetsstraffen, og det var denne man nå søkte å motarbeide gjennom innføringen av en lengre behandling av unge lovbyrtere. Den tyske kriminologen von Liszt uttalte i 1889, gjengitt av Omsted i 1926, at : ”den korte frihetsstraff er ikke alene unyttig, den skader retsordenen mer end den fuldstændige straffefrihet var i stand til at gjøre det”.⁶⁷ Korte frihetsstraffer var det mest vanlig brukte middelet i rettsvesenet, og disse var ikke bare unyttige, de skadet fangen i følge von Liszt. I følge Omsted var dette en overdrivelse enn så lenge fangene hadde mulighet til å sone i enerom, slik som i botsfengselet i Norge. Dette gjorde at fangene i fengselet ikke ble utsatt for *moralsk smitte* fra medfanger. I tillegg hadde

⁶³ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 2

⁶⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 1, 2

⁶⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 2

⁶⁶ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 5

⁶⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted ,5

en undersøkelse fra Hartvig Nissen påvist at nær 77% av førstegangsstraffede som fikk en kort frihetsstraff ikke ble straffet på nytt.⁶⁸ På tross av at Omsted mente at von Liszt sine konklusjoner var overdrevne, var hans mening at til og med de som forsvarte kortere frihetsstraffer, måtte si seg enige og erkjenne at det var unyttig og skadelig overfor unge mennesker. Professor dr. Paul Heilborn var en av dem som Omsted refererte til i dette tilfellet. Den tyske professoren konkluderte med at slike straffer ikke var karakterdannende overfor unge mennesker da de var for korte til at man fikk til en vanemessig tilvenning, og heller ikke kunne få noen utdanning. Derfor måtte en anta at slike straffer kunne ha en skadelig virkning på voksen ungdom, og bare gjøre dem fengselsvante i stedet.⁶⁹

Omsted ønsket et særegen lov for kriminelle ungdommer med fokus på karakterdannelse og oppdragelse, og at et slikt opphold skulle være på ubestemt tid. Dersom en slik lov skulle kunne produsere gode resultater, så måtte ungdommene kunne holdes ved en slik anstalt over lengre tid. Slik ville muligheten for en varig påvirkning være større. Han fant støtte fra lignende praksiser i andre europeiske land. I Belgia var de to egne avdelinger for ungdom mellom 16 og 21 år i tvangsarbeidsanstalter. Her kunne ikke fangene holdes ut over sin ordinære straffetid, og direktøren ved ungdomsfengselet fremhevet meget sterkt i følge Omsted hvor uheldig det var å måtte løslate ungdommene etter så kort tid. Man hadde ikke kunne oppnå noen resultater grunnet dette, og anbefalte derfor at innsettelsen burde skje på ubestemt tid.⁷⁰ Videre var det i Tyskland i 1923 bestemt at særlige anstalter eller avdelinger for barn mellom 14 og 18 år og voksen ungdom mellom 18 – 21 år, skulle opprettes. Derimot ga ikke denne tyske loven adgang til å gi disse unge lovovertridere en oppdragende behandling ut over den idømte straffetiden, lik Belgia i samme periode. Danmark og Sverige hadde lignende bestemmelser i sine straffelover.⁷¹ Sammenlignet med andre land som Sverige, så var de korte straffene i Norge gjennomgående kortere overfor begynnere.

Dersom det var enighet i at det mest effektive var å motarbeide kriminalitet gjennom å stanse det i sitt utspring, så ville det være enighet, i følge Omsted, at den beste løsningen var å ikke straffe dem, men å undergi ungdommen en oppdragende behandling. I liket med Nissen støttet også Omsted en heving av aldersgrensen i vergerådene til 18 år, og fastslo at en slik reform ville være gledelig, ikke minst for *strafferettspleiens menn*⁷². Det vil si seg selv og sine innenfor fengselsvesenet og det generelle kriminalpolitiske samfunn. Omsted fremhevet de

⁶⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 5

⁶⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted ,6

⁷⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted ,6

⁷¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted ,7, 8

⁷² Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 3

individualpreventive prinsipp gjennom lovforandringene i 1919 i Straffelovens § 52, 53 og 54 og i straffeprosesslovens § 85 som åpnet adgang til anvendelse av betinget straffeutsettelse og betinget påtaleunntatelse med tilsyn. Denne lovendringen, sammen med Bredtveit lære hjem hadde blitt en suksess i følge Omsted da 87–90% av samtlige gutter under 21 år ikke hadde begått nye lovbrudd tre år etter dommen.⁷³ Bredtveit hadde som kjent blitt nedlagt etter bare noen få års arbeid med ungdommene, men hadde likevel oppnådd godkjente resultater i følge Omsted og var et ledd i lovforandringene i 1919.

Dersom det var et ønske om kunne åpne for adgang i Norge til å holde unge lovbrystere i særlige anstalter, for å gi dem en oppdragende behandling og en fagmessig opplæring, så hadde man i følge Omsted to ulike alternativer; de relativt ubestemte straffedommene i USA hvor straffens lengde ikke var bestemt, men hvor loven fastsatte et minimum og høyt maksimum på lengden, eller det engelske Borstal-systemet hvor varigheten kunne strekkes langt ut over Straffelovens alminnelige rammer.⁷⁴ Omsted mente selv at vi i Norge burde opprette egne anstalter etter de samme prinsipper som de engelske Borstal-anstaltene og at bestemmelsene burde sammenfattes i en egen lov og dermed ikke legges inn som et tillegg i straffeprosessloven.⁷⁵ Omsted fant det ”overflødig her at gi nogen uttømmende redergjørelse for systemet”⁷⁶ Omsted viste derimot til ekspedisjonssjef Woxen sin utredelse av Borstal-systemet, men denne utredningen ble aldri brukt i lovforarbeidet og heller ikke av Departementet. En detaljert beskrivelse av hvordan Borstal-systemet fungerte og eventuelle problemer innad anstaltene synes ikke å være et hovedpunkt for Omsted, og heller ikke for departementet da Woxen sin utredelse ikke ble brukt som lovforarbeid. De statistiske resultatene fra England og spørsmålet om straff versus behandling var det mest sentrale. Omsted nøyde seg derfor heller å fremheve et enkelt punkt rundt Borstal-anstaltene i England. Ved å ha en egen lov i stedet for et tillegg i straffeprosessloven, ville det lettere gå inn i den alminnelige bevissthet at ikke var straff, men forebyggende behandling; oppdragelse og opplæring. Når en hadde lykket med dette, ville samfunnet innse at det var berettiget og nødvendig at behandlingen ble strukket langt ut over Straffelovens straffetider.⁷⁷ Den alminnelige bevissthet var i følge han selv så inngrodd med prinsippet om at straffen skulle stå i forhold til forbrytelsen, og at mange ville reagere mot en tanke som gjorde at en eldre forbryter ville slippe unna med noen måneders fengsel, mens en ung og forholdsvis uerfaren

⁷³ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 4

⁷⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 8

⁷⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 9

⁷⁶ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 9

⁷⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 9

forbryter skulle sperres inne i mange år. Nettopp derfor måtte det komme klart frem for alle at anbringelse i ungdomsanstalt ikke var straff, men ”en foranstaltning iverksatt for vedkommenes egen skyld; for å hjelpe han til å bli et nyttig og lykkelig menneske”.⁷⁸ Det samme argumentet hadde blitt brukt av myndighetene da de innførte tvangsarbeid på 1800-tallet. Omsorg og tvang gikk hånd i hånd.⁷⁹

Omsted argumenterte derfor sterkt for at man skulle følge det engelske systemet, slik at anstalten kunne holde på ungdommene lengst mulig, samtidig som man gjorde det klart for samfunnet at det ikke var straff. Opprettet myndighetene en egen anstalt og en egen lov, i stedet for en avdeling i landsfengsel og tillegg i straffeprosessloven, så ville en oppnå dette i følge han. I Danmark hadde et lignende forslag blitt møtt med stor kritikk, blant annet fra vise-fengselsinspektør K. Borgsmidt-Hansen. I 1923 hadde straffelovkommisjonen i Danmark foreslått at anbringelse i ungdomsfengsel skulle skje gjennom straff men med en så utpreget karakter av oppdragelse at det var forsvarlig å holde dem der på relativt ubestemt tid. Tanken var i følge kommisjonen å forsøke å utvide straffens varighet avhengig av dens individuelle virkning, med et minimum og maksimum på forholdsvis ett og tre år. K. Borgsmidt-Hansen svarte med å fremheve at det var en selvmotsigelse å opprette anstalter for unge etter det engelske Borstal-systemet og samtidig knytte begrep som fengsel, fanger og straff til dem.⁸⁰ Omsted var klar over denne kritikken, og ønsker derfor å følge det engelske systemet så nært som mulig i opprettelsen av den norske lov og den norske anstalt.

Prinsippet om ubestemt tidsstraff i dette tilfellet faller mellom to av individualprevensjonens tre hovedpilarer; forbedring eller resosialisering, og uskadeliggjøring. Ved å holde på ungdommene så lenge, så ville man tilsynelatende uskadeliggjøre dem, men det uttalte motivet fra Omsted sin side var å bedre muligheten for forbedring.

Omsted var veldig fornøyd med de resultatene han kunne vise til ved det engelske Borstalsystemet. I boken *The English Prison System* fra 1921 kunne Sir Evelyn Ruggles-Brise, som den gang var sjef for fengselsstyret, vise at bare 27% av de 1454 ungdommene som hadde blitt skrevet ut på prøve siden 1908 hadde senere blitt straffet.⁸¹ Dette var i følge Omsted meget tilfredsstillende og meget gode, men hvordan hadde de så oppnådd disse resultatene? I følge samme undersøkelse var det gjennom et system av streng kontroll og disiplin under behandlingen i anstalten, etterfulgt og støttet ved et godt og effektivt

⁷⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 11

⁷⁹ Ulvund, 2005, 37 - 69

⁸⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 12

oppfølgingssystem etter løslatelsen. Dette var i følge Omsted hemmeligheten bak den betydelige suksessen som hadde blitt oppnådd. Hans konklusjon var særdeles optimistisk da Omsted uttalte at han ikke visste noen grunner til hvorfor man ikke i Norge ville kunne oppnå nær de samme resultatene som i England. Det ville kanskje bli en forskjell noen procenter, men man kunne regne med som fullkomment sikkert at man ville stanse mange nok tilbakefallsforbrytere til at det økonomiske regnskapet ville gå opp. Her siktet Omsted til utgiftene et slikt system ville koste samfunnet opp mot hvor mye man ville spare på fremtidige utgifter innenfor fengselssystemet gjennom å stanse lovbrudd og kriminalitet blant unge. Har vi råd til å gjennomføre en slik reform var en innvending han presenterte som nok ville bli tatt opp, men svarte den selv ved å uttale at samfunnet hadde *ikke råd til å la være* å gjennomføre en slik reform.⁸²

Han presenterte videre et lovutkast i sitt foredrag på Kriminalistforeningens møte i 1926, og gikk gjennom de viktigste prinsipper og regler i loven. Omsted var tilhenger av at anbringelse inn i en oppdragende anstalt skulle skje gjennom en *judiciel behandling*, altså gjennom det norske rettsvesen og ved en domfellelse. I følge han var det enkelte i feltet som ønsket at en skulle ha egne ungdomsdomstoler til dette, noe Omsted var uenig i grunnet en antagelse om at flere av disse domstolene da ville bli ubenyttede siden mesteparten av ungdommene ville komme fra Osloområdet.

Videre ønsket Omsted at man ,lik i Sverige, skulle avsi en straffedom, men så kunne retten på grunnlag av den domfelles karakter, utvikling og personlige forhold heller anbringe personen i et lærehjem. Da skulle straffen bortfalle, og dette ville videre klargjøre prinsippet om at det ikke var straff, men behandling. Samme praksis hadde blitt brukt ved Borstalsystemet i England.⁸³ Selv om slike vurderinger hadde blitt gjort fra vedkommende fengselsmyndigheter og retten, ville man ha tilfeller i følge Omsted hvor ” det kommer med enkelte som ikke burde været der.[..]Det er derfor nødvendig at aapne adgang til at bli saadanne kvitt.⁸⁴ Spørsmålet rundt hva anstalten skulle gjøre med de personene som ikke burde ha vært der, er et sentralt spørsmål i loven og lovens virke flere ti år senere.

Omsted mente ,i følge sitt forslag til lov, at det ville være skjebnesvangert for en ungdomsanstalt hvis det fantes ungdommer som kunne ødelegge behandlingsmiljøet ved frekkhet, bråk og annen uvilje overfor autoriteten ledelsen representerte. Dette ville være en klar ødeleggende faktor for anstalten sitt arbeid. Derfor måtte anstalten ha mulighet for å

⁸¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 23

⁸² Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 24

⁸³ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 15 - 16

fjerne slike personer fra de andre ungdommene, og løsningene for dette var mange: 1) Anstalten kunne velge å sende dem til et landsfengsel for å sone den allerede idømte straff som i utgangspunktet hadde bortfalt, 2) anstalten kunne holde dem i egen avdeling adskilt fra de andre ungdommene eller 3) anstalten kunne velge å sende dem til landsfengsel hvor de ble værende så lang tid som mulig innenfor lovens strafferamme, men ikke lengre enn tid han kunne holdes i ungdomsanstalten.

Omsted var først og fremst negativ til den førstnevnte løsning da dette ville bety at enkelte personer etter kortere tid ville gjøre seg umulige for anstalten slik at de kunne slippe unna med en kortvarig fengselsstraff i stedet. Konklusjonen til Omsted var at mange ville kunne falle for denne fristelsen, slik at man ville få en kronisk epidemi mot anstaltens regelverk og ansatte. Derfor var denne løsningen ikke aktuell ettersom ethvert håp om at anstalten skulle kunne fylle sin oppgave ville falle bort. Omsted ønsket at den tiltenkte loven i Norge skulle bruke den tredje og siste løsning. Et slikt spørsmål om overføring fra anstalt til landsfengsel skulle besluttes av sentraladministrasjonen etter innstilling fra anstaltens funksjonæråd. Behandlingen skulle gjennomføres i landsfengsel under den forutsetning at vedkommende ble værende i landsfengselet i hele den gjenstående tiden av innsettelsestiden.⁸⁵ Denne løsningen kan med rette si å falle inn under individualprevensjonsprinsippet om uskadeliggjøring, fremfor behandling og resosialisering. Dersom individet lot seg behandle gjennom et oppdragende innhold ved en anstalt, skulle det uskadeliggjøres ved å kunne fjernes fra samfunnet over en lengre tidsperiode. Behandlingsprinsippet var da fraværende og ble erstattet av et klart straffeprinsipp, noe som var bemerkelsesverdig i et lovforslag som ønsket å fjerne alle straffeprinsipp fra behandlingen av denne nye utpekte gruppering.

I likhet med Hartvig Nissen diskuterte også Omsted den øvre og nedre aldersgrense. Ettersom Omsted holdt sitt foredrag før Nissen presenterte sin statistiske undersøkelse ved Kriminalistforeningens møte, 18 – 20 mai, 1926, valgte Omsted å sette den øvre aldersgrense ved 21 år, lik Bostal-anstaltene. Han konkluderte likevel med at spørsmålets avgjørelse i stor grad var avhengig av hvilke resultater Nissen ville kunne fremvise dagen etterpå. Ved denne presentasjonen foreslo Nissen som nevnt en øvre aldersgrense på 23 år ettersom utviklingen blant tilbakefallskriminaliteten ikke skilte seg stort fra alderen 21 år og opp til 23 år. Omsted mente likevel at spørsmålet om anbringelse i ungdomsanstalt burde tas opp i retten hver gang en person mellom 16 og 21 år ble tiltalt for et lovbrudd, men at den generelle aldersgruppen

⁸⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 16

⁸⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 17

skulle være 18 til 21 år. I tillegg ville det ikke bli aktuelt med en egen anstalt for kvinner på grunn av et for lite antall av dem som ble dømt for forbrytelser i denne aldersklassen.⁸⁶

Omsted ønsket en i størst mulig grad *ubestemt tid* for tvangsbehandlingen;

”Hvor hensigten med behandlingen er vedkommedes oppdragelse og utdanning, forekommer det mig at være det eneste logiske, at behandlingen ikke avbrytes før denne hensigt er oppnaadd, og at det heller ikke vedvarer længere end fornødt hertil – at med andre ord anbringelse sker paa ubestemt tid. Noget minimum antas det ikke heldig at opstille uten forsaauidt, at fængselsstyrets sammentykke bør utkræves for at utskrive en elev før 2 aar efter indsættelsen. Maksimumstiden antar jeg bør sættes til 3 aar. Har det ikke lykkes at oppna det tilsigtede i denne tid, er det vel i almindelighet litet haab om at oppnaa mere ved længere behandling.”⁸⁷

Omsted delte bekymringene som hadde kommet fra flere hold i følge han selv om moralsk smitte i en ungdomsanstalt. Ettersom prisnippet i denne anstalten skulle være behandling i fellesskap, undervisning, legemsøvelser og idrett, kunne man ikke holde personene adskilt i like stor grad som ved botsfengselet. Hver ungdom burde ha sitt eneværelse hvor han tilbrakte natten, inntok sine måltider, arbeidet med sine skoleoppgaver og tilbrakte de stundene som var bestemt til lesning av bøker fra anstaltens bibliotek. Omsted uttalte at frykten for moralsk smitte ikke var ugrunnet, men at det først og fremst var i felles sove – og oppholdsrom at den gjensidige moralske smitte var størst og at eneværelse derfor ville motarbeide dette. Den gjensidige moralske smitte var i følge Omsted: ”...ved rennomage med utførte forbrydelser, ved raa og lidderlig tale og ved forførelse til homoseksualitet”.⁸⁸

Dersom en person oppførte seg så ufredelig og ustyrlig at hans behandling i fellesskap var uforenlig med god orden, så var det en selvfølge, i følge Omsted, at han skulle behandles i enerom. Det danske utkastet om ungdomsfengsel hadde en bestemmelse om at fangen kunne holdes i enerom, i så lang tid som fængselsstyret anså det formålstjenlig, men ikke ut over 3 måneder. Omsted var enig i denne bestemmelsen, men at styret måtte ta opp dette spørsmålet og drøfte hver sak, hver måned, samt at styret ved anstalten skulle ha en meldeplikt overfor fængselsstyret dersom anstalten iverksatte et slikt tiltak.⁸⁹

Hovedprinsippet i Omsted sitt behandlingstilbud på den tiltenkte anstalt, var at ungdommene aldri skulle få noen tid til *ørkesløs lediggang*, men at man hele dagen var

⁸⁶ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 18

⁸⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 19

⁸⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 18 - 19

⁸⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 20

beskjeftiget med arbeid, undervisning eller gymnastikk. De skulle få oppdragelse og undervisning for deres sinn og legemsøvelse for deres kropp.

I likhet med de amerikanske *reformatories* var det mest effektive middelet gymnastikk under ren militær kommando til å lære unge mennesker disiplin og selvbeherskelse, og til å ”forvandle utækkelige slumper til raske unge mennesker”.⁹⁰ Det viktigste ved behandlingen var likevel i følge Omsted arbeidstreningen, ettersom det som brakte unge mennesker ut på forbryterbanen var i et overveiende antall *arbeidsskyhet*. Denne kunne bare alene overvinnes ved en langvarig, vanemessig tilvenning til regelmessig arbeid.

Anstalten burde derfor ta sikte på å utdanne de ulike ungdommene etter deres anlegg og øvrige forutsetninger.

Omsted tok og for seg spørsmålet om hvilket ansvar denne nye anstalten skulle ha overfor ungdommene når behandlingen var avsluttet. Nissen hadde i sitt innlegg til kriminalistforeningen foreslått en prøvetid på 3 år, lik landsfengslene i Norge, og i tvangsanstaltene fra og med 1924. Borstalguttene i England hadde bare ett års prøvetid, og Omsted ønsket at prøvetiden i Norge også skulle være på ett år. Omsted var klar over den alminnelige erkjennelsen at ett år var en noe kort prøvetid, men at det var den beste praktiske løsningen. Dette var fordi loven åpnet for gjeninnsettelse ved brudd på prøvetiden, noe som betydde at en person på 27 eller 28 år kunne ende opp på en anstalt dersom han brøt prøvetiden sin etter to eller tre år. Omsted mente derfor at prøvetiden i Norge burde være på ett år, noe som betydde at den høyeste alder ville være 26 år, en alder som allerede var høy nok i følge han selv. Videre burde ingen kunne skrives ut på prøve mer enn én gang, og selve tilsynet burde bli gitt til en eller flere av de nye forsorgs- og verneforeningene som kom etter forsøket på Bredtveit noen år tidligere.⁹¹

3.2.3 Det pedagogiske perspektiv - Skolehjembestyrer F. W. Landmark

Skolehjembestyrer ved Falstad skolehjem, F. W. Landmark sin oppgave i lovforarbeidet var å vise hvordan den foreslått lovreformen kunne anbefales ut i fra pedagogiske og psykologiske standpunkt. Landmark sitt innlegg het *Hvorfor trenger en del av den forbryderske ungdom en arbeidsskole, og hvordan bør denne være?* Videre var Landmark den av de nevnte personene i kriminalistforeningen som i størst grad diskuterte hvilke ungdommer som ville bli behandlet i en arbeidsskole, og hvordan denne nye anstalten burde tilrettelegge sitt praktiske arbeid med

⁹⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 20

⁹¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 22 - 23

dem. Landmark brukte også navnet *arbeidsskole* på den nye foreslåtte anstalten, mens Omsted og Nissen hadde brukt lærehjem i sine innlegg.

I likhet med Omsted fremholdt Landmark hvordan gruppen *voksen ungdom* var en gruppe som hadde store likhetstrekk med de yngre og hvordan påvirkning og dårlig innflytelse ikke sluttet ved fylte 18 år. Det syntes i følge Landmark å være full enighet blant de kyndige at resultatet av straffebehandlingen av unge lovovertridere var utilfredsstillende. Derfor var det naturlig å forsøke å anvende pedagogiske prinsipper overfor ungdom som man ellers ikke kunne unngå å sette i fengsel.⁹² Landmark var enig med Omsted at de korte frihetsstraffene ikke var et tilstrekkelig middel overfor unge lovbrøyttere til å hindre fremtidige lovbrudd, men fremhevet også den negative påvirkningen selve oppholdet hadde på en ungdom. Frihetsberøvelsen og fengselets grunnprinsipp gjennom straffen og dens momenter, gjorde stedet dårlig skikket for det viktige og nødvendige arbeidet med å dyktiggjøre lovovertrideren til å kunne beherske liv i frihet.⁹³ Landmark var ikke utelukkende positiv til de utenlandske erfaringene fra USA og England, men konstaterte følgende: ”De forsøk man i den retning har gjort i England og Amerika har tross betydelige mangler vist at retningen er den riktige.”⁹⁴ Videre slo han også fast at det Borstalskolene og de amerikanske reformskolene kalte for håndverkopplæring i realiteten var håndverkbeskjeftigelse.⁹⁵ Landmark var ingen tilhenger av ren beskjeftigelse, og ønsket at oppholdet skulle ha et klart formål og verdi:

”Det ville neppe heller bli følt som noget riktig å berøve disse unge mennesker en vesentlig del av deres frihet i så lang tid som tre år uten å by dem anledning til en utvikling som har en for alle forståelig verdi.”⁹⁶

Det å omdanne deres tenkemåte gjennom oppdragelse var selvsagt en jevnstor verdi i seg selv, men det skulle i følge han kultur- og livskunnskap til å forstå dette. Derfor trengte ungdommene noe håndfast som verdi. I tillegg mente Landmark at de pårørende og pressen aldri ville forstå at det å bli et litt mer rettskaffent menneske var et mål som kunne rettferdiggjøres over en periode på tre år.

⁹² Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 1

⁹³ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 1

⁹⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 1

⁹⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 4

⁹⁶ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 6

I følge han selv hadde lovreformene i utlandet og i Norge nærmet seg en oppdragende behandling av unge lovovertridere, men ikke noe sted hadde det siste skrittet blitt tatt. De nye systemene hadde enda , i følge han selv, en tydelig forbindelse med straffesystemet. Derfor mente Landmark at det var viktig å bannlyse alle fengselsmessige momenter fra denne nye lovreformen i Norge. Domfellelsen i retten burde være det eneste forholdet mellom den nye loven og retts- og fengselsvesenet. Deretter burde det ikke være noen sammenblanding av straff og oppdragelse. Behandlingen skulle være det primære, og ble satt opp som en klar motpol mot straff og straffens virkemidler. Den oppdragende behandling skulle skje etter psykologiske og pedagogiske virkemidler, hvilke Landmark gikk inn på senere i sitt innlegg.

Landmark tok for seg ungdommenes personlighetsstruktur, årsakene til deres forbrytelser og deres påfølgende behov. Arbeidsskolen ville få den avgjort dårligste delen av unge lovovertridere, slike ungdommer som ikke ville kunne avskrekkes ved en kortere soningsdom. Årsaken til at disse ungdommene ble tilbakefallsforbrytere var i følge han den samme som alkoholisme. Lysten til å slutte å begå kriminelle handlinger eller å slutte å drikke var som oftest alltid til stede, men det skulle mer til enn bare straff for å løsne på de båndene. Det var først og fremst forhold og bakgrunnen i oppdragelsen som gjorde at en person ble slik han ble. Karakteristisk for den alminnelige vaneforbryteren var ugunstige oppvekstkår som hindret hans oppdragelse. Slike forhold kunne være dødsfall hos en av vergene, ukjent far, en far eller mor som var sinnssyk, sykelige foreldre, mor eller far som drikker, en ikke-tilstedeværende mor, dårlige boforhold, late foreldre, uærlige, åndssvake osv.⁹⁷ Landmark støttet denne påstanden ved å vise til overlege Dr. S. Dahlstrøm sin undersøkelse av 200 varetekstfanger i Oslo som konkluderte med at det fantes alvorlige oppdragelsessvekkende momenter i 80% av disse tilfellene. Slike undersøkelser var med på å argumentere og støtte opp rundt hvorfor ungdommene trengte en oppdragende påvirkning.

Personene som ville bli behandlet i en arbeidsskole trengte i følge Landmark to ting: Noe av den oppdragelsespåvirkning han hadde gått glipp av, og forbedret arbeidsevne. Ingen av disse faktorene kunne unnværes. Dermed var han enig i Omsted sin oversikt over de viktigste prinsipp Arbeidsskolen skulle følge. Videre var han enig i Omsted sitt forslag om at skolen burde ha en praktisk arbeidsopplæring, men var opptatt av at skolen skulle ha en *virkelig fagopplæring* som ville danne et grunnlag for en videre arbeidskarriere utenfor skolen etter endt opphold. Omsted hadde nøydt seg med å konkludere at arbeidet skulle ha mer mening enn å bygge opp en mur og rive den ned igjen etterpå slik som ved de amerikanske

⁹⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 3

anstaltene, men at det viktigste var at ungdommene ikke hadde fritid, annet enn den som ble fylt opp av skolens direktiver.⁹⁸ Landmark ønsket at Arbeidsskolen skulle ha opplæring i skomakerfag, skredderfag, snekkerfag, malerfag, samt smed – og mekaniskopplæring.

Landmark forstod at det å få en arbeidsskole drevet som en fagskole var forbundet med mange vanskeligheter. Først og fremst mente han at mange av elevene ikke ville være skikket for fagopplæring. Selv uten noen undersøkelser slo han fast at rundt en tredjepart ville være uskikket. Ettersom Landmark hadde jobbet innenfor vergerådernes skolehjem som bestyrer, er det naturlig å trekke hans erfaringer fra skolehjemmene inn her. Økonomiske grunner var også et element som gjorde at Landmark var bekymret for at en eventuell fagopplæring ville bli degradert til fagbeskjeftigelse. Han mente likevel at dersom Arbeidsskolen lå i nærheten av en by, så kunne anstalten leie et større verksted og drive opplæringen der. Ved dette verkstedet kunne Arbeidsskolen lønne en fagopplært til å drive både praktisk og fagmessig utdanning av elevene. Intensjonen var videre å opprette et samarbeid med fagmestere om lærlingplasser for elever.

Et annet problem ved en eventuell godkjent fagopplæring av elevene var behandlingstiden. I følge Landmark slo fagskolefolk fast at man trengte tre år med skikkede elever for å kunne fullføre en fagutdannelse.

En vanlig fagskole ville normalt ha flere problemer med sine elever. Dette gjorde at en lignende opplæring på Arbeidsskolen ville ha enda flere problemer grunnet ungdommenes art. Dersom skolen for alvor ønsket å satse på virkelig fagopplæring, så ville dens pedagogiske styrke ikke kunne undervurderes.⁹⁹ Selv om en arbeidsskole med fagopplæring ville bli 10-20% dyrere i drift enn en med bare fagbeskjeftigelse, var Landmark ikke i tvil om at effektforskjellen ville bli større. Ikke bare målet, men også de faktiske statistiske resultatene i ettertid.¹⁰⁰ Landmark var slik den personen av initiativtakerne som i størst mulig grad argumenterte for en virkelig *arbeidsskole* i navnets rette betydning hvor ungdommene ville få en verdifull utdanning som kunne gi dem et grunnlag for en jobb i fremtiden.

Han var også til dels uenig med Omsted om strenge tiltak rundt elevenes fritid og videre atskillelse. Han var enig med Omsted at unge forbryteres samvær med andre forbrytere kunne virke skadelig, men at for strenge tiltak var veldig skadelige og betenkelige for oppdragelsen. Enkelte ungdommer ville, uansett hva skolen gjorde, ha lyst til å løpe bort. En kunne da holde god vakt over dem, men et stadig mistenksomt vakthold over elevene ville

⁹⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted, 20

⁹⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 5

¹⁰⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 6

være ytterst skadelig. Det var alt for ofte at autoriteten svarte med undertrykkelse og isolasjon i følge han selv. Landmark brukte derfor sine egne erfaringer fra skolehjemmet som eksempel:

”Det er en psykologisk lov som gjelder langt ut over de små barns alder: Smil! Så smiles det igjen. På et skolehjem låste man i sin tid dører og vinduer om natten. Da forekom nattlige rømninger. Så låsta man op både dører og vinduer. Derefter forekom nattlige rømninger bare én gang.”¹⁰¹

Landmark sine tanker rundt dette var slående likt med Sir Alexander Paterson sitt prinsipp:

” You cannot train lads for freedom in an atmosphere of captivity and repression.”¹⁰²

Skolens ansatte, det generelle miljø og behandlingen av ungdommene måtte derfor ut i fra pedagogiske og psykologiske hensyn ha et betydelig, følbart frihetsmoment og en slik ordning at det daglige livet ble forbundet med trivsel og velvilje. I følge han var selvinitiativ og ansvar to viktige momenter som ville kunne motarbeide passivitet hos elevene. Landmark var enig med Omsted i at passivitet var en negativ innflytelse på oppdagelsen, men det kan virke som de to kriminalistene hadde til dels ulike tanker om hvordan denne skulle motarbeides. Landmark sin metode var i følge han selv å få elevene til å utføre arbeid ut i fra egen aktivitet og initiativ, mens Omsted i større grad hadde argumentert for at anstalten skulle fylle opp ungdommenes fritid med oppgaver. Uansett hva disse oppgavene var, så var formålet og intensjonen at det var bedre enn at ungdommene hadde fritid ut over studiene. Det kan virke som Landmark argumenterte i mot sine tidligere uttalelser, da han hevdet senere i innlegget sitt at skolen måtte utfylle all fritid for elevene. Det var i følge han *uten sammenligning* den tomme fritid som var farligst, og elevene hadde med sikkerhet selv liten evne og sans til å utfylle fritiden fornuftig.¹⁰³ Selvinitiativ og arbeid ut i fra egen aktivitet skulle paradoksalt nok gjennomføres gjennom skolens direktiv.

Eventuelt kan denne tilsynelatende motsigelsen sees i ledd med Landmark sine uttalelser om at han ønsket seg en tredje avdeling hvor de ”beste” elevene gikk, og at de hadde mulighet for opprykk til denne etter 1.5 år på Arbeidsskolen. Ved denne tredje avdeling, som han kalte den *betrodde avdeling*, skulle friheten og tillitsbevisningene være vesentlig mer merkbare enn i den alminnelige avdeling. Her skulle elevene få muligheten til å bevege seg utenfor skolens område, både i arbeidssammenheng og i sin fritid.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 7

¹⁰² McConville, 1998, 142

¹⁰³ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 10

¹⁰⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 11

Landmark argumenterte godt for frihet og et hyggelig dagligliv på skolen, men i likhet med Omsted var han og opptatt av at skolen måtte ha midler til rådighet for å kunne gjennomføre sin vilje overfor ungdommene. Disse virkemidlene inkluderte å isolere og sende ungdommer på straffeavdeling om nødvendig. Den første forutsetning for at skolen kunne ha et fritt preg og et hyggelig dagligliv var underlig nok i følge han selv en sterk og tilstrekkelig stor isolasjons – og straffeavdeling. Dersom ledelsen skulle kunne gi frihet med glede og trygghet, måtte skolen og ledelsen kjenne seg sterk. Skulle elevene vurdere å ta friheten som en selvfølgelighet, så måtte de også være klar over at denne frihet lett kunne bli tatt bort fra dem. Isolasjonsavdelingen skulle bli å betrakte som en degradasjon.¹⁰⁵ Tidligere uttalte Landmark at skolen ikke skulle ha noe preg av fengselssystemet, men dette gjaldt ikke isolasjonsavdelingen. I følge han selv kunne denne avdeling være fengselsmessig utstyrt uten at noen la noen vekt på å skjule dette når man utformet bygningens ytre. Avdelingen skulle ikke gjøres hyggelig og ikke by på atspredelser eller behageligheter. Den alminnelige avdeling derimot skulle være åpen, og Landmark ønsket ikke å ha fysiske hindringer med hensyn til rømninger av samme grunn som han argumenterte for gjennom sine tidligere erfaringer fra skolehjem. Landmark ønsket i tillegg å ha en eget avdeling for mottakelse av nye elever slik at skolen kunne gjennomføre intelligensundersøkelser og psykologiske tester.

Landmark sin innflytelse på Arbeidsskoleloven og dens innhold kan sees i ledd med Vergerådsloven da skolehjemmene var innordnet under denne lov og hans innlegg var i stor grad fokusert mot innholdet på en arbeidsskole. Landmark var opptatt av oppdragelsen, og hvordan denne burde tilrettelegges ut i fra det han kalte pedagogiske og psykologiske virkemiddel. Oppdragelsen skulle ha sine goder og onder, sin lønn og sin straff og skolen skulle ha klare og sterke virkemidler overfor sine elever. Landmark var tilsynelatende en tilhenger av et miljø på Arbeidsskolen preget av frihet og selvinitiativ, men dette kunne bare oppnås dersom skolen innførte streng disiplin overfor elevene fra starten av. Frihet og tillit skulle være begrenset frem til elevene hadde gjort seg tjent til dette, og da ville opprykk til en tredje avdeling være resultatet etter 1.5 år med positive holdninger og utvikling. Hans erfaringer fra skolehjemmene hadde gitt han klare meninger om hvordan denne oppdragelsen burde være på en arbeidsskole.

¹⁰⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 9

3.2.4 Det medisinske perspektiv - Formann i Norsk Psykiatrisk Forening: Hans Evensen

Hans Evensen, 1868 - 1953, var medlem i Kriminalistforeningen og hans innlegg i foreningen i 1926 ble i likhet med Nissen og Omsted sitt brukt i lovforarbeidet i 1928 som en redegjørelse over spørsmålet om en særegen behandling av unge lovovertridere. Hans Evensen representerte psykiatrien i lovforarbeidet og var utdannet lege før han ble i 1915 ansatt som direktør ved Gaustad asyl, en stilling han holdt frem til 1938. Han var stifteren av Norsk Psykiatrisk Forening i 1907 og var foreningens formann frem til 1932. Evensen foretok tallrike studiereiser utenlands, særlig Tyskland, Storbritannia og Frankrike.¹⁰⁶ Hans innlegg i kriminalistforeningen, 19.mai 1926, var i stor grad rettet mot å få klargjort viktige prinsipper rundt samfunnets reaksjon mot lovbrøyteren. Hans Evensen brukte og sitt innlegg til å diskutere Omsted sitt fremlagte lovforslag.

I likhet med andre personer innenfor fengselsvesenet og det kriminalpolitiske bildet i Norge var Evensen opptatt av individualpreventivt arbeid og hvordan samfunnets reaksjon skulle ha et formål overfor individet for å motvirke fremtidige lovbrudd:

”Det viktige er å ta standpunkt til enten det fremdeles skal reageres mot handlingen – altså straffes – eller mot personligheten, altså treffes andre forholdsregler, hvorved lovovertrideren blir stillet i en egen rettsstilling.[...] Det er naturligvis ikke lenger det enkelte tyveri samfundet reagerer mot i et slikt tilfelle, men den domfeltes tyvaktighet, ikke handlingen, men personligheten, og stod dette klart for alle parter, ville sikkert meget være vunnet”¹⁰⁷

Hans Evensen var tilhenger av lengre straffer og en motstander av korte frihetsstraffer. Når det gjaldt tilbakefallsforbrytere, mente han at dersom den siste ilagte straffen ikke hjalp individet, var det fordi den var for kort. Retten måtte da ilegge en lengre straff i neste tilfelle, uansett hvor liten eller ubetydelig selve forbrytelsen var. Overfor løsgjengere, betlere og drankere hjalp det heller ikke å gi dem uttallige bøter eller småstraffer. Her måtte samfunnet reagere mot deres personlighet og skape nye vaner for dem gjennom lengre opphold på arbeidsanstalt eller anbringelse i kurhus. Selv slike lengre opphold var utilstrekkelig i følge Evensen da de sjeldent var lange nok.¹⁰⁸ Videre mente han at loveovertrideren burde stilles i en egen rettstilling, lik den de erklærte sinnssyke hadde fått i Norge. Denne rettstillingen kunne forsvares i følge Evensen ved at det dermed ikke var noe brudd på

¹⁰⁶ Norsk Biografisk leksikon, 33

¹⁰⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Evensen, 1

¹⁰⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Evensen, 1

menneskerettighetene. Dette vil forenkle arbeidet med at reaksjonen mot personligheten ikke var avhengig av et på forhånd fastsatt tidsrom for straff. Kort sagt, prinsippet om at straffen skulle stå i samsvar med lovbruddet. Det var nemlig ikke mulig å si på forhånd hvor lang tid det ville ta å gi forbryteren nye vaner og styrke hans svake vilje.¹⁰⁹ Han mente at det var meningsløst å avbryte en fornuftig behandling fordi en persons tidsbestemte behandling hadde utløpt, og var derfor i likhet med Omsted en tilhenger av ubestemt tidsstraff, og gjerne i så stor grad som mulig. Dette var ikke så merkelig da Evensen representerte et medisinsk perspektiv, og innenfor dette faget ville et slikt prinsipp i seg selv være helt ulogisk å følge.

Evensen var videre kritisk til domstolenes straffeutmålinger da han mente at dommerne ikke hadde nok erfaring med å vite hvordan straffen virker, og ikke kjente godt nok til den personen de skulle dømme. Derfor ønsket Evensen at retten i Norge alltid skulle ha tilgang til et rulleblad, slik man innenfor medisinen hadde tilgang til en journal. I følge han selv hadde det fra spesielt psykiatrisk hold blitt fremholdt gjentagende ganger nødvendigheten med et slik rulleblad, som hele tiden skulle være oppdatert med siktedes handlinger og opplysninger av kriminologisk interesse. Han ønsket og at skolens vitnebyrd ble utfylt med intelligensprøver og at man med tiden fikk utbygget et eget *institute for juvenile research* som ble knyttet opp til ungdomsdomstoler slik at en fikk større kunnskap om de en skulle behandle.¹¹⁰ Domstolene måtte ta et valg mellom to reaksjonsmetoder: å straffe på den ene siden eller oppdra eller å sikre på den andre. Evensen var en absolutt motstander av å gi straff i tillegg til oppdragelse og sikring.

Evensen brukte siste del av sitt innlegg i 1926 til å diskutere lovforslaget fremlagt av Arne Omsted, og uttrykte først sin glede over at forslaget tok sikte på å reagere overfor eldre ungdom som hadde begått lovbrudd på bakgrunn av deres personlighet og ikke den enkelte straffbare handlingen som hadde blitt begått. Behandlingen skulle ikke stå i samsvar med hva personen hadde gjort, men i samsvar med hva personen trengte for å bli *frisk*. Evensen ønsket helst at ungdommene ikke skulle bli dømt til fengsel først, og at dette burde være mulig siden initiativtakerne ønsket en egen lov, og ikke et kapittel i Straffeloven. Han mente at Omsteds tiltenkte utvalg av de som ikke skulle straffes og dermed bli behandlet i en arbeidsskole, var blitt foretatt vesentlig etter psykologiske kriterier og at denne vurderingen var så god som den kunne gjøres. Han uttalte likevel en bekymring for hvordan systemet ville klare seg i lengden uten et institutt for undersøkelse av unge lovovertridere.

¹⁰⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Evensen, 1

¹¹⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Evensen, 2

Evensen var ikke utelukkende positiv til de foranstaltningene de andre medlemmene hadde foreslått. Hans mening var at det ble for innskrenket dersom loven bare fokuserte på oppdragelse i et lære hjem. Systemet burde være mer utbygget og elastisk med fokus på forholdsregler, og med lære hjemmet som et midtpunkt. Dersom problemet ved de unges situasjon var miljøet rundt dem, så mente Evensen at internering i en anstalt ikke var den beste løsningen:

”...Må det være tilstrekkelig å forandre de slette omgivelser uten å gå til nogen internering i en anstalt. Opnevning av en skikket, kanskje profesjonell verge, anbringelse under tilsyn hos en skikket familie på landet eller en tvungen anbringelse på et dertil egnet skoleskip vilde her være naturligere gjenoprettelsesvei for en ungdom som var kommet på avveie”¹¹¹

Han var heller ikke enig i å utelukke dem som tidligere hadde vært på Arbeidsskolen eller i et skole hjem og ungdomsvern. Grunnen til dette var at det avgjørende måtte være psykologiske kriterier, ikke om han hadde vært på et hjem tidligere eller ikke. Han uttalte at han forstod bekymringen de andre medlemmene hadde rundt spørsmålet om hvordan skolen skulle unngå å få inn de ungdommene som ikke skulle gå der, men argumenterte mot dette og lovens § 7, som omhandlet forflytting av rebelske ungdom til landsfengsel, med at samfunnet ikke hadde rett til å gi opp kampen. Det ville være vanskelig å behandle slik ungdom, men skolen kunne ikke gi opp. Evensen ga videre sin støtte til Hartvig Nissen sitt forslag om en øvre aldersgrense på 23 år, og mente at lovforslaget ville være et betydelig fremskritt i behandlingen av unge lovovertridere.

3.2.5 Sammendrag

Omsted sitt innlegg bar preg av en stor del idéimport og han brukte utenlandske erfaringer og tilbakefallsstatistikk som bakgrunn og argumentasjon for hans sak. Spesielt var da Borstal-systemets suksess målt i statistikk et viktig grunnlag for Omsted. Videre mente han på grunnlag av det engelske Borstal-systemet at en lovreform overfor denne gruppen skulle gjøres gjennom en egen lov og ikke som et tillegg i Straffeloven. Dette var helt nødvendig for å skille straff bort fra behandling, noe som igjen var sentralt for at systemet kunne holde på ungdommene langt over vanlig praksis. Han ønsket og å følge Borstal-systemets prinsipper for prøvetid. Videre skulle behandlingen på denne anstalten legges opp mot arbeidstrening i likhet med hva reformskolene i USA og Borstalskolene i England hadde. Han slo tidlig fast i

sitt innlegg at loven burde ta sikte på å følge det engelske eksempelet. Omsted sitt innlegg representerte derfor idéimporten ved initiativet til Arbeidsskoleloven.

Landmark sitt innlegg står frem som en representant for vergerådsarbeidet og de erfaringer han hadde hatt som skolehjemsbestyrer under vergerådene. Landmark var opptatt av hvordan behandlingen skulle tilrettelegges på anstalten. Landmark var i større grad enn Omsted kritisk til erfaringene fra lignende anstalter i utlandet, og ønsket at loven i Norge skulle ta behandlingsprinsippet et steg videre. Han var også en av få som erkjente at anstalten mest sannsynligvis ville få de mest belastede ungdommene, mens de mindre belastede nok i større grad bare trengte en advarsel for å ikke begå nye lovbrudd. Landmark var den personen som fikk frem arbeidsfokuset og dens viktighet for den type anstalt som Arbeidsskolen skulle være.

Hartvig Nissen representerte det statistiske grunnlaget i initiativet til Arbeidsskoleloven, og hans arbeid stod helt sentralt i hvordan initiativtakerne og departementet kunne argumentere for hvorfor myndighetene i Norge trengte en ny lovreform rettet mot ungdomskriminalitet. Nissen var også i likhet med de andre initiativtakerne veldig opptatt av individualprevensjon og hvordan denne nye tiltenkte lovreformen ville ha en positiv påvirkning på kriminelle ungdommer, i skarp kontrast til det daværende fengselssystemets behandling av samme gruppe. Initiativtakerne kunne bruke dette argumentet med solid tyngde etter at Hartvig Nissen sin statistikk viste negative resultater sammenlignet med hva det engelske Borstal-systemet kunne vise til med deres behandling av samme gruppe av ungdommer.

Hans Evensen representerte det medisinske perspektiv og initiativ ved loven og satte fokus på hvordan loven og behandlingen måtte ta sikte på å behandle individet, og ikke handlingene. Selve handlingen og tyveriet kunne beskrives som symptomer for personligheten, og før denne nye lovreform hadde samfunnet fokusert for mye på handlingen og ikke bakgrunnen for den. Det var ikke ungdommens kriminelle handlinger som skulle stå i fokus gjennom denne nye lovreformen, men hans tyvaktighet.

Det sentrale i alle de omtalte personer og deres innlegg ved Kriminalistforeningens møte i 1926, var deres fokus på individualprevensjon og hvordan hovedfokus måtte legges mot hvordan den kriminelle ungdom ikke skulle begå nye lovbrudd. Alle de nevnte personene argumenterte for at datidens fengselssystem ikke kunne gi slike lovbrøyttere i denne aldersgruppen den behandlingen de trengte. Skulle samfunnet kunne begrense antallet

¹¹¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Evensen, 4

vanekriminelle, så måtte fokuset legges på de som kunne behandles før det var for sent. Disse lovbrøtterne kunne bare hindres ved en egen tvangsbehandling rettet direkte mot hvem de var og hvorfor de gjorde som de gjorde. Teorien var at slike personer manglet moral og arbeidslyst, og at dette var grunnlaget for deres tyvaktighet. Derfor var initiativtakerne alle enige om at forholdene måtte legges til rette for at ungdommene ville få dette gjennom behandlingstilbudet på anstalten myndighetene ønsket å opprette.

Arbeidsskoleloven blir til

4.1 Lovbehandling 1926 - 1951

4.1.1 Straffelovkomiteen ble forbigått

I en innstilling angående fengselsvesenets budsjett for 1920–1921 foreslo Justiskomiteen at det skulle sendes en anmodning til regjeringen, om å utrede spørsmålet om en omordning av fengselsvesenet i forbindelse med planene om et nytt landsfengsel. Denne innstillingen ble vedtatt av Stortinget den 21.april 1920. Dagen før hadde Stortinget besluttet å nedsette en egen kommisjon, som skulle få ansvaret med spørsmålet om en omordning av fengselsvesenet. Frem til 1926 hadde ikke Straffelovkomiteen foreslått noen forandringer i behandlingen av unge lovovertridere. Dette anliggende ble senere etterlyst flere ganger i Stortinget under tronetaledebatten og under behandlingen av fengselsvesenets budsjett for året.

Justisdepartementet hadde, i følge dem, tidligere ikke kunne fremme saken vedrørende behandling av unge lovovertridere av to grunner: For det første kunne ikke departementet foreslå bevilgninger til et nytt landsfengsel på grunn av den finansielle situasjonen i landet, og for det andre ønsket departementet å gi Straffelovkomiteen nok tid til å undersøke spørsmålet først før Justisdepartementet kom med sin innstilling. I 1928 fant departementet det nødvendig å ta saken opp en særskilt behandling da det vanskelig lot seg gjøre å fremlegge forslag til omordning av fengselsvesenet før spørsmålet om unge lovovertridere skulle undergis en egen oppdraende behandling i særlig anstalter, som da ikke skulle være inn under fengslene.¹¹²

Denne avgjørelsen ville, i følge departementet, få innflytelse på størrelsen av det nye landsfengsel, dels fordi en slik særlig anstalt ville direkte avlaste et fengsel, og dels fordi departementet mente at kildene hvor kriminaliteten hentet sine nye rekrutter, ville i noen grad bli mindre ved en slik oppdraende og oppdragende behandling.

Etter at spørsmålet om en særegen behandling av unge lovovertridere hadde blitt tatt opp ved Kriminalistforenings møte den 18–20.mai 1926, valgte foreningen å sende et lovforslag og henstilling til Justisdepartementet. Denne henstillingen innebar å få Justisdepartementet til å utvide Straffelovkomiteens mandat til å omfatte spørsmålet om en særlig behandling av de unge lovovertridere som ikke kom inn under vergerådenes apparat. Departementet fant det ikke nødvendig å overlate sakens behandling til straffelovkomiteen, men tok selv over denne behandlingen og tilkalte derfor F. W. Landmark og Hartvig Nissen

¹¹² Bredtveitutvalget, 1939, 4

som sakkyndige til å bistå med sine ekspertiser. De to nevnte personene var i følge departementet vesentlig enig i de foreslåtte bestemmelsene som Arne Omsted hadde satt opp i sitt lovforslag. Departementet ga i 1926 ingen begrunnelse for hvorfor de selv ønsket å behandle saken i stedet for å overlate den til straffelovkomiteen, men Justisdepartementets formann, Jon Skeie, svarte foreningen blant annet med følgende: ”Den sak som heri omhandles, er etter min opfatning av så stor betydning for samfundet, at den burde stå i første rekke både når det gjelder lovreform og midlene til lovens iverksettelse.”¹¹³ Ettersom straffelovkomiteen jobbet med en reform av fengselsvesenet og denne tiltenkte reformen skulle bli en egen lov med sikte på behandling i stedet for straff, så synes det nærliggende å anta at departementet mente at det ville være bedre om dem selv tok seg av denne nye reformen overfor kriminelle ungdommer. Dette var muligens da en metode for å unngå stigmatisering av den tiltenkte lov.

Departementet sa seg enig med Kriminalistforeningen i at det foreliggende spørsmålet var en av de viktigste kriminalpolitiske oppgavene i datiden. Det er derfor en mulighet for at departementet selv ønsket å behandle en slik reform på bakgrunn av dens viktighet og forventede suksess.

4.1.2 Loven ble vedtatt i 1928

Kirkedepartementet hadde i 1926 bestemt å ta opp spørsmålet om en videre utvidelse av vergerådene opp til en alder av 18 år, og som en følge av det mente Justisdepartementet to år senere at tiden var inne for å bygge ut systemet med nye *stokkverk* som rammet behandlingen av loveovertredere som var kommet ut over barnealderen, men som ikke var ferdigutviklet verken legemlig eller åndelig.¹¹⁴ I følge Justisdepartementet var det en legevitenskapelig kjensgjerning at pubertetsalderen langt i fra var avsluttet med det 18. år, og at den nye loven burde utvide statens ansvarsområde opp til i hvert fall 21 år.¹¹⁵

Departementet mente at tiden var inne for et nytt reformforsøk ettersom Bredtveitforsøket var oppgitt. Forsøket med Bredtveit lære hjem hadde lagt beslag på storparten av interessen rundt arbeidet mot ungdomskriminalitet, og nå mente departementet at tiden var inne for et nytt forsøk, men gjennom et nytt behandlingssystem. At Bredtveitforsøket ble mislykket stod ikke i veien for en ny reform i følge dem selv. Vurderingen deres var at Bredtveitepisoden ikke var et tilfeldig uhell, men at det var en feil i

¹¹³ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 2

¹¹⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 2

¹¹⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 4

selve systemet rundt dette forsøket; nemlig at det var bygget på frihet.¹¹⁶ Denne feilen hadde i følge departementet allerede på forhånd blitt påpekt av landets mest sakkyndige, slik som tidligere departementssjef Woxen¹¹⁷. Dette nye forsøket ville bli bygget på sikre erfaringer og i lys av andre lignende systemet fra andre land som England, Belgia og andre nord - europeiske nasjoner.

Departementet innrømmet at ”episoden” med Bredtveit lærehjem hadde fjernet en del av tilliten til prinsippet om oppdragelse som et middel i arbeid med forbryteren, og at dette hadde resultert i en viss mistro overfor lærehjembvevegelsene og deres arbeid innenfor behandlingssystemet. Trangen til en reform av straffesystemet med sikte på behandlingen av unge lovbrøyttere var, i følge departementet, like stor nå som før sammenbruddet av alle de forhåpningene Justisdepartementet hadde hatt knyttet opp til Bredtveit lærehjem.¹¹⁸

Departementet sin oppfatning var at bestemmelsene til den tiltenkte loven ikke skulle inntas i Straffeloven, og at de derfor burde følge det engelske eksempelet hvor de ble utformet som en egen lov. Dette var et viktig prinsipp for dem. De var enige med Kriminalistforeningens medlemmer i at det ville være til skade for saken om bestemmelsen ble lagt inn som et tillegg i Straffeloven. Det var ikke straff, og det var viktig at bestemmelsene heller ikke ble oppfattet som straff av samfunnet. Det var en fare for stigmatisering dersom den nye lovreform bare var et tillegg i en straffelov.

Videre sluttet departementet seg til forslaget fra Omsted som, i følge dem, i hovedtrekk minnet om det engelske Borstal-systemet.¹¹⁹ I stedet for Omsted sitt foreslåtte navn; *lærehjem*, ønsket departementet å kalle den nye anstalten for *arbeidsskole*.¹²⁰

Departementet støttet Hartvig Nissen sine statistiske undersøkelser, og mente at hans undersøkelser bekreftet mange av de teoriene og erfaringene som hadde blitt gjort i andre land. Tilbakefallsandelen var større desto lengre ned på skråplanet vedkommende hadde kommet, og et stort antall ungdom kom først under strafferettslig forfølgelse etter de hadde fylt 18 år. På lik linje med Omsted argumenterte de for at et flertall av ungdommene bare trengte en advarsel, men at denne loven tok sikte på å hjelpe de ungdommene som trengte noe mer enn en advarsel: gruppen de mente representerte den største rekrutteringen til de kriminelle miljøene. Konklusjonen til departementet var lik Kriminalistforeningens

¹¹⁶ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 2

¹¹⁷ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 2

¹¹⁸ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 2

¹¹⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 5

¹²⁰ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 6

medlemmer: Samfunnet måtte legge en stor vekt på arbeidet med nybegynnerne.¹²¹ Departementet ønsket å gjennomføre statistiske undersøkelser av tilbakefall hos lovbrøyttere helt ned til starten av 1900-tallet for å undersøke hvordan Vergerådsloven hadde påvirket ungdomskriminaliteten, men det fantes ikke statistikk for årene før 1905. Derfor konkluderte Justisdepartementet med det Statistiske Sentralbyrå hadde kommet frem til i 1923 og 1924. Dette var at det kunne synes som en vending til det bedre med hensyn til ungdomskriminaliteten hadde skjedd rundt samme tidspunkt da vergerådene hadde startet sitt arbeid i starten av 1900-tallet. Denne antagelsen kombinert med Nissen sine statiske undersøkelser, som konkluderte med at bare et mindre antall av de barna som hadde vært i skolehjem og da under vergerådene ble vanekriminelle, gjorde at troen på en oppdragende behandling ble styrket.

I hvor stor grad fikk Arne Omsted gjennomslag for sitt utkast til lov i Justisdepartementet? I departementet sin innstilling, gikk de gjennom hver enkelt paragraf i Omsted sitt utkast til lov. Departementet var enig i hovedprinsippene i loven, men gjorde enkelte forandringer som førte til at Omsted ikke fikk gjennomslag på alle punkter.

Nissen og Landmark, som fungerte som Justisdepartementets sakkyndige, var enige med Omsted at retten måtte anstille undersøkelser av vedkommende angående hans karakter og andre forhold, derimot var de uenige i at dette skulle inntas i lovens bestemmelser.

Videre var Justisdepartementet enig med at aldersgrensen nedad skulle settes 18 år som et utgangspunkt, men fulgte heller Nissen sin anbefaling om at aldersgrensen oppad skulle settes ved 23 år, og ikke ved 21 år slik som Omsted anbefalte. Målgruppen for loven ble dermed utvidet.

Departementet stilte seg tvilende til spørsmålet om hvilken innflytelse loven burde tillegge tidligere opphold i et skolehjem. Etter Omsted sitt utkast til lov skulle ikke ungdommer med et tidligere opphold på et skolehjem kunne gis en oppdragende behandling ved en arbeidsskole. Omsted hadde fremhevet at et nytt opphold i en oppdragende anstalt tvilsomt ville forbedre vedkommende, og at denne personen i større grad ville kunne være en potensiell dårlig innflytelse. Departementet var ikke enig i hans vurdering, og fjernet dermed denne bestemmelsen fra loven. Slik kan man si at målgruppen for loven ble videre utvidet.

Ettersom Justisdepartementet mente at det ikke var rasjonelt først å straffe og deretter å anvende oppdragende behandling, valgte de å fjerne Omsted sin § 2 som åpnet for domfellelse for andre lovbrudd selv etter at den unge lovovertreder hadde blitt besluttet

¹²¹ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 3

anbrakt til en oppdragende anstalt. Videre hadde Justisdepartementet ingen innvendinger mot at domstolene bestemte at en tidligere avsagt straffedom skulle frafalles etter at vedkommende hadde blitt anbrakt inn i en arbeidsskole. De erkjente videre i likhet med Kriminalistforeningens medlemmer, at det var en fare for at noen elever kunne begå forbrytelser under oppholdet på skolen i håp om å oppnå utskrivning fra Arbeidsskolen og heller få en kortere fengselsstraff. Derfor burde det ikke være en selvfølge at behandlingen i Arbeidsskolen skulle avsluttes ved et lovbrudd.

Til § 4 og 5 hadde departementet ingen særlige innvendinger, annet enn at betegnelsen lærehjem ble erstattet med *arbeidsskole*. Departementet var enig med Omsted at Arbeidsskolen trengte et funksjonæråd i likhet med hva som var vanlig ved landsfengslene og tvangsarbeidshusene.

Departementet antok at det burde være et *hovedpunkt* i loven at Arbeidsskolen ble anlagt som en *fagskole*, og viste til Landmark sin utredning. Landmark ønsket i følge hans innlegg i Kriminalistforeningen at den nye skolen skulle ta et steg videre når det kom til praktisk arbeid og utdanning som en del av oppdragelsen innenfor en oppdragende anstalt. Landmark var kritisk til arbeidserfaringen ungdommene fikk i de engelske og amerikanske anstaltene da han mente dette var håndverkbekjeftigelse og ikke *virkelig fagopplæring* som ville danne et grunnlag for en videre arbeidskarriere utenfor skolen. Departementet la seg på samme linje som Landmark og konkluderte med at dette prinsippet var et hovedpunkt i selve loven. I departementets forslag til lov, stod det i § 6 følgende: ” Elever som er skikket for det, skal i så stor utstrekning som det er mulig, gis faglig opplæring”¹²²

Dersom faglig opplæring skulle være et hovedpunkt i loven, kan en stille spørsmålet om hvorfor dette ikke ble utredet i enda større grad fra Justisdepartementet sin side i 1928? I hvor stor grad ble dette gjennomført ved Arbeidsskolen og hvilken påvirkning hadde dette på ungdommene ved oppholdet og etter endt opphold?

I følge departementet burde behandlingen i en arbeidsskole være basert på fellesskap under arbeid, undervisning, gymnastikk og idrett. Denne behandlingen forutsatte derfor at det ikke var noen uønskede elementer i gruppene som ville ha en negativ påvirkning på de andre ungdommene. De var bekymret for ungdommer som kunne virke ødeleggende på behandlingsgruppen, og var derfor opptatt av hvilken løsning Arbeidsskolen skulle bruke for å isolere de personene det gjaldt. Det eksisterte i følge dem ulike løsninger: vedkommende kunne bli overført til et fengsel slik praksisen var ved de engelske Borstal-anstaltene eller til

¹²² Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 12

tvangsarbeidshus. Siste alternativ var å holde personene adskilt resten av gruppen på Arbeidsskolen i en egen avdeling, noe som hadde blitt foreslått i et svensk utkast til en lignende lov. Departementet vurderte det sistnevnte forslag til å være mest hensiktsmessig, da enhver adgang til forflytning, i følge dem, var en kilde til uro.¹²³ Derfor ble første avsnitt i § 7 i Omsted sitt forslag fjernet, og det ble ikke åpnet tilgang til å overføre uønskede elementer til landsfengsel.

I henhold til Omsted sitt forslag ville ungdommene kunne skrives ut på prøve etter kortere tid enn 2 år dersom Justisdepartementet samtykket, men de ønsket ikke å ha noen oppstilling av terminer før maksimumstiden på tre år. Departementet ønsket dermed en så lang frihetsberøvelse på ubestemt tid som mulig i henstilling til maksimumstiden, og argumenterte for dette prinsippet gjennom erfaringer fra fengslene som de mente pekte mot at forventninger opp mot slike terminer kunne virke ødeleggende og føre til tilbakeslag for vedkommende.¹²⁴

De var heller ikke enig med Omsted sitt forslag til lov vedrørende lengden av prøvetid og tilsyn. Departementet erkjente i likhet med Omsted at det ville være vanskelig å føre tilsyn lengre enn ett år etter endt opphold på Arbeidsskolen grunnet det fåtallige antallet av personer innenfor *forsorgs- og verneforeningene* i Norge, men prøvetiden burde være lengre enn et år, slik Omsted foreslo. Omsted hadde i sitt innlegg pekt på at en prøvetid på ett år nok var for kort, men at dette var den beste løsningen ut i fra praktiske hensyn. Departementet derimot var uenig, og fastslo at prøvetiden skulle være tre år, men tilsynet bare varte i ett år. I følge dem skulle en avsluttende prøvetid uten tilsyn skulle være det siste stadium i overgangen fra Arbeidsskolens tvang til den fulle frihet.¹²⁵

Departementet sendte sin innstilling videre til justiskomiteen hvor den ble behandlet. Komiteen sa seg enig med departementet sine anbefalinger.¹²⁶ Komiteen sendte så sitt forslag til lov til Stortinget den 17.januar 1928. Lovforslaget ble enstemmig vedtatt i Odelsting og Lagting og sanksjonert som lov den 1.juni. En premiss i loven var likevel at den ikke skulle tre i kraft før etter Stortingets nærmere bestemmelser. Dette innebar at Justisdepartementet først ønsket å undersøke hvor en slik anstalt skulle anlegges og hvor mye denne opprettelsen ville koste. Videre ønsket departementet å kunne gjøre endringer i loven i løpet av de første årene etter dens sanksjonering, på bakgrunn av praksis i andre nord - europeiske land. Det nok

¹²³ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling 8

¹²⁴ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling 9

¹²⁵ Ot.prp.nr.13, 1928, Innstilling, 9

ingen forventet var at det ville ta 23 år før loven ble realisert. Var dette et lovvedtak som bare kunne beskrives som en intensjonslov?

4.1.3 Bredtveitutvalget 1939

Elleve år etter at Arbeidsskoleloven hadde blitt vedtatt i Stortinget var fremdeles ikke loven satt ut i livet. Fengselsreformkomiteen fra 1927 sendte brev til Justisdepartementet den 9.januar 1929 hvor komiteen fremla et ønske om at Arbeidsskoleloven av 1928 snarest burde bli satt ut i livet. Hensynet til beregningen av det påtenkte nye landsfengselets størrelse gjorde det nødvendig å vite hvilken innflytelse loven fra 1928 ville få på fangetallet. Komiteen anbefalte derfor at det ble undersøkt om det nedlagte lærehomeet på Bredtveit kunne la seg innrette til en arbeidsskole. Fengselsreformkomiteens formann Omsted og Landmark fikk i oppdrag av komiteen å foreta undersøkelser, og navnet ble Omsted – Landmark- komiteen. I tillegg til de to nevnte personene var også fengselsreformkomiteens to ytterligere medlemmer, Hartvig Nissen og Segelke Thrap, delaktig ved drøftelser om prinsippsspørsmål i loven.¹²⁷Bredtveitutvalget i 1939 bestod av Hartvig Nissen, departementsleder Kyhn Gløersen og Anton Jenssen. Utvalget bygget videre på de erfaringer Omsted– Landmark– komiteen hadde opparbeidet seg ni år tidligere i 1930. Det var derfor i stor grad en personkontinuitet blant de som hadde hovedansvar for utformingen av denne loven.

Hvorfor var ikke Arbeidsskoleloven satt ut i liv elleve år etter at den hadde blitt vedtatt? Fra 1931 til 1938 fremholdt Justisdepartementet at det var ønskelig at loven skulle tre i kraft så snart som mulig, men det ble aldri bevilget nok penger til at dette lot seg gjennomføre. Betydelige tilleggsbevilgninger til det nye kretsfengselet i Oslo og andre hensyn gjorde, i følge Justisdepartementet, at det ikke var mulig å få finansiert oppbygningen av en arbeidsskole på Bredtveit. Hvorfor ble det ikke bevilget penger til denne reformen når det ble fremholdt fra kyndige hold og fra departementet sin side at det var særdeles viktig at denne loven ble iverksatt fort så mulig, og at loven kunne komme til å ha en merkbar virkning på det preventive arbeidet mot arbeidskriminaliteten? Var det slik at behandlingsoptimismen i Departementet og i Regjeringen i realiteten var mindre enn hva som ble forespeilet ved lovens tilblivelse?

Anne Lise Seip tok for seg sosialpolitikk og reformviljen på 1930-tallet i hennes verk *Veiene til velferdsstaten: norsk sosialpolitikk 1920 – 1975* fra 1994. Her maler Seip et bilde

¹²⁶ Innst. O. IX, 1928, 3

¹²⁷ Bredtveitutvalget, 1939, 1

hvor reformviljen på 20-tallet ble erstattet med uvilje fra myndighetene på 30-tallet grunnet økonomiske og sosiale problemer. Seip nevner ulike sosialpolitiske reformer som blir utsatt samtidig med Arbeidsskoleloven på 30-tallet.¹²⁸ Det var ikke bare Arbeidsskoleloven som ble utsatt og bortprioritert av Stortinget på 30-tallet. Den skjebnen delte loven med mange andre nye reformer og tidligere initiativ. Det var nok ikke manglende vilje eller tro på den nye lovreformen som gjorde at det nok så lang tid før den ble realisert.

De økonomiske problemene på 30-tallet var et stort problem, og krigen kom til Norge da midlene endelig var blitt gitt den nye lovreformen og den kunne settes ut til liv.

Hva skjedde med redigeringen av selve loven som departementet regnet med ville komme innen noen år? Justiskomiteen av 1928 antok i sin innstilling at det ville komme noen forslag i løpet av noen år om endringer av loven før den kunne settes ut til liv. Bredtveitutvalget av 1939 var det første utvalget som utførte disse forandringene. Utvalget reiste blant annet til Sverige og Danmark for å sette seg inn i disse lands tilsvarende ordninger. Selv om Norge var det første skandinaviske landet som vedtok en arbeidsskolelov, hadde danskene og svenskene fulgt etter. I motsetning til Norge hadde de satt lovene ut i liv i løpet av 30-tallet. Ved siden av å studere de svenske og danske anstaltene, skaffet utvalget seg opplysninger om tilsvarende behandling av unge lovovertridere i Belgia, England og Nederland. Opplysningene og erfaringene de hentet fra andre land gjorde at Bredtveitutvalget foreslo flere endringer i loven av 1928.

Hartvig Nissen anbefalte i 1926 at den øvre aldersgrensen skulle være 23 år. I 1929 hevet Nederland sin aldersgrense til 23 år, Belgia i 1931 25 år og England i 1936 til 23 år. I 1939 konkluderte Nissen dermed med at departementet gjorde rett i 1928 om å sette en øvre aldersgrensen ved 23 år.¹²⁹

Bredtveitutvalget mente at selv om Justisdepartementet i Norge hadde fulgt det engelske forbildet representert ved Bostalskolene, så hadde de i større grad enn i England prøvd å utviske straffepreget enn hva som var tilfellet ved forbildet. Utvalget erkjente at grensen mellom straff og ikke-straff kunne være til dels flytende når et menneske som hadde nådd den straffbare alder ble fratatt friheten som en følge av straffbare handlinger, men at behandlingen av Arbeidsskolens elever ville skille seg betraktelig fra fengselsopphold og fangebehandling, slik at grensen ville være klar.

Bredtveitutvalget foreslo endringer i lovens § 5, § 7 og § 9. Utvalget mente at det ville være av betydning å ha i hvert fall én kvinne med i tilsynsrådet ved Arbeidsskolen, og foreslo

¹²⁸ Seip, 1994, 100-103

¹²⁹ Bredtveitutvalget, 1939, 5

en endring på dette punktet.¹³⁰ Utvalget argumenterte for at skolen burde ha en videre feminin innflytelse ved at det ble ansatt en kvinnelig kokk eller husmor, men at det ikke synes å være rimelig med en høyere andel kvinner enn dette. Noen grunn ble ikke gitt, men det er rimelig å tro at utvalget først og fremst ønsket mannlige forbilder eller rollemodeller kombinert med en tydelig feminin innflytelse på husholdet og dette området.

Videre var utvalget sitt forslag om endringer i lovens § 7 den viktigste. Arne Omsted hadde at elever som oppførte seg så dårlig at de var usikkert til behandling på en arbeidsskole, burde kunne overføres til landsfengsel. Departementet hadde i 1928 sett bort i fra Omsted sitt forslag, da de mente at slike ungdommer heller burde holdes i en arbeidsskole, separat fra den alminnelige avdeling. Departementet argumenterte for dette ved at enhver mulighet for overflytting ville være en kilde til uro.

Utvalget av 1938 var uenig med departementet på dette punktet, og ønsket derfor å endre denne bestemmelsen, på bakgrunn av utenlandske erfaringer på 30-tallet. I følge utvalget burde Arbeidsskolen ha en isolasjonsavdeling, men at det burde være mulighet til å overføre elever, som etter en prøvetid i denne viste seg å være usikkert for videre behandling i Arbeidsskolen, til landsfengsel. Utvalget mente at denne isolasjonsavdeling burde bli brukt både som et disiplinærtiltak overfor de ungdommene som begikk brudd på reglementet ved Arbeidsskolen, men også overfor personer som burde skilles fra de øvrige elevene i en kortere eller lengre periode etter pedagogiske hensyn.¹³¹ Et kortere opphold på denne isolasjonsavdelingen burde bli regnet som prøvetid, og dersom resultatet av denne var at vedkommende ikke kunne ansees skikket for den alminnelige avdeling, burde han etter utvalgets mening kunne fjernes fra Arbeidsskolen.

Denne tanken kan ses på bakgrunn av to forhold. For det første var det ikke noe hensikt, i følge utvalget, å holde på en ungdom i Arbeidsskolen dersom han ikke kunne behandles. For det andre var det rent praktiske hensyn som lå til grunn. Avdelingen ville være en liten avdeling, og slike personer ville derfor oppta for mye plass. Utvalget foreslo derfor at slike elever skulle overflyttes fra Arbeidsskolen til landsfengsel hvor de skulle bli holdt like lenge som de kunne vært holdt på Arbeidsskolen, altså 3 år. Dette prinsippet ble av flere medlemmer i Kriminalistforeningen fremholdt som ønskelig i 1926, og var et klart sikringsalternativ overfor de personene samfunnet ikke kunne behandle. Det var en uvanlig streng straff for gruppen av ungdommer det gjaldt, noe utvalget ikke nevnte i deres innstilling.

¹³⁰ Bredtveitutvalget, 1939, 7

¹³¹ Bredtveitutvalget, 1939, 7

Utvalget pekte derimot på at Borstal-systemet i England hadde hjemlet dette prinsippet¹³². Utvalget var svært klare på at det var viktig at slike personer ble holdt så lenge som mulig i landsfengsel, og argumenterte for sitt synspunkt ved å støtte seg på Omsted, som i sitt utkast fremholdt at et kortere opphold i landsfengsel enn behandlingstiden i Arbeidsskolen, ville få meget uheldige følger for disiplinen i Arbeidsskolen. Utvalget åpnet opp for at det ikke skulle være utelukket at slike personer kunne overføres tilbake til Arbeidsskolen dersom det var grunner til det, og at dette spørsmålet skulle tas opp etter 6 måneder.¹³³ Konklusjonen til utvalget var at dersom denne lovendringen ble gjennomført, så ville det føre til betydelige økonomiske besparelser ved Arbeidsskolen, både i anleggsutgifter og driftsutgifter.¹³⁴

Utvalget ønsket videre å endre lovens § 9 vedrørende prøvetid og tilsyn etter endt opphold ved Arbeidsskolen. Omsted hadde i 1926 foreslått en prøvetid på ett år ettersom det ville være vanskelig å føre tilsyn i lengre tid enn dette. Justisdepartementet stilte seg bak Omsted vedrørende vanskelighetene med lengre tilsyn, men fremholdt at prøvetiden burde være tre år mens tilsynet skulle være begrenset til ett år. Utvalget fra 1938 mente at denne begrensningen av tilsynet var uheldig, og ønsket derfor å åpne opp for et lengre tilsyn. De foreslo derfor at tilsynet kunne begrenses til ett år, men at et tilsyn av lengre varighet kunne oppnevnes etter ett års forløp.¹³⁵

Utvalget var i tillegg sterkt uenig med den tidligere komiteen at funksjonærene skulle bo i selve anstaltbygningene. I følge dem ville det være høyst uheldig å la funksjonærer ha sin private bolig i samme hus som elevene og blant deres rom. Utvalget mente at dersom de bodde andre steder, ville det bli mer plass på anstalten som kunne brukes til andre formål. Jeg antar at de også ønsket en viss avstand mellom de som skulle behandle og de som skulle behandles.

Bredtveitutvalget kom med en lengre vurdering av hvilket elevmaterial Arbeidsskolen skulle jobbe med, samt hvilket innhold de mente skolen burde følge i behandlingen av dens elever.

Flere av personkarakteristikkene og behandlingsinnholdet er interessant for min del. Dette fordi det er viktig å se hvilke forventninger initiativtakerne og andre sentrale utvalgt hadde overfor Arbeidsskolen og de som skulle behandles der, og slik kunne sette dette opp mot hva som skjedde da denne behandlingsoptimismen måtte virkeligheten på starten av 1950-tallet.

¹³² Bredtveitutvalget, 1939, 8

¹³³ Bredtveitutvalget, 1939, 8

¹³⁴ Bredtveitutvalget, 1939, 8

Utvalget gikk ut i fra at elevsammensetningen ville bestå av tyver som allerede forgjeves hadde blitt møtt av sanksjoner fra samfunnet på en eller annen måte for lignende forbrytelser. Disse personene hadde ikke bare hatt behov for en advarsel for å holde seg unna nye lovbrudd, og forskjellige midler som skolehjem, påtaleunntatelse, betinget dom eller fengselsstraffer hadde ikke fungert overfor dem. I følge utvalget fortalte dette mye om hvordan arbeidsoppdragelsen på skolen burde tilrettelegges, og de resultatene skolen kunne vente og oppnå. I følge utvalget skilte dette elevmaterialet seg fra andre lovovertredere ved at de i større grad hadde en utpreget holdningsløshet.

Karakterløshet, ustadighet, mangel på utholdenhet og liten arbeidslyst preget deres personlighet, selv om de nok gjennomgående var godmodige og snille personer. Deres intelligens ville nok ligge gjennomgående under middels, og manglet de solide karakteregenskapene som preget en faglært mann i det frie liv. Dette gjorde at arbeidsopplæringen, i følge utvalget, måtte overvinne vanskeligheter som ikke fantes ved undervisningen av læregutter i det frie liv. Derfor måtte første prioritet være å venne ungdommene til jevnt, stadig arbeid for å så vekke deres arbeidsglede. Når skolen hadde lyktes med dette, så ville allerede mye ha vært vunnet ved at en hadde utviklet deres arbeidsevne, som lovens § 6 stilte som første mål.¹³⁶

Utvalget la i tillegg stor vekt på at dersom det først skulle bli gitt faglig opplæring, så måtte den tilfredsstillende strenge krav slik at den ble fullgod med den fagopplæringen som ble gitt utenfor Arbeidsskolen. Utvalget gikk ut i fra at ungdommene ville være på Arbeidsskolen i omkring to år før de ble løslatt på prøve, og konkluderte derfor med at Arbeidsskolens elever ikke kunne få avsluttet en fagutdannelse på skolen. Det var en *forberedende* fagutdannelse Arbeidsskolen kunne gi dem. Denne måtte være av en slik verdi at den kunne regnes som læretid, og utvalget valgte derfor i sin innstilling å vektlegge at det ble skaffet hjemmel for at denne tiden i Arbeidsskolen forkortet senere læretid med så mange måneder som skolens vitnemål viste.¹³⁷

Utvalget var enig med Landmark sitt forslag om inndeling av ungdommene i ulike avdelinger. Både Landmark og Omsted hadde foreslått at Arbeidsskolen burde ha en friere avdeling hvor ungdommer som hadde vist tilliten verdig, etter anstaltens vurdering, kunne bli behandlet. Omsted – Landmark komiteen hadde, ni år tidligere, regnet med at nærmere 20% av ungdommene være på denne avdelingen. Bredtveitvalget foreslo derfor at skolen skulle

¹³⁵ Bredtveitutvalget, 1939, 8

¹³⁶ Bredtveitutvalget, 1939, 9

¹³⁷ Bredtveitutvalget, 1939, 10

deles inn i 1) mottagelsesavdeling, 2) alminnelig avdeling, 3) friere avdeling og 4) en isolasjonsavdeling.¹³⁸

Utvalget foreslo at elevene ikke skulle holdes i mottagelsesavdelingen over en lengre periode, slik det var vanlig i de andre landene hvor lignende lover hadde blitt innført. Det var pedagogiske hensyn som talte for en kortere periode i denne avdelingen enn hva som var vanlig i andre land.

Bredtveitutvalget sluttet seg til Omsted – Landmark komiteens syn på eiendommen på Bredtveit og anbefalte at den nåværende anstalten skulle bli tatt i bruk som en arbeidsskole med en del forandringer og tilbygg.¹³⁹ Forslaget om lovendringer ble tatt opp av departementet og ble vedtatt som en tilleggslov og sanksjonert 26.mai 1939. Stortinget ga endelig en bevilgning på kr 300,000 til påbegynnelse av Arbeidsskolen på Bredtveit for terminen 1939/40. På grunn av krigen ble denne bevilgningen senere trukket tilbake og saken lå stille til Stortinget i 1949 bevilget kr 250,000 for terminen 1949/50 til påbegynnelse av et anlegg til Arbeidsskolen. Siden 1930-tallet hadde Bredtveit blitt et landsfengsel for kvinner, og Arbeidsskolen ble besluttet lagt på Søndre Berg i Sem, noen kilometer fra Tønsberg.¹⁴⁰

4.1.4 Loven blir endelig justert i 1951

Etter endte okkupasjonstid i Norge, startet en opp igjen arbeidet med å realisere Arbeidsskoleloven. Før loven kunne settes ut i praksis måtte den og dens prinsipper igjen evalueres av Justisdepartementet på bakgrunn av utviklinger i andre land og også kritikk internasjonalt.

Ved den 4. Nordiske Kriminalrettskonferanse i Helsingfors februar 1950 ble enkelte av lovens prinsipper diskutert inngående. Departementet mente selv at loven svarte til de prinsipper som styringsmaktene både i Norge og andre land ønsket å legge til grunn for behandlingen. Ved et par punkter var det likevel grunn til å foreslå endringer på bakgrunn av straffelovkomiteens anbefalinger i 1951.¹⁴¹

Dette gjaldt først og fremst lovens § 1 som fastslo den formelle fremgangsmåten med anbringelse i arbeidsskole, men også i fire andre paragrafer. Det var lovens første paragraf og konverteringsordningen som ble sterkt kritisert i Helsingfors, og departementet innrømmet at denne var uten om tvil en svakhet ved loven. Konverteringsordningen i Arbeidsskolelovens §

¹³⁸ Bredtveitutvalget, 1939, 11

¹³⁹ Bredtveitutvalget, 1939, 12

¹⁴⁰ Karsten Heli, 1951, 330

¹⁴¹ Ot.prp.nr.28, 1951, 1

I var at retten først skulle idømme personen en betinget fengselsstraff, og så gi påtalemyndigheten myndighet til å anbringe den domfelte i en arbeidsskole, hvor da straffen ville falle bort. Det sentrale var altså da forholdet mellom *straff og behandling* og kritikken var et eksempel på hvor komplisert det var å skille de to prinsipp fra hverandre, om det i det hele tatt var mulig?

En ung lovbrøyer ville normalt få en dom på kortvarig fengselsstraff, og sammenlignet med behandlingstiden i en arbeidsskole, var det en stor fare for at den domfelte ville reagere negativt mot dommen, noe som dannet et dårlig grunnlag for behandling. Konverteringsordningen ble derfor kritisert på grunnlag av at Arbeidsskolen skulle være et nytt syn på samfunnets behandling av kriminelle ungdommer. Det var ikke *straffen* som skulle være det primære, men forbedringen av individet. Derfor foreslo departementet i 1951 at domstolene skulle avsi en dom for arbeidsskolebehandling uten å nevne straff.¹⁴² Likevel ønsket departementet at retten kun skulle avsi en slik dom når påtalemyndighetene anbefalte dette. Påtalemyndighetene skulle skaffe fyldige opplysninger om den tiltalte, men Justisdepartementet mente at det ikke var nødvendig med to sakkyndige for å evaluere den tiltalte, i motsetning til vanlig praksis etter straffeprosessloven.¹⁴³

Justisdepartementet foreslo også endringer i den nedre aldersgrensen. Grensen på 18 år var, i følge dem, satt for høyt da ungdom i denne alderen kunne ha en veldig ulik utvikling. Forslaget var derfor å tillate at ungdom under 18 år kunne bli behandlet på Arbeidsskolen i særlige tilfeller. Justisdepartementet foreslo og at en ny anbringelse i arbeidsskole for en ungdom som allerede hadde vært der, ikke burde utelukkes. I følge departementet i 1951 var det vanskelig å tenke seg tilfeller hvor det var formålstjenelig å anbringe dem på nytt i skolen, men det burde ikke være utelukket.

Departementet ønsket i tillegg at det skulle åpnes adgang til å overføre individer fra Arbeidsskolen til sikringsanstalten på Ila dersom det var mer hensiktsmessig å behandle dem der, enn på Arbeidsskolen, på bakgrunn av *fremtredende sjelelige mangler*. Tidligere hadde en slik overføring i stor grad blitt begrunnet med at skolens virksomhet var i fare, men i 1951 inkluderte Justisdepartementet og argumentet med at Arbeidsskolen ikke ville kunne by dem den særbehandling deres sinnstilstand krevde.¹⁴⁴

En viktig endring i lovens prinsipper var varigheten av oppholdet på Arbeidsskolen. I følge lovens § 8 kunne ungdommene holdes i inntil tre år, men hvis hensikten med

¹⁴² Ot.prp.nr.28, 1951, 2

¹⁴³ Ot.prp.nr.28, 1951, 2

¹⁴⁴ Ot.prp.nr.28, 1951, 3

behandlingen synes å være oppnådd, kunne de skrives ut før den tid. De tilsvarende svenske og danske loven hadde en minimumstid, noe den norske loven ikke hadde i følge bestemmelsene i lovens § 8. Slik loven var før endringene 1951 var det ikke noe hinder for at utskrivelsen kunne skje når som helst og etter et kortere opphold.

I følge Justisdepartementet var det kommet sterke innvendinger på dette punktet fra pedagogisk hold, og Justisdepartementet ønsket i 1951 å tillegge disse en avgjørende vekt. Hvilke pedagogiske hold innvendingene kom fra nevnes ikke¹⁴⁵ Bekymringen som ble fremlagt var at ungdommene ville bli for opptatt av muligheten til å bli sluppet ut på prøve tidlig, noe som igjen kunne føre til at ungdommene i praksis ikke var behandlet *godt nok* før de ble sluppet ut i samfunnet. Departementet fremholdt derfor sitt ønske om å gi skolen tilstrekkelig lang nok tid til å behandle ungdommene.

I følge dem måtte ungdommene være innstilt mot et noe lengre sikt og vise et lengre perspektiv på deres liv. Både den pedagogiske påvirkningen og opplæringen krevde dette i følge Justisdepartementet. Dette var spesielt viktig med hensyn til en *særlig yrkesopplæring*, som departementet hadde håp om å kunne gjennomføre for en vesentlig del av elevene.¹⁴⁶

Justisdepartementets anbefaling var at Arbeidsskolelovens § 8 skulle endres slik at det ble fastslått et bestemt tidsrom som det normale for behandlingen. Dette tidsrommet var på 2 år, og dersom elevene ble vurdert behandlet før denne tid, så kunne direktøren få adgang til å slippe dem ut på prøve inntil et halvt år før det hadde gått 2 år. Behandling ut over 3 år eller adgang å slippe ut på prøve før 1.5 år ble gitt til en annen myndighet.¹⁴⁷

Til slutt foreslo Justisdepartementet en endring i lovens bestemmelser vedrørende brudd på prøvetid og slo fast at vedkommende kunne holdes i Arbeidsskolen i inntil ett år dersom han ikke hadde overholdt de alminnelige foreskrifter eller særlige vilkår.

Justiskomiteen sin konklusjon i deres innstilling til Odelstinget, var at de foreslåtte endringene i loven var en ytterlige bedring av Arbeidsskoleloven av 1928, og at komiteen støttet departementet sine forslag. Selv etter to endringer i 1939 og 1951 var ikke komiteen tilfredsstilt, og så derfor på de siste endringene som et foreløpig tiltak før loven senere skulle bygges enda bedre ut.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Ot.prp.nr.28, 1951, 3

¹⁴⁶ Ot.prp.nr.28, 1951, 3

¹⁴⁷ Ot.prp.nr.28, 1951, 4

Loven møter virkeligheten: Arbeidsskolen starter opp

¹⁴⁸ Innst. O. Nr.69, Ot.prp.nr.28, 1851, 1

”Berg Arbeidsskole” var et navn som skulle vekke assosiasjoner til skolemiljø, utdanning, dannelses og optimisme. Anstalten ble kalt en *skole* av ledelsen og Justisdepartementet, mens ungdommene ble kalt *elev* og en del av et *klientell*. Var det en skole, eller i realitet et ungdomsfengsel? Hvor går grensen mellom behandling tilrettelagt gjennom fast disiplin, og tvangsbehandling tvunget gjennom ved kontroll, refsels og lukkede avdelinger? Det sentrale spørsmål ved Arbeidsskolen dens behandlingen av ungdommene som ble sendt dit fra begynnelsen av 50-tallet, var hvor stor grad behandling eller kontroll- og disiplineringstiltak dominerte de ulike fasene av anstaltens funksjonstid.

Dette er spørsmål jeg søker å besvare i denne delen av oppgaven ved å se på hvordan Arbeidsskoloven fungerte i praksis gjennom opprettelsen av Berg Arbeidsskole.

5.1 Berg Arbeidsskole etableres

Eiendommen på Berg der Arbeidsskolen ble anlagt, var tidligere en del av Jarlsberg hovedgård utenfor Tønsberg. Under okkupasjonen under andre verdenskrig hadde denne eiendommen blitt brukt av norske nazister som konsentrasjonsleir. Etter krigen ble den brukt til anbringelse av landssvikfanger. Arbeidsskolens første direktør, Karsten Heli, konkluderte på bakgrunn av dette i 1951 med at de to anvendelsesmetodene nøytraliserte hverandre, slik at den nye institusjonen ikke startet med fiendtlige assosiasjoner fra fortiden.¹⁴⁹

De tidlige barakkene ble revet ned og erstattet med nye bygninger på eiendommen, beskrevet som provisoriske av Karsten Heli i 1951. Funksjonærboligene skulle derimot i følge Arbeidsskolens første direktør være permanente. Skolebygningene var bygget til dels med materiale brukt i andre leirer. ”I sin beskjedne nøkternhet blir det ingen Boxtuna, men så blir den også billigere” skrev Heli i sin utredning om Arbeidsskolens tilblivelse, og han innrømmet også at de provisoriske bygningene nok ville bli av *noen* varighet. Lite visste trolig Arbeidsskolens første direktør at disse bygningene ikke ville bli byttet ut i løpet av anstaltens eksistens.

Ved oppstarten i 1951 fantes det tre internatbygninger, hver med tyve enerom i, totalt plass til 60 ungdommer. Videre var det en egen kjøkkenbygning med felles spisesal. På eiendommen hadde en og en forsamlingsal, samt en bygning med en liten mottagelsesavdeling i den ene fløyen, en isolasjonsavdeling i den andre og en sykeavdeling i midten. I tillegg var der en administrasjonsbygning som og huset klasserom og bibliotek. Verkstedsbygninger var også kommet på plass, samt en enkel bygning for hobbyvirksomhet.

¹⁴⁹ Karsten Heli, 1951, 332

Eiendommen var i alt på 450 dekar, hvor av 90 dekar ble brukt til gårdsdrift basert på griser og høns, samt gartneri. I følge Heli ville dette bidra positivt til skolen ved å skape mer varierte arbeidsmuligheter for ungdommene, samt øke trivsel da gårdsbruk ble ansett som noe positivt.

Ti år senere var den ytre rammen rundt Arbeidsskolen svært lik det man fra utsiden kunne observere på starten av 50-tallet, men innvending hadde den tidlige behandlingsoptimisme blitt erstattet med et mer nøkternt syn på hva en kunne gjøre for ungdommene. Den store ytre forskjellen var de to nye murbygningene som hadde blitt bygget i 1954. Disse to murbygningene og hva de representerte hadde utviklet seg til å bli et stort problem for Arbeidsskolen kort tid etter de ble reist opp. Likevel hadde mangelen av dem også skapt et stort problem i startfasen. Arbeidsskolen på Berg hadde ved åpningen i 1952 kun en *åpen* avdeling, og behandlet alle ungdommene ved denne. Ledelsen hadde muligheten til å overføre personer til landsfengselet for kortere eller lengre perioder, men dette var i følge dem ingen permanent eller god løsning. Manglende effektive muligheter til å nøytralisere uromomenter ved den åpne avdeling var et stort problem. To år senere i 1954 ble den åpne avdelingen komplimentert med to murbygninger: den *lukkede* avdeling hvor mange av Arbeidsskolens ungdommer måtte tilbringe store deler av sitt behandlingsopphold. Denne praksis og problemstillingen symboliserte på mange måter hvor vanskelig eller umulig det var å gjennomføre målene som var satt gjennom loven i 1928 av initiativtakerne og Justisdepartementet flere tiår tidligere.

5.1.1 Pedagogikk og psykologi - personalet ved Arbeidsskolen

Ved åpningen av Arbeidsskolen på Berg i 1952 var det få blant personalet med tidligere erfaring innenfor fengselsarbeid og slik heller ikke erfaring med et kriminelt klientell. Personalets sammensetning bestod først og fremst av personer med en pedagogisk og psykologisk faglig og erfaringsmessig bakgrunn.

Arbeidsskolens første direktør, Karsten Heli, hadde erfaring som rektor innenfor den norske skole og da han fratradte sin stilling to år senere ble Bergsvei Hov, som hadde lengre erfaring som lærer ved en hjelpeskole for vanskeligstilte gutter og som hadde psykologisk universitetsutdannelse, ansatt som øverste leder for anstalten. Samtlige inspektører ved skolen på 50-tallet personer var med juridisk utdannelse, og de to sosialkuratorene i 1952 hadde lærer og psykologiutdannelse. Fra 1952 til 1959 var det gjennomgående minst én psykologiutdannet kurator ved anstalten, og i en periode var alle tre stillingene besatt av personer med denne bakgrunnen. Personalet bestod derfor i stor grad av personer med en pedagogisk faglig bakgrunn og liten eller ingen erfaring innenfor fengselssystemet. Dette var i tråd med lovens

ånd og fremholdte prinsipp ettersom reformen skulle ta utgangspunkt i behandling, og ikke straff. Det ble fremholdt under initiativet til loven, behandlingen av den og ved senere endringer at det var særdeles viktig at dette skillet var svært tydelig, og at det ville være skadelig om så ikke skjedde. Derfor var det nok viktig i oppstartsfasen at personalet ikke hadde en bakgrunn fra fengsel.

Dette i seg selv medførte fordeler og ulemper for behandlingsmiljøet ved anstalten, noe jeg vil komme tilbake til senere i kapitlet.

Kåre Bødal, født 1926, jobbet som sosialkurator ved Berg Arbeidsskole fra 1951 til 1958, og tok over som direktør i 1961. I oppstarten og gjennom hele Arbeidsskolens historie var han en meget sentral og viktig skikkelse. Bødal var utdannet psykolog og hadde en viktig rolle ved at han ikke bare var en sentral aktør på Arbeidsskolen, men også ved at han publiserte to verk i 1962 og 1969 der han fulgte de første 100 ungdommene som ble behandlet på skolen fra deres opphold til senere i livet. Bødal sine to verk *Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater* og *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel* utgjør sammen med årsmeldingene fra Arbeidsskolen et viktig kildemateriale. Totalt ble 472 ungdommer behandlet ved Arbeidsskolen fra 1952 til 1965. Bødal sin gruppe representerte dermed nærmere en femtedel av det totale klientellet.

Gjennom sitt virke som sosialkurator jobbet Kåre Bødal daglig med de ungdommene som blir beskrevet i årsmeldingene og senere hans egne verk. Gjennom sin stilling ved anstalten utarbeidet han mottakelsesrapporter og utskrivingsrapporter over flesteparten av de 100 ungdommene. Mottakelsesrapportene omhandlet familieforhold, oppvekstmiljø, skolegang, yrkeserfaring, evnenivå, personlighet og andre bakgrunnsopplysninger som han så brukte til å gi en sammenfattende vurdering med antydning til prognose for behandlingsmuligheter. Bødal skrev selv 83 av de 100 psykologiske undersøkelsene av de første ungdommene som ble behandlet på skolen. Bødal skrev og 80 av 100 utskrivningsrapporter som også her inkluderte en prognose, da med hensyn til faren for tilbakefall.¹⁵⁰

Han drev gruppeterapi og rådgiving ved anstalten og hadde ellers mye kontakt med ungdommen i det daglige arbeid. Bødal hadde denne stillingen frem til 1958 og jobbet så som psykolog i fengselsvesenet i ett år hvor han på ny kom i kontakt med flere av de samme ungdommene han selv hadde vært med på å behandle flere år i forveien. Enkelte av dem var

¹⁵⁰ Bødal, 1962, 13 - 15

gjeninnsatt på Botsfengselet mens andre var havnet på Ila sikringsanstalt. Det var først på dette tidspunktet at Bødal begynte å jobbe med si første bok som ble publisert i 1962.

Bødal ønsket ikke på denne tiden å se på institusjonen i en større kriminalpolitisk sammenheng, men gjorde det i 1969 etter han hadde fungert som direktør ved Arbeidsskolen i mange år. I 1962 ønsket Bødal å gi en grunnleggende beskrivelse av Arbeidsskolen, ungdommene og behandlingsresultatene på Berg. Han ga gode beskrivelser og innblikk i hvordan de ulike behandlingstilbudene hadde fungert og hva som ikke hadde fungert. På bakgrunn av hans erfaringer og behandlingsresultatene kom Bødal med enkelte praktiske behandlingsforslag, men ønsket ikke å komme inn på noen inngående reformplaner for systemet og Berg Arbeidsskole.¹⁵¹

Kåre Bødal uttrykte i sin bok fra 1962 hvordan personalets mangel på erfaring med lignende ungdom gjorde at de fremstod nølende overfor ungdommen og dette hadde negative følger for behandlingsmiljøet. Hans vurdering var at de første ungdommene nok hadde trengt mer disiplin og fastere regler fra personalets side som ble overrumplet. I følge Bødal tok det ikke lang tid før uromomentene meldte seg og personalet hadde heller ikke noen effektive virkemidler for å kunne nøytralisere disse individene. I etableringsfasen hadde ikke Arbeidsskolen på Berg noen lukket avdeling.

Fordelene ved å ha et personale uten tidligere bakgrunn fra fengselsvesenet var, i følge Bødal, at de gjerne var optimistiske på vegne av ungdommene, tillitsfulle og viste stor interesse for det nye behandlingsforsøket. I starten viste de ikke den samme type skepsis og resignasjon som gjerne lett kan prege personer som har jobbet mye innenfor fengselsvesenet og da med et vanskelig materiale.¹⁵² Dette synes å være en korrekt antagelse etter min vurdering.

Bødal sammenfattet dermed situasjonen i den første tiden slik: ”Etter hvert ble den første tids optimisme – en kan nesten si, entusiasme – overfor den fascinerende pedagogiske oppgave avløst av en forståelig pessimisme.”¹⁵³

5.1.2 Elevene ved Arbeidsskolen

Hvilke ungdommer var ment å utgjøre behandlingsgruppen ved Arbeidsskolen? Hvordan foregikk selve utvalget av de unge lovbrytere og hvor stor innflytelse hadde Arbeidsskolens ledelse på hvilke ungdommer som ble tatt inn på behandling ved anstalten?

¹⁵¹ Bødal, 1962, 11

¹⁵² Bødal, 1962, 29

¹⁵³ Bødal, 1962, 30

Storparten av elevene ved Arbeidsskolen var i gruppen 18 til 23 år, men Arbeidsskolen tok også inn og behandlet elever under 18 år. I gruppen til Kåre Bødal var de fleste av ungdommene ved ankomsten til Arbeidsskolen mellom 18 og 22 år, men det var ungdom der helt ned i 15 års alderen. 15 av de 100 ungdommene var under 18 år. Ut fra årsmeldingene fra samme periode, 1952 til 1958, virker det som denne gruppen var representativ for den generelle aldersfordelingen ved Arbeidsskolen.

Skolens ledelse hadde en viss påvirkning på utvalget av ungdommene som skulle behandles ved Arbeidsskolen. I de fleste tilfeller hvor påtalemyndighetene vurderte å nedlegge påstand om anbringelse til Arbeidsskole overfor en ung lovovertreder, fikk ledelsen ved Berg tilsendt saken og muligheten til å komme med sin anbefaling. Gjennom de første tre årene kom Berg Arbeidsskole med en uttalelse i 100 saker om det var formålstjenlig med behandling eller ikke, og anbefalte her et slikt opphold i 76 av sakene. Bare 28 av disse ungdommene ble sendt til Arbeidsskolen. Dessuten besluttet domstolene å sende tre ungdommer som Arbeidsskolen selv frarådet i mot.¹⁵⁴

Ledelsens vurdering av ungdommene de måtte behandle kommer klart frem i årsmeldingene. I kapittelet om deres personlighetsstruktur i 1957 ble flere av dem beskrevet som *sinker*, *hemmet*, *psykoinfantil* eller *ubalansert*. Gjennomsnittseleven ble karakterisert ved deres initiativmangel, likegyldighet og arbeidsvegring. Videre var vurderingen at de hadde en grunnholdning preget av overflatiskhet og ansvarsløshet som gjorde at ungdommene viste en uvilje mot behandlingstiltakene ved anstalten.¹⁵⁵ Slike beskrivelser av ungdommenes personlighet preget også de andre årsmeldingene.

Kåre Bødal sine undersøkelser av de 100 første ungdommene ved Arbeidsskolen inkluderte fyldige opplysninger om deres sosiale bakgrunn, utdanningsnivå, intelligens tester, seksualliv, tidligere arbeidserfaring, forhold til alkohol og andre faktorer som kunne kartlegge hvilke type ungdommer det her var snakk om. I følge hans undersøkelser som kurator ved Arbeidsskolen fra 1952 til 1958, mente Bødal å kunne påvise at nærmere 80% av de første 100 ungdommene kom fra hjem som var belastet av en eller flere uheldige faktorer. Disse kunne karakteriseres som alvorlige karakteravvikler hos ungdommenes foreldre eller foresatte.¹⁵⁶ Slike faktorer kunne variere fra alkoholiserede foreldre, vold i hjemmet, skilsmisse og dødsfall av en eller begge foreldre. Bødal sin vurdering var at disse ungdommene kom fra en vanskelig situasjon og bakgrunn, noe som gjorde at han ikke var overrasket over at

¹⁵⁴ Årsmelding, 1953 – 1955, 29

¹⁵⁵ Årsmelding, 1957, 9,10

¹⁵⁶ Bødal, 1962, 77

majoriteten av Arbeidsskolens ungdommer hadde ”meget store og dypt forankrede tilpasningsvansker”.

Da initiativet til loven kom og dette ble diskutert og behandlet i Departementet, var det en del diskusjon omkring hvilke ungdommer som kunne behandles ved denne nye lovreform. Det var en enighet i at loven nok vil fokusere i stor grad mot vinningsforbrytere som var i starten av sin forbryterkarriere. I følge årsmeldingene ble dette fulgt da storparten av ungdommene ble sendt der grunnet ”tyveri, heleri og naskeri”. Årsmeldingen fra 1958 var representativ for dette da 29 av de 40 nye elevene det året hadde blitt sendt til Berg Arbeidsskole grunnet dette.¹⁵⁷ Det var uenighet hvorvidt en skulle inkludere de ungdommene med tidligere opphold på skolehjem under vergerådernes tilsyn, eller ikke. Skepsisen var at disse ungdommene tilsynelatende ikke hadde blitt påvirket i god nok grad ved skolehjemmet ettersom de hadde begått lovbrudd under eller etter dette oppholdet, og dermed utgjorde en potensiell risiko eller fare for behandlingsmiljøet ved den tiltenkte anstalt. Det var først og fremst Arne Omsted som stilte seg kritisk til ungdommer som hadde opphold ved en form for behandlingsanstalt bak seg. Under Kriminalistforeningens møte i 1926 presenterte han et lovforslag som ekskluderte denne gruppen, men da Justisdepartementet behandlet dette forslaget i 1928 fjernet de denne bestemmelsen, og dermed ønsket denne gruppen velkommen inn under den nye loven selv om Justisdepartementet, i følge lovbehandlingen, var klar over de potensielle negative følgene dette kunne medføre.

Kåre Bødal sin vurdering av *klientelet* var at på langt nær var så *tilnæringsvis presumptivt normale* som Arbeidsskoleloven forutsatte og at institusjonen kom som følge av denne forutsetningen i en svært utsatt og vanskelig situasjon.¹⁵⁸ De ungdommene Berg Arbeidsskole skulle behandle var i stor grad veldig belastet, og i følge Kåre Bødal lå hovedansvaret hos domstolene som ikke ønsket å benytte en så lang frihetsberøvelse, som Arbeidsskoleloven forutsa, overfor ungdom som ikke virket klart belastet. Domstolene fremstod som reserverte når de skulle idømme en potensiell lang tidsbestemt tvangsbehandling.

5.2 Behandlingstilbudet: Yrkesopplæring og undervisning

Det overordnede formålet med behandlingstilbudet var å gi ungdommene en behandling som ville gi dem noe de manglet; arbeidslyst, arbeidsevne, moral og bedre fysikk. Sistnevnte punkt

¹⁵⁷ Årsmelding, 1958, 18

¹⁵⁸ Bødal, 1962, 59

var en del av det eksisterende syn om at vinningsforbrytere gjerne var late og at fysisk disiplin ville virke karakterdannende overfor dem. De manglende karakteregenskapene blant behandlingsgruppen utgjorde selve grunnlaget for hvorfor ungdommene hadde begått lovbrudd, og hvorfor de ville gjøre det på nytt om ikke samfunnet reagerte på lovbruddet. Denne reaksjonen fra samfunnet hadde før vært fokusert mot straff og allmennprevensjon overfor forbryteren. Den nye loven rettet fokus mot behandling og individualprevensjon. Dersom disse ungdommene skulle bli lovlydige mennesker, måtte de ledes inn på riktige vei og bli gitt egenskaper som bedret deres muligheter til å fungere i samfunnet, slik myndighetene ønsket at de skulle fungere.

Dette formålet ble uttrykt i Arbeidsskolelovens § 6:

”I en arbeidsskole undergis elevene sådan behandling som kan utvikle deres arbeidsevne og fremme deres moralske og fysiske utvikling. Undervisningen omfatter et utvalg av praktiske arbeidsgrener. Elever som er skikket for det, skal i så stor utstrekning som det er mulig, gis faglig opplæring. Ved siden herav gis der dem også sådan annen undervisning som finnes tjenlig.”

Behandlingstilbudet ved Arbeidsskolen var konsentrert rundt *yrkesopplæring, allmenn undervisning, terapeutiske tiltak, fritidsvirksomhet* og i ettertid også *ettervern* i prøvetiden etter endt opphold.

Både Justisdepartementet og initiativtakerne fra den Norske Kriminalistforening hadde i lovforslaget lagt stor vekt på yrkesopplæringen. Departementet trakk flere ganger frem viktigheten av en yrkesopplæring, og fremhevet Landmarks forslag i 1926 angående dette punktet ved Arbeidsskolens behandlingstilbud. Det var viktig at ungdommene fikk et yrke og en utdanning på Arbeidsskolen, og verdien måtte være reell. Ren arbeidsbeskjeftigelse var et negativt trekk ved Borstal-systemet i følge Landmark i 1926, og dette hadde ingen reell verdi satt opp mot en håndfast utdanning eller påbegynt utdanning.

Hvordan var erfaringene med den praktiske yrkesbehandlingen på Arbeidsskolen da behandlingssystemet, gjennom de ulike tiltak på Berg, ble iverksatt fra 1952 da anstalten mottok sine første ungdommer?

Yrkesopplæringen ved Arbeidsskolen var konsentrert rundt verkstedsarbeid for mekanisk, bilmekanisk, trevareindustri- og snekkeropplæring.¹⁵⁹ I følge årsmeldingene fra Arbeidsskolen fra 1954, 1955 og 1957 var erfaringene i startfasen med yrkesopplæringen negative og skolen tok derfor sikte på først og fremst gi elevene gode arbeidsvaner gjennom

arbeidstrening. Dersom det var mulig, ønsket skolen også å gi dem et faglig grunnlag å arbeide videre på, og i tilfeller der det i følge dem var mulig, en avsluttende fagutdanning. I følge skolen var det vanskelig å drive en yrkesopplæring og undervisning med et ustabil elevmateriale som primært hadde behov for arbeidstrening. De ungdommene som ikke kunne bli gitt noen form for fagutdanning måtte få beskjeftigelse.¹⁶⁰ Arbeidsskolen prøvde også å tilby arbeid utenfor skolen for en del av ungdommene. I 1958 hadde skolen i alt 21 gutter i arbeid utenfor skolen, men svært mange av dem måtte slutte da de brøt reglementsbestemmelsene mens de var borte fra anstaltens område. Inntrykket av praksisen med arbeid utenfor skolens område var i følge ledelsen at det resulterte i mange tilfeller i uregelmessigheter. Oppsummeringen i fra årsmeldingen fra 1958 kaster et lyst over dette: ”Tross de dårlige erfaringene som er gjort, anser skolen likevel utarbeidet for en så viktig del av vårt behandlingsregister at den fortsatt vil holde fast ved ordningen.”¹⁶¹

Før yrkesopplæringen ble satt ut i praksis hadde departementet tatt høyde for at det kunne vise seg å være komplisert å få til en skikkelig fagutdanning på Arbeidsskolen, blant annet grunnet et vanskelig elevmateriale. Likevel var nok prognosene mer positive enn hva det faktiske resultatet ble, og ikke minst var initiativtakerne mer opptatt av å diskutere hvilken behandling ungdommene burde få og ikke mulige problemer og løsninger på disse.

Kåre Bødal kunne i 1962 gi en oversikt over hvordan yrkesopplæringen hadde foregått på Arbeidsskolen og hvilke problemer han mente å ha identifisert. Først og fremst mente Bødal at ungdommenes manglende interesse for yrkesopplæringen var forklaringen for hvorfor denne form for behandling ikke fungerte så bra som en hadde håpet.¹⁶² Han erkjente at anstalten ikke hadde klart å få til så mange opplæringssteder i nærområdene som ønsket, men at dette ikke var hovedproblemet. Disse unge lovbryterne viste karakteristisk arbeidsvegring, ustabilitet og mangelfull utholdenhet i følge Bødal. Videre pekte han på den høye rømnings- og kriminalitetshyppigheten under oppholdet og hvordan dette medførte uheldige avbrudd i opplæringen. Frem til 1954 hadde ikke Arbeidsskolen en lukket avdeling hvor opplæringen kunne fortsette, og det var ikke før på slutten av 1950-tallet at Arbeidsskolen fikk en lukket avdeling med nok personale og utstyr. Yrkesopplæringen for ungdommene var derfor i følge Bødal preget av improvisert og mangelfull beskjeftigelse.¹⁶³ Bødal innrømmet derfor i 1962 at institusjonen ikke ville lykkes med yrkesopplæring alene.

¹⁵⁹ Bødal, 1962, 26

¹⁶⁰ Årsmelding, 1957, 31, 32

¹⁶¹ Årsmelding, 1958, 27

¹⁶² Bødal, 1962, 94

¹⁶³ Bødal, 1962, 95

Yrkesopplæringen skulle vært det fremste redskapet i behandlingsprosjektet i følge initiativtakerne og Justisdepartementet, men det ble tidlig klart at Arbeidsskolen ville ha vanskeligheter å møte de mål en hadde satt seg vedrørende yrkesopplæring ved planleggingen av loven.

Ungdommene ved skolen fikk også undervisning i skolefagene samfunnslære, matematikk og norsk. Fokuset skulle ligge på selve arbeidsopplæringen, men lovens § 6 slo fast at dersom det var tjenlig, så skulle det også bli gitt annen undervisning i tillegg til faglig opplæring og praktiske arbeidsgrener. Interessen for den allmenne undervisning var blant ungdomsgruppen veldig liten. Forklaringen var, i følge ledelsen, at en måtte se dette på bakgrunn av elevmaterialets tidligere problemer på skolen. I følge årsmeldingen fra 1957 bestemte derfor ledelsen ved Arbeidsskolen å redusere antall ukentlige timer med allmenn undervisning fra 8 til 4 timer. I følge konklusjonen og beskrivelsen fra denne årsmeldingen og andre, så var det svært vanskelig for Arbeidsskolen å drive allmenn undervisning overfor gruppen med ungdommer, preget av apati, opposisjon og liten skolelyst. Kåre Bødal hadde ansvar for deler av den allmenne undervisningen som sosialkurator og støttet opp rundt dette synet i 1962.¹⁶⁴

Mulige terapeutiske tiltak og andre pedagogiske forhold ble i veldig liten grad nevnt hos Justisdepartementet eller hos initiativtakerne før loven ble satt ut i liv på starten av 1950-tallet. Det første tiltaket av denne typen og av en viss størrelse og ambisjon, var gruppeterapi som startet tre år etter at anstalten mottok sine første elever.

Gruppeterapien som ble startet høsten 1955, hadde i følge Kåre Bødal ambisjoner utover det rent pedagogiske, og som mål å bearbeide elevenes personlighet direkte ved gruppe-psykoterapeutisk behandlingsteknikk.¹⁶⁵ De første møtene ble holdt på lukket avdeling og var frivillige. Fra julen 1955 ble deltakerne flyttet over på åpen avdeling hvor deltagelsen var halvobligatorisk. De som ikke ønsket å delta i gruppeterapi måtte i stedet delta i en hobbygruppe. I følge Bødal var gruppeterapi overfor Arbeidsskolens ungdommer en vanskelig oppgave:

”Gruppeterapi overfor kriminelt klientell er en vanskelig oppgave. Lovbrytere er svært lite behandlingsmotivert...[.]...Psykoterapi i fengsler er av mange ansett som en umulig oppgave, og selv om frihetsberøvelsen på Arbeidsskolen ikke fult ut kan måle seg med fengselssituasjonen, er likevel situasjonen vanskelig nok – faktisk vanskeligere enn i et fengsel, etter undersøkerens erfaring.”¹⁶⁶

¹⁶⁴ Bødal, 1962, 39

¹⁶⁵ Bødal, 1962, 48

¹⁶⁶ Bødal, 1962, 48

Dette var grunnet ungdommenes alder og de vanskene Bødal mente var typisk for denne aldersgruppen. Hans konklusjon omkring nevnte terapeutiske tiltak som ble forsøkt ved Arbeidsskolen var nedslående. Ungdommene viste seg også her å være ”betydelig vanskeligere fra rent disiplinært og psykoterapeutisk synspunkt, enn hva en hadde regnet med.”¹⁶⁷ Pedagogiske tiltak og yrkesopplæring alene strakk derfor ikke til i følge Bødal. Målet kunne ikke nås gjennom slike tiltak da problemene gikk enda dypere enn dette.

Ettervernet ble beskrevet som et av de svake punktene ved loven. Det var en vesentlig del av behandlingsprogrammet for ungdommene, men fungerte i praksis etter hvert dårlig. I oppstartsfasen førte Arbeidsskolen selv tilsyn med ungdommene. Fordelen med dette var i følge ledelsen, at funksjonærene personlig kjente ungdommene fra deres opphold ved anstalten. Dermed mente ledelsen selv at de i større grad kunne forutse deres atferd og generelle holdning. Etter hvert som antall ungdommer ved skolen økte og følgelig antallet som trengte tilsyn som en del av ettervernet, økte også problemene. Tilsynet for ungdommene i prøvetiden ble i stor grad overlatt til ulike vernelag, og dette fungerte ikke på langt nær så bra som det skulle ha fungert.¹⁶⁸

Ved siden av yrkesopplæringen, den allmenne undervisning og de ulike terapeutiske tiltakene, fokuserte og Arbeidsskolen på hva de kalte *positiv fritidsbeskjeftigelse*. Ettersom ungdommene ikke kunne drive arbeidsopplæring hele døgnet og heller ikke kunne forlate skolen uten permisjon, ble det tidlig en problemstilling hvordan anstalten skulle legge opp deres fritid. Det var aldri noen diskusjon *om* den tiltenkte behandlingsanstalt skulle ta ansvaret for å legge opp deres fritid. Initiativtakerne og Justisdepartementet diskuterte problemstillingen rundt ungdommenes fritid, og konklusjonen var at anstalten måtte organisere deres fritid for å unngå at ungdommene hadde for mye tid på egenhånd som kunne brukes negativt. Arbeidsskolelovens kanskje fremste initiativtaker, Arne Omsted, la fokus på at ungdommene aldri skulle få tid til *ørkesløs lediggang*, men at man hele dagen var beskjeftiget med arbeid, undervisning eller gymnastikk. De skulle få oppdragelse og undervisning for deres sinn og legemsøvelse for deres kropp.

I følge Landmark var det uten sammenligning *den tomme fritid* som var farligst, og elevene hadde med sikkerhet selv liten evne og sans til å utfylle fritiden fornuftig.¹⁶⁹ Tilliten

¹⁶⁷ Bødal, 1962, 59

¹⁶⁸ Bødal, 1962, 65 - 67

¹⁶⁹ Ot.prp.nr.13, 1928, Landmark, 10

til ungdommenes selvinitiativ var slik ikke stor i den gaten. Selvinitiativ og arbeid ut i fra egen aktivitet skulle paradoksalt nok gjennomføres gjennom skolens direktiv.

Problemstillingen rundt ungdommenes fritid kom fort til syne i det praktiske arbeidet ved Berg Arbeidsskole. Paradokset obligatorisk hobbyvirksomhet ble snart innført, men ikke uten diskusjon fra ungdommenes side. Konflikten mellom ledelsen og ungdommene ble nevnt i den samlede årsmeldingen for 1953 til 1955. Høsten 1952 fikk Berg Arbeidsskole et hobbyrom og det ble i skolens timeplan satt av timer på kveldstid til obligatorisk hobbyarbeid. ”Imidlertid møtte dette tiltak så vidt stor motstand hos elevene, de påpekte med en viss rett at hobbyvirksomhet ikke kan skje med tvang.”¹⁷⁰ Det ble derfor bestemt at elevene fritt skulle få velge når de bedrev hobbyvirksomhet. I følge den nevnte årsmelding tok det derimot ikke langt tid før storparten av ungdommene ikke utnyttet sin fritid på *en fornuftig måte*, og heller ønsket å spille kort og ”henge” med andre ungdommer. Anstalten prøvde først å innføre flere og varierte hobbyfag, men innførte til slutt i 1955 obligatorisk fritidsvirksomhet på nytt til tross for ungdommenes tidligere protester. Ordningen var da fokusert omkring snekring, metallsløyd, radio, idrett, litteraturgrupper, teater, motorlære og annet. Ledelsens vurdering av dette var følgende: ”Det ser ut til at en her har funnet en brukbar måte å løse problemet om elevenes fritidsbeskjeftigelse. Elevene knurret nok den første tiden, men ser nå ut til å trives med ordningen.”¹⁷¹ Vurderingen i årsmeldingene for 1957, 1958 og 1959 var den samme. Etersom en stor del av ungdommene unngikk å delta i slik virksomhet da det var frivillig og senere ble møtt med refselsers dersom de ikke gjorde det da det ble obligatorisk i 1955, kan en jo spørre seg om de virkelig trives med ordningen eller ikke? Anstalten hadde gjennom hele sin levetid problemer med en ganske stor andel sykedager hos ungdommene. I hvor stor grad dette var et symptom hos enkelte for manglende trivsel vites ikke, men det er rimelig å anta at det i enkelte tilfeller var ganske symptomatisk. Det kan virke som å ha vært et uttrykk for motvilje hos dem.

Ikke alle aspekter fungerte så godt som det skulle med de direkte og indirekte konsekvensene det fikk for behandlingstilbudet til ungdommene.

I følge Kåre Bødal ønsket institusjonen først og fremst å påvirke ungdommene gjennom en rekke ulike positive pedagogiske påvirkningsmidler. En konsekvens av dette, var at Arbeidsskolen dermed var dårlig utrustet med korreksjonsmidler i starten. Bødal mente derfor at anstalten hadde hatt særlige vansker med å realisere det planlagte behandlingssystem, og at noe av forklaringen var hvordan ungdommene manglet en *indre*

¹⁷⁰ Årsmelding, 1953 – 1955, 22

¹⁷¹ Årsmelding, 1953 – 1955, 23

kontroll og de mestret derfor ikke å innordne seg under en liberal *ytre* kontroll. Den ”halve frihet” var et konstant press på ungdommene, og som et resultat av dette fungerte ikke behandlingssystemet så godt som det skulle.¹⁷²

Initiativtakerne og Justisdepartementet hadde ved lovforarbeidet lagt all fokus mot selve yrkesopplæringen og dens effekt på ungdommene, men noen tiår senere viste statistikk og personalets vurderinger at dette i seg selv ikke var nok.

De knusende konklusjonene og forklaringene fra en av skolens mest sentrale aktører, Kåre Bødal, reiser på nytt det sentrale spørsmålet om hvilke ungdom som da egentlig burde vært på Arbeidsskolen? Ville en annen gruppe med ungdom vist andre egenskaper i samme situasjon, eller var selve miljøet, anstalten og utgangspunktet gitt ved at dette var en tvangsbehandling og ikke frivillig behandling? En stor del av ungdommene ble av Kåre Bødal og i årsrapporter fra ledelsen flere ganger beskrevet i stadig opposisjon mot behandlingen, uvillige til å følge reglementet og i konflikt med selve miljøet. Det kan tenkes at det ikke nødvendigvis utelukkende var ungdommenes karakter og egenskaper, eller mangelen på dem, som var det sentrale for ungdommenes reaksjoner og var med på å skape en vanskelig behandlingssituasjon, men at selve forutsetningene for behandlingen ikke var slik den skulle være. Enkelte av ungdommene hadde sittet mange måneder i varetekt før de ble sendt til Arbeidsskolen, et opphold som kunne vare i ett til to år. Selv om ikke ungdommene nødvendigvis visste med sikkerhet hvor lang straff de normalt ville ha fått for lovbruddet sitt, forstod nok de aller fleste at oppholdet på Arbeidsskolen i mange tilfeller var betydelig lengre.

Kåre Bødal belyste denne problemstillingen da han tok for seg ungdommenes innstilling overfor Arbeidsskolen og spesielt da tidsfaktoren. I følge han kom det som en stor overraskelse på personalet i startfasen hvor lite begeistret ungdommene var over rettsavgjørelsen. Enkelte av de første straffesakene som endte i anbringelse i Arbeidsskole ble anket helt til høyesterett.¹⁷³ Inntrykket Bødal dermed satt igjen med som sosialkurator ved Arbeidsskolen, i disse første årene, var derfor at ungdommene var klar over at alternativet til arbeidsskoledommen ville ha vært en kortere betinget eller ubetinget frihetsstraff.

Videre hadde noen av ungdommene før de ble sendt til Arbeidsskolen sittet lenge i varetektsfengsel, enkelte i så mye som et halvt år. En lang varetektstid med denne varighet og med et klart straffeinnhold, var ikke en god start på et behandlingsopphold som hadde som

¹⁷² Bødal, 1962, 46, 47

¹⁷³ Bødal, 1962, 35

uttalt formål å ikke straffe, men oppdra og behandle. Reaksjonene var derfor forståelige i følge Kåre Bødal.¹⁷⁴

Undersøkelser av ungdommenes innstilling til Arbeidsskoledommen og oppholdet viste at flertallet oppfattet det som straff, og ikke behandling. I 1969 presenterte Bødal intervjuer og annet med ungdommene han hadde fulgt og 42 av 79 elever fortalte at de opplevde det som straff da de var ved Arbeidsskolen. Bare 12 av 69 ungdommer fortalte i senere tid, mange år siden behandlingen, at de følte det som straff. Bødal sine intervjuer med de samme ungdommene ti år etter anstaltoppholdet viste at de da i større grad aksepterte målsettingen ved loven og det behandlingstilbudet Arbeidsskolen på Berg var ment å være.¹⁷⁵

Ungdommenes motvilje overfor behandlingen og behandlingsmiljøet førte til at anstalten måtte innføre strengere disiplinære tiltak. Kontroll og disiplin ble viktigere og det fikk ganske så raskt en merkbar innflytelse på skolen og behandlingssinnholdet.

5.3 Kontroll og disiplin

Arbeidsskolen opererte med ingen eller liten kontroll av ungdommenes bevegelser ved den åpne avdelingen, samtidig som ungdommene hadde et reglement de måtte følge. Klientellet bestod av kriminelle ungdommer, ofte med større sosiale problemer. Antallet ungdommer som skulle behandles ved anstalten økte etter de første to årene, i takt med dette økte også problemene. Arbeidsskolen var som tidligere nevnt dårlig utrustet med korreksjonsmidler og hadde verken isolasjons - eller straffeceller. Den lukkede avdeling først to år etter oppstart. Før dette hadde ledelsen ved Arbeidsskolen mulighet til å overføre personer som ble klassifisert som uromoment til landsfengsel i henhold til lovens § 7. Etter en periode preget av mye frihet med påfølgende rømminger, ble den neste perioden preget av strengere kontroll og disiplin.

De to lukkede avdelingene som fungerte under Arbeidsskolesystemet var plassert ved Sem i Tønsberg og ved Oslo kretsfengsel. Den første kom i 1954 og hadde tidligere vært et tvangsarbeidshus. Her ved Sem var det to avdelinger hvorav den ene ble nyttet som kretsfengsel, mens den andre ble nyttet som lukket avdeling for ungdommene ved Arbeidsskolen på Berg. Den lukkede avdelingen hadde celler med gitter for vinduene, dører med lås og en innegjerdet luftegård. Fra 1954 til 1959 manglet denne avdelingen tilfredsstillende opplærings – og sysselsettingsmuligheter for de som ble overført hit. Dermed

¹⁷⁴ Bødal, 1962, 35

¹⁷⁵ Bødal, 1969, 148, 149

ble ungdommene i stor grad sittende alene på sin celle uten noen form for beskjeftigelse. Først i 1959 fikk den lukkede avdelingen et fungerende verksted med opplæringsmuligheter. Denne første lukkede avdelingen hadde plass til nærmere 15 ungdommer, mens avdelingen ved Oslo kretsfengsel hadde plass til det dobbelte. Denne siste ble opprettet i 1959 da det viste seg at Arbeidsskolen trengte en større lukket avdeling for de som ikke kunne tilpasse seg behandlingen på den åpne avdeling. Dermed ble den tidligere lukkede avdeling ved Sem benyttet som en *særskilt* avdeling, mens avdelingen ved Oslo kretsfengsel fungerte som den lukkede.¹⁷⁶

Reglementet for Berg Arbeidsskole ble fastsatt av Justisdepartementet i 1953. For å få ungdommene til å følge dette, ble det innført et system med begunstigelser og refs avhengig av om individet fulgte bestemmelsene eller brøt dem. Anstalten hadde som mål å oppdra ungdommene og gi dem karakteregenskaper de ikke hadde utviklet i årene før, og dermed var også et slikt system av pedagogisk verdi. Det hadde i følge Kåre Bødal både praktisk og psykologisk verdi.¹⁷⁷

Arbeidsskole på Berg hadde flere ulike begunstigelser som belønningssystem overfor de ungdommene anstalten skulle behandle. Dersom ungdommene oppførte seg i henhold til reglementet, kunne de bli gitt forhøyede arbeidspenger, tillatelse til å forlate anstalten, med eller uten tilsyn i noen timer, lettelse i krav med hensyn til reglement, overflytting til en friere avdeling og permisjon for å besøke pårørende.

Straffesystemet, det vil si refselsene skolen kunne benytte overfor de samme personene var i stor grad fokusert mot innsetting i lukket avdeling og videre frihetsberøvelse. Som et eksempel forteller årsmeldingen fra 1953 til 1955 at rømminger fra anstalten alltid ble møtt ved overføring til lukket avdeling.¹⁷⁸ Anstalten hadde mulighet til å utelukke et individ fra skolens kulturelle virksomhet eller fra fritidsvirksomhet, tap av ulike begunstigelser de hadde ervervet, flytting til den lukkede avdeling, inndragning av godskrevne arbeidspenger og innsetting i straffecelle for en periode opp til to uker.¹⁷⁹

Ut i fra årsmeldingene fra 1953 frem til 1965 og de oversiktene som var gjort tilgjengelig der, så hersket det liten tvil om at store deler av ungdommene hadde problemer med å følge flere av reglementbestemmelsene på anstalten. Reglementsbestemmelser som innskrenket ungdommenes bruk av alkohol, gjorde dem pliktige til å møte opp til undervisning, rette seg etter ordensreglene og forskrifter, benytte sin fritid på en

¹⁷⁶ Bødal, 1962, 26, 27

¹⁷⁷ Bødal, 1962, 23

¹⁷⁸ Årsmelding 1953-1955, 28

hensiktsmessig måte og som ikke tillot at de forlot skolens område uten gyldig permisjon var alle bestemmelser som ble brutt ofte.

De mest brukte og alvorligste reaksjonene fra anstalten overfor de elevene som hadde rømt, misbrukt alkohol eller lignende var tap av permisjoner og overføring til lukket avdeling.¹⁸⁰ Ikke overraskende ble ikke utelukkelse fra skolens kulturelle virksomhet eller hobbygrupper mye brukt da man allerede hadde innført obligatorisk oppmøte og gjennomføring. En eventuell utelukkelse fra disse gruppene ville vel på bakgrunn av dette heller bli sett på som en begunstigelse hos den enkelte ungdom.

Praksisen med å overføre individer til den lukkede avdeling for opptil flere måneder av gangen ble kraftig kritisert og debattert i offentligheten, og senere også beklaget fra ledelsen. Den flittige bruken av overføring til den lukkede avdelingen og problematikken rundt denne praksis hadde stor betydning for behandlingstilbudet, og Arbeidsskolens eksistensgrunnlag som et straffefritt alternativ. Det medførte at oppholdet og behandlingen for de minst tilpasningsdyktige ungdommene bar klart preg av redusert frihetsgrad på anstalten i følge Kåre Bødal. I følge årsmeldingen for 1958 var dette et *problemår* for den lukkede avdelingen. Først og fremst på grunn av mange rømninger fra den åpne avdeling med medfølgende overføring og innsettelse i lukket avdeling. Elevantallet ved den lukkede avdelingen var konstant over 20 gjennom hele 1959 og i enkelte perioder hele 25 ungdommer på en gang. Videre mente ledelsen at de ikke hadde nok ressurser til å bedrive undervisning og behandling ved den lukkede avdelingen. Arbeidsmulighetene, som skulle være en del av behandlingstilbudet, var veldig begrenset for ungdommene, noe som førte til at de i stor grad ble henvist til seg selv på sine rom.¹⁸¹ Etter hvert ble det mer vanlig å behandle ungdommene ved den lukkede avdeling enn den åpne. I Arbeidsskolens siste år, 1965, ble 7 245 oppholdsdager av totale 12 725 tilbrakt på den lukkede avdeling. 4 516 oppholdsdager ble tilbrakt ved den åpne avdeling på Berg.¹⁸² Oppholdsdøgnene ved den lukkede avdelingen utgjorde altså 57% av den totale oppholdstiden ved anstalten i 1965. Dersom en ser på den samlende årsmelding for 1953, 1954 og 1955, så viser oversiktet her en alarmerende stor forskjell fra Arbeidsskolens siste år. Den lukkede avdelingen kom i 1954 og i dens første to år utgjorde ungdommenes tid der på bare 9% i 1954 og 13% i 1955.¹⁸³ Det må her nevnes at den lukkede avdelingen frem til 1958 hadde mindre kapasitet enn hva en hadde i 1965. Videre var

¹⁷⁹ Årsmelding 1953 – 1955, 29

¹⁸⁰ Bødal, 1962, 23-24

¹⁸¹ Årsmelding, 1958, 34,35

¹⁸² Årsmelding, 1965, 6

¹⁸³ Årsmelding, 1953 – 1955, 33

og mulighetene for behandling ved den lukkede avdelingen bedre i anstaltens siste leveår enn i de første.

I ett tilfelle var en av ungdommene kun i to måneder ved den åpne avdeling, mens de resterende 25,5 månedene ble tilbrakt enten ved den lukkede eller i landsfengsel. Denne personen hadde en samlet anstalttid på 27,5 måneder, altså mer enn to år.¹⁸⁴ Det merkelige ved dette tilfellet er at denne personen etter anstaltoppholdet fortalte en rettspsykiater at han trivdes dårligst ved den åpne avdelingen og beskrev situasjonen med ”den halve frihet” som det verste av alt. Han ønsket heller å sitte i fengsel eller i en lukket avdeling.¹⁸⁵

Den halve frihet var en beskrivelse som ble brukt av hvordan behandlingen foregikk ved den åpne avdelingen. Denne beskrivelsen ble brukt av ledelsen, enkelte av ungdommene og også av media.

Ledelsen hadde ingen form for opptelling av ungdommene med kontroll om natten, og heller ingen innlåsing av dem. En slik form for opptelling ble innført etter at noen av ungdommene rømte fra den åpne avdelingen i startårene, stjal en bil, dro til Drammen, begikk lovbrudd der, for så dra tilbake til anstalten før natten var omme med tyvegodssett sitt, uten at noen først kunne mistenke dem. Saken ble senere oppklart, og førte til innskjerpende tiltak for behandlingsmiljøet ved den åpne avdeling.¹⁸⁶ Skolen ga og ungdommene permisjoner for en eller flere dager, samt tillatelse til å jobbe utenfor skolens område om det var formålstjenlig ut i fra deres behandling og utvikling. Dette miljøet og behandlingen gjorde at ungdommen hadde en opplevelse av en ”halv frihet” under oppholdet, og at det derfor var lett å ty til kriminelle handlinger mens de var på Arbeidsskolen. Dette nettopp fordi det var en liten form for kontroll og frihetsberøvelse ved den åpne avdeling.

Anstalten tillot heller ikke alkohol eller andre rusmidler ved skolen i henhold til reglementet. Ettersom den åpne avdeling hadde tilknytning til Tønsberg by, var den manglende kontrollen i starten et problem. Alkoholmisbruk, rømninger og andre brudd på reglementet gjorde at det til tider ble en *overbefolkning* på den lukkede avdeling. Svært mange skulle overføres til den lukkede avdeling, men den lukkede avdeling hadde ikke så stor kapasitet.

Den halve frihet ved den åpne avdeling var en form for frihetsberøvelse uten låste dører, gitre og murer som representerte det vanlige fengselssystem, men ledelsen forventet at ungdommene likevel skulle følge reglementet og vise selvdisciplin. Dette prinsippet om ”frihet

¹⁸⁴ Bødal, 1962, 35

¹⁸⁵ Bødal, 1962, 35

¹⁸⁶ Bødal, 1962, 47

under ansvar” var nøkkelen til den halve frihet som ble gitt. Den engelske kriminolog, Roger Hood, var på besøk ved Berg Ungdomsfengsel i 1967 og ble av Kåre Bårdal informert om den halve frihet som hadde eksistert ved Arbeidsskolen frem til 1965. Hans reaksjon var som følger: ”I see – responsibility for the irresponsible”.¹⁸⁷ Det var lite tvil om at denne formen for frihet under ansvar var vanskelig for ungdommene ved anstalten.

Friheten de første elevene ved Arbeidsskolen opplevde, ble etter flere rømminger i 1954 kritisert av media som overdreven og naiv fra ledelsen sin side. I 1953 og 1954 opplevde anstalten gjennomsnittlig 2,36 og 1,35 rømminger per ungdom ved anstalten, mens antall rømminger per ungdom hadde gått ned til 0,91 i 1955 ett år senere den lukkede avdeling hadde blitt opprettet.¹⁸⁸ Få år senere ble Arbeidsskolen beskrevet i media som en ”rigorøs straffeanstalt hvor elevene til stadighet satt innesperret på lukket avdeling”.¹⁸⁹

Årsmeldingen fra 1957 viste at hele 47 ungdommer ble overført til lukket avdeling dette året, et høyt antall. Størstedelen av dem (18) ble overført dit grunnet ulovlig permisjon, uregelmessigheter under permisjon (8) og beruset på skolens område eller i besittelse av alkohol (8).¹⁹⁰

Celler med gitter for vinduene, solide dører med lås og en innegjerdet luftgård hindret ikke ungdom å rømme fra den lukkede avdeling ved Sem. Årsmeldingene forteller om episoder hvor enkelte ungdommer sagde seg gjennom veggen i deres celler, brøt seg gjennom gitter, låste dører og truet personalet med eller uten våpen for å rømme. Episoden som ble kalt for ”Mytteriet i Sem-avdelingen i februar 1960” av ledelsen, stod frem som en av de mest alvorlige.¹⁹¹ Under denne alvorlige episoden ble to av avdelingens personale brutalt slått ned og ni ungdommer rømte derfra. Ettersom sikkerhets- og disiplinertiltakene ble strengere og strengere fra ledelsen sin side, ble nok reaksjonene fra ungdommene også forsterket. Da de først nådde et visst punkt, ble uvilje og motstand til konflikt. Anstaltens sikkerhets- og kontrolltiltak var likevel etter hvert i godt nok utviklet til at den slags uvilje og motstand kunne effektivt undertrykkes ved overføringen til den lukkede avdeling.

Ledelsen beklaget selv den tendensen man så ved bruken av innesperring ved den lukkede avdeling, men forsvarte bruken av disiplinermiddelet med at de ustabile ungdommene rett og slett ikke maktet å utøve selvkontroll og disiplin ved den åpne avdeling på Berg. Som en forklarende eller unnskyldende faktor må igjen personalets tidligere

¹⁸⁷ Bødal, 1969, 147

¹⁸⁸ Årsmelding 1953 – 1955, 27

¹⁸⁹ Bødal, 1962, 34

¹⁹⁰ Årsmelding, 1957, 30

¹⁹¹ Årsmelding, 1960, 3

bakgrunn og manglende erfaring nevnes, samt at ledelsen jobbet ut i fra et behandlingssystem og lovverk som hadde blitt innført av Justisdepartementet og ikke av dem selv. Berg Arbeidsskole og dets personale jobbet med de forutsetningene som ble gitt dem.

5.4 Behandlingsresultatene og diskusjonen rundt dem

Behandlingsresultatene for en institusjon som hadde som mål å hindre fremtidige lovbrudd ble målt gjennom tilbakefallsstatistikk etter endt oppholdt ved Arbeidsskolen. Gjennom behandlingstilbudet ønsket ledelsen å gi ungdommene et grunnlag, rent praktisk gjennom yrkesopplæringen, men også psykisk, for å kunne forhindre en repetisjon av de samme handlingene som gjorde at ungdommene hadde blitt sendt til Arbeidsskolen i utgangspunktet. Initiativtakerne og Justisdepartementet hadde ikke lagt frem helt klare statistiske mål for tilbakefall, men Arne Omsted uttalte i 1926 at han ikke så noen grunner til for at man i Norge ikke kunne få lignende resultater som Borstal-systemet i England kunne vise til. I England hadde en rapport fra 1921 vist at bare 27% av de 1454 ungdommene som hadde blitt skrevet ut på prøve siden 1908 hadde blitt straffet på nytt.¹⁹² Dette var meget gode resultater i følge Omsted, og han la spesielt stor vekt på hvordan systemet hadde streng kontroll og disiplin under behandlingen, etterfulgt av et godt og effektivt oppfølgingssystem etter løslatelsen. Departementet kom aldri med noen uttalelser som skulle tilsi at deres forventninger i stor grad skilte seg fra hva Omsted beskrev i 1926.

Behandlingsresultatene fra Arbeidsskolen skulle vise seg å ikke være i nærheten av de 27% Borstal-systemet kunne vise til. Få om ingen ville beskrevet resultatene i Norge som godkjente eller gode. Kåre Bødal kunne i 1962 presentere statistikk over de første 100 ungdommene som hadde blitt behandlet ved Arbeidsskolen, og denne viste at hele 69% av dem hadde begått nye lovbrudd etter utskrivning og blitt dømt for disse. Videre hadde også 56% av elevene begått lovbrudd under oppholdet på Arbeidsskolen.¹⁹³ I 1969 kunne Bødal presentere oppdatert statistikk som fortalte at dette tilbakefallet hadde gått videre opp og at hele 83% av de 100 første ungdommene hadde begått nye lovbrudd og blitt dømt for dem.¹⁹⁴ Storparten av ungdommene hadde kommet til Arbeidsskolen grunnet vinningsforbrytelser, og ikke overraskende var slike forbrytelser grunnen til tilbakefall under, og etter endt opphold. Statistikken og oversikten i årsmeldingene fra Arbeidsskolen viste lignende tilbakefall blant elevene ut over denne gruppen som Bødal brukte i sin undersøkelse.

¹⁹² Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 23

¹⁹³ Bødal, 1962, 120 - 125

Bødal erkjente i 1962 at tidligere skeptiske antagelser overfor Arbeidsskolen og dette behandlingssystemet nok ville bli styrket grunnet de svake behandlingsresultatene og undersøkelsene som ble gjennomført i de ulike nordiske land ti år etter oppstart.

Bødal forklarte dette kort med følgende:

”Denne undersøkelse viser at Arbeidsskolens behandlingsmiljø ikke ble hva en hadde håpet. De ”presumptivt normale”, utviklingsdyktige unge lovbrytere viste seg å være vanskeligere enn så. Det er derfor ikke overraskende at residivprosenten er så vidt høy som 69.”¹⁹⁵

Denne uttalelsen fra Bødal viser noe av problemet slik Arbeidsskolen og dens personalet må ha følt det. Selve utvalget av ungdommene som kom til institusjonen var tydeligvis langt i fra ideelt satt opp mot behandlingstilbudet og de praktiske oppdragelsesmulighetene ved Arbeidsskolen.

Hvilke ungdommer var det da som ville ha nytt bedre av behandlingstilbudet ved Arbeidsskolen, eller hvilket tilbud burde man ha hatt?

Gjennom ledelsens konstante bemerkninger i årsmeldingene, og fra Bødal sin side, om at ungdommene var vanskeligere enn hva de hadde regnet med og de negative følgene dette hadde på behandlingsmiljøet, så kan det være rimelig å anta at ledelsen ved Arbeidsskolen ønsket et *lettere* eller mindre belastet klientell ut i fra et pedagogisk ståsted. Ungdom med lite eller ingen tidligere erfaring fra skolehjem eller andre institusjoner kunne nok ha vært en mer passende gruppe. Slike ungdom som initiativtaker Arne Omsted ønsket at loven skulle fokusere i mot, eller kanskje mer passende: slike ungdommer som var igjen etter at de med tidligere erfaring fra skolehjem eller lignende institusjoner var ekskludert.

Det vesentlige blir da: trengte utviklingsdyktige og ”presumptivt normale” ungdommer et nesten tidsubestemt tvangsbeholdningsopphold ved en anstalt?

Initiativtakerne og Justisdepartementet fokuserte ved lovens initiativ og gjennomføring, på hvordan mange ungdommer kun trengte en advarsel gjennom en betinget straff eller påtaleunntatelse med prøvetid, mens andre trengte noe helt annet for å ikke begå nye lovbrudd. Nissen sin konklusjon på bakgrunn av hans gjennomgang av tilgjengelig statistikk på 20-tallet, var at korte fengselsstraffer nok kunne hjelpe de forbryterne som kun trengte en kraftig advarsel, i tråd med individualprevensjons-prinsippet om avskrekking, men at slike dommer var betydningsløse for de som trengte mer enn en advarsel. Teorien og

¹⁹⁴ Bødal, 1969, 170

¹⁹⁵ Bødal, 1962, 206

påstanden var at disse ungdommene trengte en planmessig behandling med arbeid, oppdragelse og karakterpåvirkning, altså et tvangsbehandlingsopphold ved den tiltenkte Berg Arbeidsskole.

Arne Omsted ønsket ungdom som var helt i startfasen av deres potensielle ”forbryterkarrierer”, og som dermed kunne behandles før kriminelle egenskaper, trekk og vaner hadde satt seg permanent. Hans teori var som tidligere nevnt at dersom ungdom allerede hadde vært inne under vergerådene og blitt sendt til skolehjem, men deretter begikk lovbrudd, var dette et tegn på at behandling ikke ville hjelpe dem. De ville da bare være en potensiell fare for behandlingssystemet.

Altså var den gruppen Arbeidsskolen lette etter, ungdom som trengte noe mer enn bare en advarsel for å holde seg unna nye lovbrudd, men som ikke var så lite utviklingsdyktige at de ikke ville kunne behandles over et lengre behandlingsopphold ved den tiltenkte anstalt.

Hvor realistisk var det at en anstalt som Arbeidsskolen ville få en gruppe bestående stort sett av utviklingsdyktige og normale ungdommer? Denne gruppen ungdommer trengte ikke et lengre opphold ved Berg Arbeidsskole. Ungdommene Berg Arbeidsskole faktisk fikk var i stor grad veldig belastet, og i følge Kåre Bødal lå hovedansvaret hos domstolene, som forståelig nok hadde sine reservasjoner og ikke ønsket å benytte en så lang frihetsberøvelse overfor ungdom som ikke virket veldig belastet.

Resultatene som ble oppnådd i Danmark og Sverige i deres ungdomsfengsel var i likhet med resultatene i Norge, i stor grad svake. Noen direkte sammenligninger mellom de ulike skandinaviske modellene er vanskelig å gjøre da behandlingsinnholdet i Danmark og Sverige ikke var direkte lik det norske, og utvalget av ungdommene ville naturligvis også være noe ulikt. Likevel har det en verdi å se på de resultatene lignende lovarbeid og anstalter hadde i nabolandene til Norge i perioden før og samtidig med Arbeidsskoleloven.

I 1959 kom den danske ”Straffelovskommissionens betænkning vedrørende Ungdomskriminaliteten” og i denne rapporten forelå det en statistikk over unge lovovertridere som ble dømt et lengre opphold ved ungdomsfengsel i årene 1933 til 1953. Statistikken viste at rundt 60% av ungdommene falt eller ville falle tilbake til nye lovbrudd etter endt opphold ved ungdomsfengselet.¹⁹⁶ Denne statistiske oversikten tok kun utgangspunkt i tilbakefall etter siste endt opphold ved ungdomsfengselet, og så derfor bort i fra eventuelle tidligere lovbrudd og opphold ved ungdomsfengselet.

¹⁹⁶ Bødal, 1962, 206

I Sverige kom artikkelen ”Ungdomsfengselsinstitutes utveckling” i 1956 av fangedirektør Gunnar Thurén som tydet på at de åpne avdelingene i Sverige hadde hatt større suksess enn de lukkede i årene 1946 til 1948. De lukkede avdelingene hadde hatt et tilbakefall på mellom 70% og 80%, mens de åpne kunne vise til rundt 40% og 50%.¹⁹⁷ Denne statistikken tok utgangspunkt i en tre års periode etter endt opphold.

Fire år senere ga professor Ivar Strahl ut boken ”Den svenska kriminalpolitiken” som inkluderte en oversikt over alle som i 1947 ble dømt til fengsel, betinget dom med tilsyn eller som ble gitt påtaleunntatelse. Tilbakefallsprosenten ble regnet ut i fra en 5 års periode, og viste et tilbakefall på kun 23.3% for de som fikk betinget dom med tilsyn, mens hele 62.3% av de med opphold i ungdomsfengsel begikk nye lovbrudd. 29.4% av de som fikk fengselsdom eller straffarbeid i mindre enn 6 måneder ble dømt på nytt, mens de med lengre dommer enn dette hadde et tilbakefall på 50,1%. Den høyeste tilbakefallsstatistikken, 67,2%, fant man hos dem som ble i dømt forvaring eller internering¹⁹⁸ Ivar Strahl bemerket at en ikke videre kunne trekke slutninger på bakgrunn av denne statistikken da selve utvalget rundt hvilke ungdommer som fikk hvilken reaksjon fra domstolene, spilte en stor rolle. I følge han ble ungdomsfengsel eller forvaring brukt overfor det vanskeligste klientellet. Syv år senere i 1969 viste resultatene fra nabolandene samme dårlige resultater og negativ utvikling. For eksempel var tilbakefallet i løpet av en fire til fem års periode for det svenske ungdomsfengselsklientellet steget opp til 75.6% i 1965.¹⁹⁹

Med varierte resultater, kritikk i media og mye negativ omtale i mange ulike kretser er det ikke unaturlig at selve prinsippet om ubestemte tidsstraffer og anstaltopphold ble kraftig diskutert både nasjonalt og internasjonalt.

Her ønsker jeg å nevne hva psykiater Lucien Bovet skrev i 1956 omkring institusjonalisering av unge lovbrøyttere, som Kåre Bødal i 1969 la stor vekt på. Bovet sine vurderinger og påstander motsa tidligere syn innenfor kriminalpolitikken som omhandlet behandling på institusjon og ikke minst bruken av tidsubestemte straffer:

”Det så ut til at en tidligere mente at institusjonsbehandling hadde en nesten magisk virkning som var i direkte samsvar med varigheten av oppholdet. Men hver elev må bli bedømt individuelt, og en må ikke glemme at selv den beste institusjonsatmosfære er kunstig, og at den har lett for å føre til psykisk dørskhet. Særlig må en være varsom med de unge som har levd en årrekke på institusjon før de begikk forbrytelsen. I slike tilfelle må pedagogen så snart råd er, prøve å føre en forkrøplet personlighet tilbake til hverdagens stimulerende verden,

¹⁹⁷ Bødal, 1962, 207

¹⁹⁸ Bødal, 1962, 207, 208

¹⁹⁹ Bødal, 1969, 171

[...] I virkeligheten er systemet med ubestemt oppholdstid på institusjon en stadig kilde til bekymring, angst og sinne hos elevene.”²⁰⁰

Bovet satte her fokus på problemstillingen om mer institusjonsbehandling var løsningen for de som allerede hadde hatt et lengre opphold på en form for institusjon. Han gikk videre på problemstillingen omkring de ubestemte tidsstraffene som Arbeidsskoleloven også var tuftet rundt. Hans påstander og kritikk av dette systemet ble videre støttet opp rundt en undersøkelse fra Sverige fra 1966 som blant annet kom frem til at langvarig anstaltopphold ikke ga bedre resultat enn kortere frihetsberøvelse.²⁰¹

Kriminolog Roger Hood nådde lignende konklusjoner i Storbritannia i 1967 : ”Most studies show that lengthy institutional sentences are no more successful than shorter alternatives.”²⁰²

Undersøkelsene fra Norge, Sverige, Danmark og England tydet på at en slik form for langtidskontroll og behandling av unge lovbrøyttere ikke førte til bedre resultater enn andre tidsbestemte reaksjoner som var alternativet. Kriminolog Johannes Andenæs sin artikkel ”Om virkningen av forskjellige reaksjoner mot lovovertrедere” i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab i 1966 konkluderte med at en endelig kunne konstatere at reaksjonsformen spilte en underordnet rolle i lovovertrедerens fremtidige utvikling. I følge en undersøkelse gjort i England rundt Borstal-systemet og den effekt den hadde hatt på ungdommene, var resultatene like for de som hadde fått fire måneder ubetinget fengselsstraff som for de som hadde gått gjennom atten måneders behandlingsprogram ved Borstal.²⁰³

Kåre Bødal ønsket ikke i 1962 å kommentere Arbeidsskolens arbeid i et større kriminalpolitisk bilde og fokuserte først og fremst på det positive ved å fremheve de resultatene de faktisk hadde fått til, og dermed i mindre grad på de resultatene de ikke kunne vise til:

”Skulle en på dette tidspunkt driste seg til en konklusjon, måtte den lyde slik: Ved denne undersøkelsens avslutning, pr.15/2 1961, ser det ut til at omkring en *tredjedel* av de 100 arbeidsskoleelevene viser en helt stø, eller lovende kurs i sin livstilpasning.”²⁰⁴

²⁰⁰ Bødal, 1969, 207

²⁰¹ Bødal, 1969, 207

²⁰² Bødal, 1969, 207

²⁰³ Bødal, 1969, 176

²⁰⁴ Bødal, 1962, 208

Få år senere i 1969 var konklusjonen i større grad mer negativ fra Kåre Bødal. Dette gjaldt både overfor resultatene ved Arbeidsskolen før den ble omgjort til et ungdomsfengsel, men også overfor prinsippene lovreformen hadde blitt tuftet på og dermed hva det nye ungdomsfengselet også fungerte under. I 1965 hadde Arbeidsskolen blitt omgjort til et ungdomsfengsel, og tilbakefallet blant de 100 ungdommene han hadde fulgt i mer enn ti år, hadde økt videre opp til 83% siden 1962. Dermed viste det seg at hans konklusjon syv år tidligere var for optimistisk. Tilbakefallsprosenten på over 80% var for høy og ikke akseptabel i følge han selv.

”Den foreliggende undersøkelsen over de første 100 arbeidsskolelevne og den foreløpige undersøkelsen over tilbakefallshyppigheten blant ungdomsfengselsklientelet, vitner også om at det langvarige institusjonsoppholdet ikke gir bedre resultater enn dem en kunne tenke seg som følge av kortere frihetsberøvelse. Det blir lite igjen av begrunnelsen for den langtidsreaksjonen som ungdomsfengsel innebærer, om en da ikke legger betydelig vekt på den mulige almenpreventive virkning av denne særreaksjon mot unge lovbrøyttere. Spørsmålet kan stilles lik: Er det grunn til å opprettholde tidsbestemt ungdomsfengsel som særreaksjon? Bør en heller dømme de unge til tidsbestemte straffer som utholdes i ungdomsfengsel?”²⁰⁵

Kåre Bødal sin endelige konklusjon i 1969 etter å ha først jobbet ved Berg Arbeidsskole som sosialkurator fra 1952 til 1958, og så siden 1961 vært skolens direktør var slående. Resultatene hadde ikke svart til forventningene. Det var nettopp disse forventningene som utgjorde grunnlaget for den ekstraordinære lange frihetsberøvelse som Arbeidsskoleloven var tuftet på. Det var derfor tvilsomt at de langvarige, tidsbestemte reaksjonene bydde på særlige fordeler fremfor de kortere, tidsbestemte straffene.²⁰⁶ Bødal ønsket på bakgrunn av tilgjengelig materiale og egne erfaringer at Justisdepartementet skulle overveie lovendringer. Disse skulle være rettet mot en videre utvikling av tidsbestemte straffer og spesielt overfor de ungdommene som tidlig viste seg å ikke kunne behandles.²⁰⁷ Ved et senere intervju med Aftenposten 9.august 2000, hevdet Bødal at det hele Arbeidsskoleprosjektet var en fiasko, og at det var viktig i vår tid å opprettholde en tidsbestemt straffereaksjon for unge lovbrøyttere. Dette var en sterk kritikk og en kontrast mot Arbeidsskolelovens bestemmelser og den praksis han som leder for prosjektet i dens slutfase måtte opprettholde.²⁰⁸

²⁰⁵ Bødal, 1969, 207

²⁰⁶ Bødal, 1969, 176

²⁰⁷ Bødal, 1969, 211 - 213

²⁰⁸ <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d155196.htm>

5.5 Arbeidsskolens siste leveår

Manglende resultater og sterk kritikk mot langvarig anstaltopphold fikk flere ulike følger for Arbeidsskolens utvikling.

I 1958 kom den første offisielle reaksjonen fra Justisdepartementet på bakgrunn av resultatene og erfaringene Berg Arbeidsskole hadde dokumentert siden 1952. Erfaringene som ledelsen ved Arbeidsskolen og Justisdepartementet hadde fått i løpet av de første seks årene, førte til at loven ble endret på en rekke punkter. Synet innad behandlingssystemet, representert ved Justisdepartementet og ledelsen, var at ungdommene var vanskeligere enn hva loven og behandlingsmidlene forutsatte. I følge dem førte dette til at storparten av ungdommene ble holdt i lukket avdeling over lengre tid. Dermed ble også en slik behandling som fokuserte for mye på frihetsberøvelse, rent tidsmessig en veldig streng reaksjon i forhold til en relativ kort frihetsstraff som var alternativet for det lovbruddet en hadde begått.

Ledelsen og Justisdepartementet tok følgene av det ved å endre loven på enkelte punkter. Betegnelsen på anstalten skiftet navn til *Arbeidsskolen for unge lovbrøyttere*. Minimumstiden for prøveutskrivning var tidligere 1,5 år, men ble nå kortet ned til 1 år. Dermed kunne en ungdom skrives ut på prøve allerede etter ett års behandling dersom ledelsen mente at hensikten ved behandlingen var oppnådd. Videre var prøvetiden kortet ned fra tre år til to år, og lovens bestemmelse om å anbringe elever i landsfengsel falt bort. Det ble åpnet opp for at Arbeidsskolen kunne overføre personer til sikringsanstalter. Før kunne bare ledelsen overføre denne gruppen av personer til landsfengsel. Den nye Fengselslov av 12. desember 1958 ga adgang til å overføre ungdommer i varetektstid til Arbeidsskolen.²⁰⁹ Dette var nok en reaksjon på de negative erfaringene Arbeidsskolen hadde hatt med de ungdommene som før oppholdet hadde sittet isolert i varetekt i flere måneder.

Endringene som er skissert, beveget i en retning mot mindre tro på lengre tidsubestemte straffer og et større ønske om effektiv behandling og et ungdomsfengsel som det endelige resultat. Det straffefrie behandlingssystem skulle være fokusert mot en åpen avdeling og et behandlingstilbud over lengre tid. Lovendringene og praksisen man så viste at utviklingen gikk mot en stor bruk av både den særskilte avdeling ved Sem, men også den lukkede avdeling ved Oslo kretsfengsel. Dette kombinert med en kortere behandlingstid pekte mot et ungdomsfengsel med et lignende behandlingstilbud som på Arbeidsskolen med fokus mot arbeidsopplæring, arbeidsbeskjeftigelse og pedagogikk – og psykologi.

²⁰⁹ Bødal, 1962, 22, 23

Først og fremst var lovendringene en reaksjon på de vanskelige behandlingsforholdene som hadde ført til en utvikling som gikk mot tilstander lignende hva en så i et ungdomsfengsel. Skuffende behandlingsresultater, negativ omtale og mindre tro på behandlingsevnen gjorde at dette var et steg på veien mot å bygge ned den opprinnelige behandlingstanken.

Skulle behandlingen ha en sterk og vedvarende virkning, så måtte behandlingen innebære et lengre opphold ved en behandlingsanstalt. Dette var et av grunnprinsippene ved loven. Denne tanken ble nå bygget ned ved at minimumstiden før prøveutskrivning ble forkortet med en tredjedel fra 1.5 år til 1 år. Det påfølgende år viste årsmeldingen at antall rømminger hadde gått ned fra 58 i 1958 til 30 ett år senere. Ledelsen kunne ikke med sikkerhet bekrefte grunnen, men mente selv at nedsettelsen av minimum – oppholdstiden hadde en stor virkning på mange av ungdommene. Utsiktet å kunne bli skrevet ut på prøve etter ett år i stedet for ett og et halvt år kunne ha en positiv virkning på dem.²¹⁰ Prøvetiden ble også kuttet med en tredjedel fra 3 år til 2 år.

Slik løsnet systemet litt grepet over ungdommene de skulle behandle, og dette var et steg i retning av et ungdomsfengsel og et kortere opphold for den unge lovbrøyer. Det endelige steget ble tatt i 1965 da Ungdomsreaksjonsloven ble vedtatt den 9.april og Arbeidsskolesystemet nedlagt som en direkte følge av denne. Arbeidsskolen på Berg ble omdøpt til Berg Ungdomsfengsel, og dermed var prosjektet som begynte i 1926 lagt død etter å ha behandlet mindre enn 500 ungdommer gjennom tretten år.

²¹⁰ Årsmelding, 1959, 3

Konklusjon: Straff eller behandling?

Initiativet, planleggingen, tilretteleggingen og gjennomføringen av Arbeidsskoleloven og det nye behandlingssystemet, førte med seg flere ulike spørsmål og problemstillinger i denne oppgaven.

Kan en tvangsbehandle et individ på bakgrunn av et lovbrudd og ikke kalle det straff? Hvor langt kan de ansvarlige strekke prinsippet om at straffen skal samsvare med lovbruddet, og kan en forsvare et brudd på dette prinsippet så lenge det kanskje er for individets beste? Er det mulig å fjerne alle elementer av straff fra et behandlingsmiljø når ungdommene blir sendt der gjennom en rettskraftig dom, holdt fysisk ved anstalten og kan settes i en lukket avdeling for lengre perioder? Hvor stor grad av disiplinering kan man gjennomføre overfor en gruppe mennesker og fremdeles kalle det behandling og oppdragning, og ikke straff? Hva så med den utpregede bruken av den lukkede avdeling og de eksemplene man har rundt denne? Hvor gikk grensene mellom straff eller behandling, og skole eller fengsel?

Disse spørsmål og problemstillinger blir diskutert her ut i fra prinsipper de representerer og hvilken eksempler man kan vise til fra initiativet, planleggingen og tilretteleggingen av Arbeidsskoleloven og Berg Arbeidsskole, og til slutt gjennomføringen av behandlingssystemet.

Ved lovens initiativ, gjennomføring og klargjøring fra 1926 til 1952 var ønsket om et nytt alternativ til det eksisterende og tilsynelatende ikke- optimale reaksjonssystemet overfor unge lovbrøyttere både sterkt og klart formulert. Ut i fra lovforarbeidet, lov materialet og annet materiale av verdi, fremstår det for meg som at intensjonen om å gi behandlingsgruppen et innhold av positiv verdi og for deres eget beste var tilstede. Slike lignende uttalte motiv fra reformmakerne hadde også preget lovforarbeidet og gjennomføringen av andre kritiserte kriminalpolitiske tiltak, som for eksempel ved Løsgjengerloven og andre reformer som hadde som mål å behandle en gruppe mennesker.

Problemet ved Arbeidsskolen virker å være at selve gjennomføringen av loven ikke var bra nok planlagt. Initiativtakerne og Justisdepartementet overvurderte noen aspekter og undervurderte andre som var helt sentrale for lovens mulighet til å kunne bli en suksess.

Hvilke ønsker jeg nå å si noe videre om

Loven var ment å være et alternativ til straff, men initiativtakerne var i veldig liten grad interessert i å diskutere problemene rundt de ungdommene som ikke kunne behandles gjennom det nye systemet. Rent ut over de praktiske hensyn til resten av behandlingsgruppen, loven og anstalten virket det som de eksisterte et manglende menneskelig hensyn til de som fort ville få problemer ved skolen. Tanken var at dersom en person ikke klarte å fungere ved den åpne avdeling ved Arbeidsskolen og ikke viste forbedring gjennom ulike

disiplineringsiltak, tydet det på at denne personen ikke kunne behandles. Det naturlige ville da være å avsluttet behandlingen og frihetsberøvelsen, men den ble heller dratt ut til det ekstreme grunnet allmennpreventive motiver. En kan stille spørsmålet om systemet da tilsynelatende var helt likegyldig overfor personenes skjebne? Slik resultatet ble ved Arbeidsskolen, så er det lite tvil om at det ikke tok mange år før anstalten gikk fra å være en form for behandlingstilbud, under tvang riktignok, til å bli et ungdomsfengsel. Paradoksalt opplevde mange ungdommer lengre frihetsberøvelse og strengere reaksjoner innad et system som skulle være behandling og ikke straff, enn hva en hadde opplevd ved en ubetinget fengselsstraff avsonet i et fengsel.

Videre kan en også stille spørsmål rundt fokuspunktet for suksess og fiasko hos Departementet og initiativtakerne. Forsøket på Bredtveit forut for Arbeidsskoleloven i 1928 ble stemplet som en fiasko, men var det på grunn av manglende behandlingsresultater, eller på grunn av systemets vanskeligheter med å gjennomføre dens vilje overfor ungdommene da behandlingen var valgfri? Omsted fremhevet i 1926 de individualpreventive prinsipp gjennom lovforandringene i 1919 i Straffeloven og Straffeprosessloven som åpnet adgang til anvendelse av betinget straffeutsettelse og betinget påtaleunndlatelse med tilsyn. Denne lovendringen, sammen med Bredtveit lære hjem, hadde blitt en suksess i følge Omsted da 87-90% av samtlige gutter under 21 år ikke hadde begått nye lovbrudd tre år etter dommen. Bredtveit ble som nevnt nedlagt etter bare noen få års arbeid med ungdommene, men hadde likevel oppnådd godkjente resultater i følge Omsted og var et ledd i lovforandringene på denne tiden som han roste.

Likevel ble Bredtveit stemplet som en fiasko og det ble tatt en avgjørelse om å innføre tvangsbehandling overfor samme gruppe som en først hadde prøvd frivillig behandling overfor. Fokuspunktet mot suksess og fiasko ble på mange måter flyttet fra behandlingsresultatene, til hvor stor grad systemet kunne gjennomføre sin vilje overfor individene. Det var ikke godt nok at en fikk godkjente resultater så lenge behandlingssystemet ikke hadde tilstrekkelige muligheter og redskaper til å kontrollere behandlingen. De gode resultatene i England spilte også en sentral rolle, slik at ambisjonsnivået ble hevet og utgjorde det nødvendige grunnlaget for hvordan en kunne innføre et slikt tvangsbehandlingssystem.

Ledelsen, representert ved Kåre Bødal, innrømmet ved flere anledninger at en ikke kunne forsvare dette systemets sterke reaksjoner så lenge resultatene ikke var gode nok. På 1950- og 60-tallet måtte ledelsen innrømme at det ikke lengre var noe som tilsa at resultatene var bedre med ubestemte tidsstraffer som med kortere tidsstraffer. Tidligere hadde en kunne

vise til undersøkelser som tydet på at resultatene ville være bedre med en annen reaksjonsform overfor en del grupper. Dette falt nå bort sakte men sikkert.

Dersom de statistiske resultatene hadde vært gode nok, slik som i England i mellomkrigstiden, ville systemet kunne forsvares ut i fra allmennpreventive hensyn og ut i fra det ”større kriminalpolitiske bildet”. Sannheten var at disse resultatene vanskelig kunne oppnås på 1950- og 60-tallet slik reaksjonsformen ble utformet.

De ungdommene som kunne ha blitt behandlet trengte aldri en slik tvangsbehandling, og de som ble sendt der i virkeligheten trengte en annen reaksjonsform enn hva de fikk. De statistiske resultatene og erfaringene var derimot aldri gode nok og ”skolen” var gjennom størstedelen av sin eksistens, en straffeanstalt hvor de individuelle menneskelige hensyn og behov ble bortprioritert til fordel for et reformforsøk som ikke fungerte da det møtte virkeligheten. Hvordan skjedde egentlig dette?

Ved åpningen av Arbeidsskolen ble institusjonens positive målsetting fremhevet. Med denne nye reform skulle ikke ungdommene lengre straffes, men oppdras gjennom jevnt, systematisk arbeid mot et bestemt mål: å lære et yrke. Frihetsberøvelse i fengsel bak murvegger skulle erstattes med hybel, fritidsaktiviteter og utdanning. Personalet hadde pedagogisk og psykologisk bakgrunn og utdannelse og i følge dem selv, inkludert Kåre Bødal, var en optimistiske og engasjerte overfor det nye og spennende forsøket de skulle være en del av. Det tok dog ikke lang tid før optimismen snudde. Behandlingen og oppdragningen ved anstalten tok en ny retning. Litt etter litt måtte anstalten gi opp de første optimistiske mål og heller konsentrere seg om å klare å håndtere alle de disiplinære vanskene ved Arbeidsskolen. Metoden var strengere disiplin, videre frihetsberøvelse og overdreven bruk av lukket avdeling.

Den lukkede avdelingen og praksisen med å fjerne ungdommer fra den åpne var i følge ledelsen helt nødvendig for behandlingsmiljøet.²¹¹ Det var rimelig at en behandlingsanstalt hadde en form for mulighet å avskjerme det generelle behandlingsmiljøet for uromomenter som ikke skulle vært der i utgangspunktet. Men hva dersom en overdreven bruk av den fant sted?

Det å kunne fjerne et individ over en liten periode fra andre kan være et godt virkemiddel både praktisk og pedagogisk. En overdreven bruk av den lukkede avdelingen ved Arbeidsskolen, og da spesielt overfor de minst tilpasningsdyktige ungdommene over en lengre tid var ikke noe godt virkemiddel, verken for han sin del eller anstaltens fremtid. Et

²¹¹ Bødal, 1962, 46

skrekkeksempel på dette var en av ungdommene som måtte tilbringe hele 25.5 måneder i den lukkede avdeling av et samlet opphold på 27.5 måneder ved Arbeidsskolen. Dette kunne ikke forsvares ut i fra et behandlingsperspektiv, og var heller ikke et tiltak til hans eget beste.

Et slikt eksempel gikk inn under individualprevensjons-prinsippet vedrørende uskadeliggjøring, og fungerte som en form for samfunnsvern i tillegg til å beskytte loven. Denne personen ble et offer for det større kriminalpolitiske bildet og den allmennpreventive virkningen loven og skulle ha. Dersom loven og anstalten skulle ha noen form for mulighet å kunne holde ungdommene ved denne over lengre tid, noe som visstnok i følge lovforarbeidet og initiativet var helt sentralt om behandlingstiltaket skulle ha håp om å virke, så var det viktig at ungdommene ikke kunne få et kortere opphold i fengsel som alternativ og avsluttet sin behandling ved reglementsbrudd. Dermed ble ungdommene gang på gang offer for et system som heller prioriterte lovens muligheter for å gjennomføre sin vilje overfor en gruppe med ungdommer, enn å legge til rette for en *virkelig* individualprevensjons behandling som trengte større fleksibilitet for å kunne fungere overfor den store ungdomsgruppen den skulle dekke. Prinsippet bak individualprevensjon var jo nettopp å legge til rette for en reaksjon som ville hindre individet å begå nye lovbrudd.

Gjennom Arbeidsskolens siste leveår var rundt halvparten av ungdommene til stadighet plassert på lukket avdeling og anstalten hadde dermed i praksis tatt steget fra å være et behandlingsalternativ til straff, til å være enda strengere straff forkledd som behandling.

Lovbryterne oppfattet tilbudet som straff - en urimelig lang straff. Derfor tok det ikke lang tid før anstalten ble omgjort til et ungdomsfengsel for å gjøre det klart for samfunnet at det var straff, og ikke behandling.

Ut i fra et behandlingsperspektiv, kunne en ikke forsvare en kontinuerlig frihetsberøvelse overfor ungdom som ikke kunne behandles. Frihetsberøvelsen på Arbeidsskolen var urimelig lang og behandlingssinnholdet heller ikke slik de involverte hadde håpet på. I følge ledelsen var det sentrale hvilke ungdommer som faktisk ble sendt til Arbeidsskolen og hvorfor. Dette argumentet ble brukt som en forklaring på samtlige problemer behandlingssystemet hadde erfart. Domstolene ønsket ikke å benytte denne formen for behandling overfor de ungdommene de mente ikke var belastet nok. Bødal beskrev domstolenes reservasjon som et betydelig handikap for behandlingssystemet og som en klar uvilje.²¹² Tidsaspektet var for langt og innebar en veldig sterk reaksjon overfor individet, uansett hvilken behandling dommen inneholdt. Siden det ikke var snakk om straff, men

²¹² Bødal, 1969, 208

behandling, kunne prinsippet om at straffen skulle samsvare med lovbruddet i stor grad strekkes til det ekstreme ytterpunkt.

Omsted uttalte i sitt innlegg i 1926, at det var sentralt for loven at den alminnelige bevissthet ikke så på lovens virke som straff, men forebyggende behandling; oppdragelse og opplæring. Når en hadde lykket med dette, ville samfunnet innse at det var berettiget og nødvendig at behandlingen ble strukket langt ut over straffelovens straffetider. Den alminnelige bevissthet var i følge Omsted selv så inngrodd med prinsippet om at straffen skulle stå i forhold til forbrytelsen, at mange ville reagere mot en tanke som gjorde at en eldre forbryter ville slippe unna med noen måneders fengsel, mens en ung og forholdsvis uerfaren forbryter skulle holdes inne i en anstalt i mange år. Nettopp derfor måtte det komme klart frem for alle at anbringelse i ungdomsanstalt ikke var straff, men ”en foranstaltning iverksatt for vedkommendes egen skyld; for å hjelpe han til å bli et nyttig og lykkelig menneske”.²¹³

Behandlingsinnholdet ved Arbeidsskolen minnet etterhvert i stor grad om et ungdomsfengsel og en straffeanstalt, og ikke et behandlingsalternativ fri for straff. Dermed kunne ikke domstolene lengre forsvare så potensielt lange tidsstraffer som behandlingen fort kunne utvikle seg som.

Fokuset hadde blitt lagt mot betingede straffer og påtaleunntatelse og i så måte var Arbeidsskoleloven en veldig streng reaksjon sammenlignet med den utviklingen lovverket og samfunnets reaksjoner hadde hatt overfor lovbrøtteren i samme tidsperiode. Intensjonen var kanskje godt ment fra initiativtakerne, men de viste liten omtanke overfor de som kom inn under systemet, men som ikke ”klarte” å endre atferd. Loven og anstaltens mulighet til å gjennomføre sin vilje overfor behandlingsgruppen måtte beskyttes. Dermed fikk ikke de minst tilpasningsdyktige ungdommene avsluttet sin behandling, men ble holdt i en lukket avdeling gjennom måned etter måned, år etter år. Den manglende omtanke for disse personene var åpenbar fra første sekund ved lovens planlegging, tilrettelegging og gjennomføring. Dersom de ikke kunne behandles gjennom et langt opphold ved en anstalt, så ville de heller aldri kunne behandles. De hadde i så måte en kronisk sykdom og ville for alltid bare være en potensiell fare for samfunnet. Lovens praktiske mulighet til å gjennomføre sin vilje overfor ungdommene var viktigere enn enkeltskjebnene.

Den overdrevne bruken av den lukkede avdeling var en praksis som ledelsen måtte beklage. Det var også en praksis som ble lovens død ettersom lovens hovedpunkt var *behandling* og ikke *straff*. Den var ikke forenlig med behandlingstanken.

²¹³ Ot.prp.nr.13, 1928, Omsted 11

Behandlingsoptimismen som eksisterte rundt den nye lovreform varte ikke lenge etter at den møtte virkeligheten.

Lovtillegg

Omsteds utkast til lov 1926

Utkast

til lov om anvendelse av oppdragende behandling o stedet for straf paa unge lovovertrudere

§ 1.

Naar en person, som har fylt 16, men ikke 21 aar, er domfældt til fængsel for forbrydelse, der anses som utslag av forbryderske vaner eller tilbøieligheter eller som følge av at han har søkt slet selskap, og retten på grund av domfældtes aandsutvikling, karakter, fortid og personlige forhold antar, at oppdragende foranstaltning vil være til gagn, kan den gi paatalemyndigheten bemyndigelse til at angringe domfældte i et lærehjem. Sker saadan anbringelse, bortfalder den idømte straf.

Personer som tidligere har vært anbragt i skolehjem, ungdomsvern eller lærehjem, kan ikke besluttes anbragt i lærehjem efter denne paragraf.

§ 2.

Hvis en person som i henhold til dom efter § 1 er besluttet anbragt i lærehjem, domfældes for anden forbrydelse eller for forseelse, begaat før eller efter at den førstnævnte dom er avsagt, skal retten avgjøre om den givne bemyndigelse til anbringelse i lærehjem skal opretholdes eller ikke. I bekræftende fald bortfalder ogsaa den nye straff.

§ 3.

Naar en person, som retten overensstemmende med § 1 gir paatalemyndigheten bemyndigelse til at anbringe i lærehjem, ved tidligere dom er idømt straf, som endnu ikke er fuldbyrdet, kan retten bestemme at ogsaa denne straf skal bortfalde, hvis domfældte i henhold til den nye dom blir anbragt i lærehjem.

§ 4.

Til optagelse av dem som skal undergis opdragende behandling efter denne lov opretter staten et lærehjem for mænd og et for kvinder. Det sistnævnte kan utgjøre en avsondret avdeling av fængsel for kvinder.

§ 5.

I spidsen for lærehjem skal staa en av Kongen ansat direktør. Forsaavidt intet motsat er bestemt, har direktøren den besluttende myndighet i alle anstaltens anliggender.

De nødvendige bestemmelser om det nærmere tilsyn gis av Kongen.

Det overordnede tilsyn føres av Fængselsstyret.

Ved ethvert lærehjem skal der være et funktionærraad, hvis sammensætning bestemmes av Kongen. Raadet har at avgi uttalelse, hvor der er spørsmål om anvendelse av disciplinære refselsler, utskrivning paa prøve og iøvrig angaaende de saker som i reglementet blir fastsat.

§ 6.

I lærehjem undergis eleverne saadan behandling som kan fremme deres fysiske og moralske utvikling. Arbeidsdriften anlægges med det særlige formaal for øie at eleverne kan bli oplært i praktisk, saavidt mulig fagmæssig arbeide. Ved siden herav gis der dem osaa saadan anden undervisning som findes tjenelig.

Viser elever i lærehjem flid og god opførsel, kan der foruten anden begunstigelse tilstaas dem arbeidsbelønninger, som blir at anvende efter nærmere regler som gis derom.

Hvis en elev viser sig at være saa ufredelig eller ustyrlig, at hans behandling i fællesskap er til forstyrrelse for arbeidet eller undervisningen eller uforenlig med ro og orden i lærehjemmet, kan bestyreren, efterat funktionærraadets uttalelse er indhentet, beslutte av han skal holdes i enerum døgnet rundt. Meddelse om saadan forføining og om dens ophør skal straks sendes Fængselsstyret. Vved utløpet av hver maaned skal spørsmålet om at ophæve enerumsbehandlingen behandles i funktionærraadets.

§ 7.

Elever som opfører sig saa daarlig, at de findes uskikket til behandling i lærehjem, kan av Fængselsstyret efter anbefaling av direktør og funktionærraad besluttes overført til

landsfængsel, hvor vedkommende kan beholdes saa længe som han kunde været beholdt i lærehjemmet.

Elever som er syke, kan indlægges i sykehus, de som viser fremtrædende sjælige eller legemlige mangler, kan søkes anbragt i anstalter som mottar saadanne personer. Elever som befrygtes at lide av sjælige mangler, kan undergis iagttagelse ogsaa utenfor lærehjemmet. Svangre kvinder kan indlægges til pleie i pleiehjem eller i en fødselsstiftelse. Bestemmelse træffes i de her omhandlede tilfælde av Fængselsstyret. Hvor der maa handles uten opsættelse, indhenter direktøren saa snart som mulig bagefter Fængselsstyrets samtykke til den trufne forføining.

§ 8.

Den som er anbragt i lærehjem kan beholdes i dette i indtil 3 aar (se dog § 9.), ved udløpet av hvilken tid han ihvertfald blir at utskrive paa prøve. Hvis hensigten med behandlingen antas opnaadd, kan han, efterat spørsmålet er behandlet i funktionærraadet, av direktøren besluttet utskrevet paa prøve før udløpet av nævnte frist. Dog kræves Fængselsstyrets samtykke til utskrivning før 2 aar efter indsættelsen.

§ 9.

Den som utskrives paa prøve fra lærehjem, skal stilles under saadant tilsyn som direktøren anordninger og skal under prøvetiden være undergit de almindelige forskrifter som blir at fastsætte ved reglement, og de særlige betingelser som direktøren møtte opstille.

Hvis den som er utskrevet paa prøve ikke overholder de almindelige forskrifter eller de særlige betingelser som er opstillet, kan han, indtil et aar efter at han er utskrevet, av Fængselsstyret besluttet at ind igjen i lærehjemmet for den gjendstaaende del av indsættelsestiden, dog mindst for 1 aar. Ved udløpet av denne tid blir han i hvert fald endelig at utskrive. Hvis øiemedet med behandlingen antas opnaad, kan han ogsaa endelig utskrives tidligere. Beslutningen herom fattes isaafald av Fængselsstyret efter direktørens anbefalning og efterat lærerraadets uttalelse er indhentet.

Lov av 1.juni 1928 om oppdragende behandling av unge lovbrytere

U t k a s t

til lov om oppdragende behandling av unge lovovertrедere

§ 1

Når retten idømmer en person, som har fylt 18 år men ikke 23 år, straff av fengsel for en eller flere forbrydelser, og den ikke bestemmer at fullbyrdelsen skal utsettes (Straffeloven § 52), skal den overveie, om der under hensyn til domfeltes fortid, karakter og livsførsel er grunn til å anta, at han trenger en oppdragende påvirkning i en arbeidsskole for å holde sig fra å begå nye forbrydelser, og at sådan påvirkning vil være formålstjenelig. I bekreftende fall bør retten i dommen gi påtalemyndigheten bemyndigelse til å anbringe domfelte i en arbeidsskole. Skjer sådan anbringelse, bortfaller den idømte straff. Hvis domfelte tidligere har været anbragt i arbeidsskole efter denne lov, kan retten ikke på ny gi bemyndigelse til sådan anbringelse.

§ 2

Er nogen ved tidligere dom idømt straff, som endnu ikke er fullbyrdet, kan retten bestemme, at også denne straff skal bortfalle, hvis domfelte i henhold til en senere dom blir anbragt i arbeidsskole.

§ 3

Hvis en person, som i henhold til denne lov er anbragt i arbeidsskole eller som er utskrevet på prøve fra sådan, siktes for en forbrydelse eller forseelse, og påtalemyndighetene beslutter å undlate påtale overensstemmende med straffeprosesslovens § 85, bør den angående de nærmere betingelser for påtaleundlatelsen rådføre sig med Arbeidsskolens direktør.

§ 4

Til påtagelse av dem som skal behandles efter denne lov, oppretter staten en arbeidsskole for menn og – om det finnes hensiktsmessig – en for kvinner. Den sistnevnte kan utgjøre en særlig avdeling av en annen anstalt for kvinner.

§ 5

I spissen for arbeidsskole skal stå en av Kongen ansatt direktør.

For så vidt intet motsatt er bestemt, har direktøren den besluttende myndighet i alle Arbeidsskolens saker.

Ved enhver arbeidsskole skal der være et funksjonæråd, bestående av direktøren og dem av Arbeidsskolens tjenestemenn som nærmere bestemmes, til behandling av de saker som i denne lov eller ved reglement foreskrives.

Ved enhver arbeidsskole skal der være et tilsynsråd, bestående av en dommer, et medlem av påtalemyndigheten og to andre menn – ved arbeidsskole for kvinner to kvinner. Vedkommende regjeringsdepartement opnevner medlemmer av rådet og i fornødent fall stedfortredere for disse samt innen deres midte en formann og en næstformann. Opnevningen skjer for et år ad gangen. Rådets medlemmer kan tilstås en passende godtgjørelse.

§ 6

I arbeidsskole undergis elevene sådan behandling som kan utvikle deres arbeidsevne og fremme deres moralske og fysiske utvikling. Undervisningen omfatter et utvalg av praktiske arbeidsgrener. Elever som er skikket for det, skal i så stor utstrekning som det er mulig, gis faglig opplæring. Ved siden herav gir der dem også sådan annen undervisning som finnes tjenelig.

Viser elever i arbeidsskole flid og god opførsel, kan der foruten annen begunstigelse tilstås dem arbeidslønninger, som blir å anvende efter nærmere regler som gis derom.

§ 7

Elever som er syke, kan innlegges i sykehus; de som viser fremtredende sjelelige eller legemlige mangler, kan søkes anbragt i anstalter som mottar sådanne personer. Elever som befryktes å lide av sjelelige mangler, kan undergis iakttagelse også utenfor Arbeidsskolen. Svangre kvinner kan overføres til pleie utenfor Arbeidsskolen. Bestemmelse treffes i de her omhandlede tilfelle av vedkommende regjeringsdepartement. Hvor der må handles uten påsettelse, innhenter departementets godkjennelse av den trufne forføining.

§ 8

Den som er anbragt i arbeidsskole, kan beholdes i denne i inntil 3 år (se dog § 9). Ved utløpet av hvilken tid han blir å utskrive på prøve.

Hvis hensikten med behandlingen antas opnådd, kan han, efterat spørsmålet er behandlet i funksjonærrådet, av direktøren besluttet utskrevet på prøve før utløpet av nevnte frist.

Under særlige forhold kan departementet efter direktørens anbefaling og efterat funksjonærrådet uttalelse er innhentet, beslutte endelig utskrivning ved eller før innsettelsestidens utløp.

Behandlingen kan av vedkommende regjeringsdepartement besluttes avbrutt, hvis det på grunn av elevens helbred eller av andre vektige grunner finnes påkrevet.

Uten hinder av disse bestemmelsene kan det efter skriftlig ansøknings fra en elev som skulde utskrives på prøve eller som er uskrevet på prøve, tillates ham å bli på skolen inntil et halvt år utover den fastsatte tid for å fortsette eller avslutte sin utdanning. Denne tillatelse gis av direktøren på vilkår som blir å fastsette ved reglement.

§ 9

Den som utskrives på prøve fra arbeidsskole, skal i prøvetiden være undergitt almindelige forskrifter, som blir å fastsette ved reglement, og for øvrig de særlige vilkår som direktøren måtte opstille. I det første år av prøvetiden skal han dessuten stilles under sådant tilsyn som direktøren anordner.

Hvis den som er uskrevet på prøve, ikke overholder de almindelige forskrifter eller de særlige vilkår som er opstillet, kan han, inntil 3 år efterat han er uskrevet, besluttes inntatt igjen i Arbeidsskolen for inntil den gjenstående del av innsettelsestiden eller for inntil 1 år, om resttiden er kortere eller om vedkommende er uskrevet ved innsettelsestidens utløp. Ved utløpet av nevnte tid blir han i hvert fall endelig å utskrive.

Beslutning om gjeninntagelse i arbeidsskole av elev som er uskrevet på prøve eller for hvem behandlingen er avbrutt, fattes av vedkommende regjeringsdepartement.

§ 10

Adgangen til å iverksette beslutning om anbringelse i arbeidsskole og til å gjenopta avbrutt behandling i sådan bortfaller ved foreldelse efter 3 år. For øvrig finner bestemmelsene i Straffelovens § 73 tilsvarende anvendelse

§ 11

De nærmere regler om arbeidsskoler og om elevens behandling i disse, derunder også refselsmidler, gis av Kongen eller den han bestemmer.

§ 12

Denne lov trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.

Lov av 1.juni 1928 med senere endringer av 26.mai 1939 og 29.juni 1951

§ 1.

Når en person er fylt 18, men ikke 23 år blir kjent skyldig i en eller flere forbrytelser, kan retten i stedet for å idømme straff bestemme i dommen at domfelte skal anbringes i en arbeidsskole for unge lovbrytere. Slik bestemmelse kan bare treffes når påtalemyndigheten han nedlagt påstand om det og retten finner at domfelte trenger en oppdragende påvirkning i en arbeidsskole for å holde seg fra å begå nye forbrytelser, og at sådan anbringelse vil være formålstjenelig.

Før avgjørelsen treffes, skal nærmere opplysninger være tilveiebrakt om tiltaltes personlighet, hans livsførsel og øvrige forhold. Til sakkyndig undersøkelse er det nok med en sakkyndig, med mindre det i det enkelte tilfelle finnes påkrevet å bruke flere.

Kommer retten under sin rådslagning at det ikke er grunn til anbringelse i arbeidsskole, skal partene deretter ha adgang til å uttale seg om straffeutmålingen.

Når særlige grunner tilsier det, kan også en person under 18 år settes i arbeidsskole.

§ 2.

Er det noen ved tidligere dom idømt straff som ennå ikke er fullbyrdet, kan retten bestemme at denne straff skal falle bort, når domfelte blir besluttet anbrakt i arbeidsskole.

§ 3.

Hvis en person, som i henhold til denne lov er anbrakt i arbeidsskole eller som er utskrevet på prøve fra sådan, siktes for en forbrytelse eller forseelse, og påtalemyndigheten beslutter å unnlate påtale overensstemmende med Straffelovens § 85, bør den angående de nærmere betingelser for påtaleunnlattelse rådføre seg med Arbeidsskolens direktør.

§ 4.

Til opptagelse av dem som skal behandles etter denne lov, oppretter staten en arbeidsskole for menn og – om det finnes hensiktsmessig – en for kvinner. Den sistnevnte kan utgjøre en særlig avdeling av en annen anstalt for kvinner.

§ 5.

I spissen for arbeidsskole skal stå en av Kongens ansatt direktør. For så vidt intet motsatt er bestemt, har direktøren den besluttede myndighet i alle Arbeidsskolens anliggender.

Ved enhver arbeidsskole skal der være et funksjonærråd, bestående av direktøren og dem av Arbeidsskolens tjenestemenn som nærmere bestemmes, til behandling av de saker som i denne lov eller reglement foreskrives.

Ved enhver arbeidsskole skal der være et tilsynsråd på fire medlemmer. Ett av medlemmene skal fylle de krav som stilles til dommere i domstolslovens § 53 og 54 § annet ledd. Av rådets medlemmer skal iallfall ett være kvinne. Vedkommende regjeringsdepartement oppnevner medlemmer av rådet og i fornødent still stedfortredere for disse samt innen deres midte en formann og en nestformann. Oppnevningen skjer for ett år om gangen. Rådets medlemmer kan tilstås en passende godtgjørelse.

§ 6.

I en arbeidsskole undergis elevene sådan behandling som kan utvikle deres arbeidsevne og fremme deres moralske og fysiske utvikling. Undervisningen omfatter et utvalg av praktiske arbeidsgrener. Elever som er skikket for det, skal i så stor utstrekning som det er mulig, gis faglig opplæring. Ved siden herav gis der dem også sådan annen undervisning som finnes tjenlig.

Viser elever i en arbeidsskole flid og god oppførsel, kan der foruten annen begunstigelse tilstås dem arbeidsbelønninger, som blir å anvende etter nærmere regler som gis derom.

§ 7.

Elever som oppfører seg så dårlig at de finnes uskikket til behandling i Arbeidsskolen, kan av Kongen eller den han bestemmer, overføres til landsfengsel, hvor de kan holdes så lenge som de kunne være holdt i Arbeidsskolen. Den myndighet som har bestemt flytningen til landsfengsel, kan beslutte flytning tilbake til Arbeidsskolen, om dertil finnes grunn. Spørsmålet om en slik tilbakeføring tas opp etter høyst 6 måneder og enere med høyst 6 måneders mellomrom.

Elever som er syke, kan innlegges i sykehus; de som viser fremtredende sjelelige eller legemlige mangler, kan søkes anbrakt i anstalter som mottar sådanne personer. Elever som befryktes å lide av sjelelige mangler, kan undergis iakttagelse også utenfor Arbeidsskolen. Svangre kvinner kan overføres til pleie utenfor Arbeidsskolen. Bestemmelse treffes i de her

omhandlede tilfelle av vedkommende regjeringsdepartement. Hvor der må handles uten oppsettelse, innhenter direktøren så snart som mulig departementets godkjennelse av den trufne forføyning.

§ 8.

Den som er anbrakt i arbeidsskole, holdes der i to år og blir ved utløpet av denne tid å utskrive på prøve. Når hensikten med behandlingen antas oppnådd, kan han utskrives på prøve inntil et halvt år før utløpet av toårsfristen. Beslutningen herom treffes av direktøren etter at saken har vært behandlet i funksjonærrådet.

Den myndighet som Kongen bestemmer kan, etter at Arbeidsskolens direktør og funksjonærråd har uttalt seg, beslutte at en elev skal holdes i Arbeidsskolen inntil ett år utover toårsfristen før utskrivning på prøve finner sted, såfremt hensikten med behandlingen ikke synes oppnådd etter to år eller det foreligger andre vektige grunner.

Uten hensyn til lengden av oppholdet kan det på samme måte beslutte av behandlingen skal innstilles, midlertidig eller varig, såfremt elevens helbredstilstand, familieforhold eller andre vektige grunner tilsier det. Innstillingen bør i alminnelighet skje på prøve, men kan også skje uten vilkår.

Uten hinder av disse bestemmelser kan det tillates en elev som er besluttet utskrevet på prøve eller er utskrevet på prøve, å bli på skolen inntil et halvt år utover den fastsatte tid for å fortsette eller avslutte sin utdanning. Denne tillatelse gis av direktøren på vilkår som blir å fastsette ved reglement.

§ 9.

Den som er skrevet ut på prøve fra arbeidsskole, skal i prøvetiden være undergitt alminnelige forskrifter som blir å fastsette ved reglement og for øvrig de særlige vilkår som blir satt for ham ved utskrivningen. I prøvetiden skal han dessuten stilles under sånt tilsyn som direktøren anordner. Tilsynet kan begrenses til ett år.

Hvis den som er skrevet ut på prøve, ikke overholder de alminnelige forskrifter eller de særlige vilkår som er satt for ham, kan han inntil 3 år etter at han er skrevet ut, besluttes tatt inn igjen i Arbeidsskolen og kan i så fall holdes der inntil ett år.

Beslutninger om gjeninntagelse og i tilfelle om ny utskrivning før årsfristens utløp treffes av den myndighet Kongen bestemmer.

§ 10.

Adgangen til å iverksette beslutningen om anbringelse i arbeidsskole og til å gjenoppta avbrutt behandling i sådan bortfaller ved foreldelse etter 3 år. For øvrig finner bestemmelsene i Straffelovens § 73 tilsvarende anvendelse.

§ 11.

De nærmere regler om arbeidsskoler og om elevenes behandling i disse, derunder også om refselsesmidler, gis av Kongen eller den han bestemmer.

§ 12.

Denne lov trer i kraft fra den tid Kongen med Stortingets samtykke bestemmer

Litteratur

Tidsskrift

Andresen, Astrid: Usedelige jenter og tyvaktige gutter. Forholdet mellom barn, foreldre og det offentlige ca 1920 – 1950, I: *Historisk tidsskrift*, bd 80, s 479 – 501, 2001

Heli, Karsten (1952) Ved åpningen av den norske arbeidsskole, I: *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, G.E.C GAD, København, 1951

Trykte kilder

Andresen, Astrid: Lovgivning om barn og kontroll over barndommen, *Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum*. (Red) Ersland, Geir Atle; Hovland, Edgar; Dyrvik, Ståle. Historisk institutt 26s, Bergen 1997

Bødal, Kåre: *Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater*, Oslo 1962

Bødal, Kåre: *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel: klientell og resultater*, Oslo 1969

Dahl, Tove Stang: *Barnevern og samfunnsvern. Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*, Oslo 1978.

Hauge, Ragnar: *Straffens begrunnelse*, Oslo 1996

Hauge, Ragnar: *Kriminalitetens årsaker: utsnitt av kriminologens historie*, Oslo 2001

Hood, Roger: *Borstal re-assessed*, London 1965

Hood, Roger: *Homeless Borstal Boys*, London 1966

McConville, Sean: The Victorian Prison, I: Norval Morris og David Rothman (red): *The Oxford History of the Prison*, Oxford 1995

Schlossman, Steven: Delinquent Children: The Juvenile Reform School , I: Norval Morris og David Rothman (red): *The Oxford History of the Prison*, Oxford 1995

Slagstad, Rune: *De nasjonale strateger*, Oslo 1998

Sleire, Inger Lise: *Forsømte barn i Bergen 1900-1913*, Bergen 1997

Sandin, Bengt: *Barndommen, skolen og kulturen*, Oslo 1992

Seip, Anne-Lise: *Veiene til velferdsstaten: Norsk sosialpolitikk 1920-75*, Oslo 1994

Støkken, Anne Marie: *Om individualprevensjon*, Oslo 1972

Thuen, Harald: *Oppdragelse eller straff. Oppdragelsesanstalter i Norge 1840-1950*, Oslo 1992

Ulvund, Frode (2005): Dei farlege fattige – Fattigdom som avvik i Noreg ca. 1840 – 1940, I: Yngve Nedrebø (Red): *Fattigfolk i Bergen stift 1755 - 2005*

Rygg, Tone: *Den som er med på leiken -: vanarta og kriminelle vergerådsborn i Bergen 1901-1913*, Bergen 1997

Rudeng, Erik(red): *Kunnskapsregimer, debatten om de nasjonale strateger*, Oslo 1999

Lovmateriale

Stortingsforhandlinger:

Ot. prp. nr. 13, 1928

Ot. prp. nr. 28, 1951

Innstilling om en arbeidsskole for unge lovovertridere, Bredtveitutvalget 1939. Trykt i Fabritius & Sønners Boktrykkeri 1939 og inkludert i stortingsforhandlingene 1939

Elektroniske kilder

Straffelovgivningens utvikling gjennom 100 år: Straffelovkommisjonens delutredning VII, Utredningen ble avgitt til Justis- og politidepartementet 4. mars 2002, Ragnar Hauge:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2002/NOU-2002-04/4.html?id=380347>

Intervju med Kåre Bødal, Aftenposten 9.august 2000:
<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d155196.htm>

The Encyclopedia of informal education
<http://www.infed.org/thinkers/paterson.htm>

Riksarkivet

Årsmeldingene fra 1953 til 1969 for Berg Arbeidsskole finner man hos Riksarkivet i Serie Dd, boks 174 og 220. Årsmeldingen fra 1962 er tapt.

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1953 – 1955

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1956

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1957

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1958

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1959

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1960

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1961

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1963

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1964

Serie Dd, boks 174 og 220: Årsmelding 1965